T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ PROGRAMI

DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: 2000 SONRASI TÜRKİYE UYGULAMASI

Mert Boran YILDIZ

Danışman
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT

MANİSA-2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: 2000 SONRASI TÜRKİYE UYGULAMASI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/05/2023

Mert Boran YILDIZ

ÖZET

DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: 2000 SONRASI TÜRKİYE UYGULAMASI

Ekonomik büyüme modellerinin çalışılmasında teknoloji entegrasyonu, içsel büyüme modellerinde çalışılan mevcut kaynakların ve ara varlıkların temini gibi süreçler ithalat yoluyla yönetilebilmektedir. Bu durum, ithalat ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantı olduğu iddiasını desteklemektedir.

Amacı: Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan ürünler hakkında, tasarruf eksikliği, sermaye eksikliği ve benzer nedenler yetersiz ithalata yol açmaktadır. Bu durum ekonomik kalkınmanın hedeflerini etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenerek 2001 yılı ve sonrası yıllarda Türkiye uygulamasında ne gibi değişimler etkili olmuştur araştırmaktır. Ayrıca çalışma, 2001 yılı ve sonrası Türkiye'ye ekonomik büyüme, ithalat ve ihracat arasındaki bağlantıyı belirlemesi açısından önemlidir. Çalışmanın ilk bölümünde; Ekonomik büyüme ve belirleyicileri, büyüme modelleri, ihracat ve ithalat detaylı olarak incelenmiştir. İkinci bölümde; Türkiye'nin ihracatının ve ithalatının 2001 ve sonraki yıllardaki gelişimi ele alınarak, Türkiye ekonomisi için büyüme süreci ve büyüme verileri belirlenerek çalışmamızda yer verilmektedir.

Metot: 2001 yılı ve sonrası için uluslararası ekonomik örgütlerin Türkiye için toplamış olduğu GSYH ve Dış Ticaret verileri alınıp, gerekli ekonometrik testlere tabii tutulmuştur. Verilerin durağan halde olup olmadığı incelenip, ardından aralarında uzun veya kısa dönemde trend kesişmesi olup olmadığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Dış Ticaret, Analiz, 2001 Yılı

ABSTRACT

During the study of economic growth models, processes such as technology entegration, the supply of existing resources and providing mediate assets in endogenous growth models can be managed through imports. This supports the claim that there is a link between imports and economic growth.

Purpose: Lack of savings, lack of capital, and similar reasons for products which are necessary for economic development in developing countries lead to insufficient imports. This situation affects the goals of economic development and requires political change. The aim of this study is to examine the effect of foreign trade on economic growth, and what kind of changes have been effective in Turkey's practice after 2001 and 2001. Also, the study is important in terms of determining the link between economic growth, imports and exports to Turkey after 2001 and 2001. In the first part of the study; Economic growth and its determinants, growth models, exports and imports are examined in detail. In the second part; Considering the development of Turkey's exports and imports in 2001 and the following years, the growth process and growth data for the Turkish economy are determined and included in our study.

Method: Türkiye’s Gross Domestic Product and Foreign Trade data in 2001 and after, are harvested from collected date by international economical organizations. Moreover tested with necessary econometric pratices. The data are investigated to they are constant or not. After that, data are analyzed to see an interception or not in long or short term.

Keywords: Economy, Foreign Trade, Analysis, Year 2001

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda desteklerini esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Coşkun Çılbant'a, her fırsatta motive eden ve bana iktisadı sevdiren Sayın Prof. Dr. Melih Özçalık'a, beni bugünlere getiren desteğini her zaman hissettiğim anneme, bu çalışma yolunda zorluklara rağmen yanımda olan sevgilim Simay Gezer'e, çalışmamda bilgi ve birikimiyle bana her fırsatta zaman ayıran ve yardım eden Arda Noyan Cinoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

Mert Boran YILDIZ

Manisa, 2023

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ v
ÖZET vi
ABSTRACT vii
ÖNSÖZ viii
İÇİNDEKİLER ix
KISALTMALAR xi
TABLOLAR LİSTESİ xii
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
GİRİŞ 1
LİTERATÜR TARAMASI 3
BİRİNCİ BÖLÜM 5
KAVRAMSAL ÇERÇEVE 5
1.1.Dış Ticaret Tanım, Tarihsel Süreci ve Kapsamı 5
1.2. Dış Ticaret Faktörünün Ekonomi ile İlişkisi 10
1.3. Dış Ticareti Etkileyen Faktörler 11
1.4. Dış Ticaret Politikası Amaçları ve Araçları 11
1.5. Dış Ticaret Teorileri 13
1.5.1. Merkantilizm 13
1.5.2. Klasik Dış Ticaret Teorisi 13
1.5.3. Neo Klasik Dış Ticaret Teorisi – Faktör Donatımı 14
1.6. Yeni Dış Ticaret Teorileri 16
1.6.1. Nitelikli İşgücü Teorisi 16
1.6.2. Teknoloji Açığı Teorisi 17
1.6.3. Ürün Dönemleri Teorisi 18
1.6.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi 18
1.6.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi 19
1.6.6. Monopolcü Rekabet Teorisi 19
1.7. Ekonomik Büyüme Kavramı 21
1.8. Ekonomik Büyümenin Kaynakları 24
1.8.1. İşgücü 24
1.8.2. Beşerî Sermaye 25
1.8.3. Tasarruf ve Yeni Sermaye 26

1.8.4. Doğal Kaynaklar 28
1.8.5. Teknolojik Gelişmeler 29
1.9. Ekonomik Büyüme Teorileri 31
1.9.1. Klasik Büyüme Teorileri 34
1.9.2. Post Keynesyen Büyüme Teorileri 44
1.9.3. Neoklasik Büyüme Teorileri 46
1.9.4. İçsel Büyüme Teorisi 50
İKİNCİ BÖLÜM 53
TÜRKİYEDE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ 53
2.1. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi 53
2.2. İhracat İşlemleri 55
2.3. İthalat İşlemleri 62
2.4. 2000 Yılı Sonrasında Türkiye'nin Dış Ticaretteki Yeri 69
2.4.1. Türkiye Dış Ticaretinin Sektörel Analizi 70
2.4.2. Türkiye Dış Ticaretinin Bölgesel Analizi 77
2.4.3. Türkiye Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı 81
2.4.4. Türkiye'nin İhracatının Makro Değişkenlerle İlişkisi 83
2.5. Türkiye Ekonomisinin Büyüme Süreci ve Büyüme Rakamları 86
2.6. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Sektörel Analizi 88
METOT 93
SONUÇ 99
KAYNAKÇA 102

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurt içi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
M.Ö	: Milattan Önce
OECD	: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye'nin 2001-2021 Yılı İhracat ve İthalat Rakamları 20
Tablo 2. Keynes'in Statik modelinin özellikleri 45
Tablo 3. Solow'un Büyüme Teorisiyle İlgili Temel Varsayımlar 47
Tablo 4. İhracata Dayalı Büyüme Modelinin Büyümeye Etkileri 54
Tablo 5. İhracatı Yasak Olan Mallar 55
Tablo 6. İthalatı Yasak Olan veya İthalatına İzin Verilmeyen Eşya ve İlgili Mevzuat 63
Tablo 7. Türkiye'nin İhracat ve İthalat Rakamları 66
Tablo 8. 2000-2022 yılı arası Türkiye'nin 22 yıllık İhracat Analizi 69
Tablo 9. 2000-2022 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaretinin Sektörel Analizi 71
Tablo 10. 2002-2021 Yıllarında Aylara Göre İhraç Rakamlarında Yıllık İhraç Rakamları 76
Tablo 11. Ülkelere Göre Yıllık İhracat Rakamları 79
Tablo 12. Uluslararası Para Fonu GSYİH Bileşenleri 91
Tablo 14. Hata Düzeltme Modeli 98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Lojistik Evrim Aşamaları 8

Şekil 2. Ekonomik Büyüme 22
Şekil 3. Genel Olarak Büyüme Teorilerinin Sınıflandırılması 32
Şekil 4. Ekonomi Büyüme Teorileri 34
Şekil 5. Adam Smith'in Büyüme Teorisi 38
Şekil 6. Klasik Büyüme Modelinin İşleyişi 41
Şekil 7. Durağan Durum Teması 49
Şekil 8. İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları 52
Şekil 9. İhracat Yapılan İlk 5 Ülke (Milyon Dolar) 60
Şekil 10. Ülke Gruplarına Göre İhracat (Milyar Dolar) 61
Şekil 11. BEC Sınıflaması İhracat (%) 61
Şekil 12. 2022 En Çok İhracat Yapan İlk 5 Sektör 62
Şekil 13. 2022 Ocak Ayı İthalat Yapılan İlk 5 Ülke (Milyon Dolar) 67
Şekil 14. 2022 Ülke Gruplarına Göre İthalat (Milyar Dolar) 68
Şekil 15. Geniş Ekonomik Grupların (BEC) Sınıflaması 68
Şekil 16. 2020 yılında Türkiye'nin en çok ihracat gerçekleştirdiği ilk 10 ülke 80
Şekil 17. 2001-2021 Avrupa Karşılaştırma Programı Kapsamında, Türkiye'nin SGP Göstergeleri 87
Şekil 18. 2001- 2021 Dönemler İtibarıyla GSYH Büyüme Trendli Grafiği 91
Şekil 19. 2001- 2021 Dönemler İtibarıyla GSYH Büyüme Oranı Grafiği (%) 92
..... 95
Şekil 20. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Yıllara Göre Büyüme Birim Kök Test Sonucu ... 95
Şekil 21. Ticari Denge Birim Kök Test Sonucu 96
..... 98
Şekil 22. Hata Düzeltme Modeli Çıktısı 98

GİRİŞ

İhracat ve ithalatın ekonomi üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda ekonomik büyüme ile iç içedir. İhracat milli gelire ve ekonomiye katkı, ithalat ise ekonominin bir ürünü olarak görülmektedir. Ekonomistlerin ve ülkelerin dikkat ettiği en önemli göstergelerden biri olan ekonomik büyüme, globalleşen dünyada ve değişen ekonomik ortamda makroekonomik tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

Ekonomik büyüme açısından, bunu tek bir nedene bağlamak yanlış sonuçlara yol açabilmektedir. Emek, sermaye, doğal kaynaklar ve üretimdeki değişiklikler ülkenin sahip olduğu bu ekonomik büyümeyi etkisi bulunmaktadır. Ülkedeki işsizliğin azaltılması, mevcut kaynakların verimli kullanılması, ekonomik büyümeye bağlı olarak vergi tahsilatının artırılması, doğrudan yatırımların artırılması ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olması söz konusu olmaktadır. Öte yandan, siyasi belirsizlik, yetersiz uygulanan politikalar ve bankacılık ve finansal sistem üzerindeki kontrol eksikliği ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

İhracata dayalı bir büyüme hipotezinin geçerliliğini yalnızca ihracatı ekonomik büyümeyle bağlantılı olarak değerlendirerek test etmek de yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle ihracat-ithalat ve ekonomik büyüme ilişkisinin birlikte değerlendirilmesi, daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak ve daha doğru politika önerilerinde bulunmak için son derece önem arz etmektedir. Ayrıca sanayide ve ekonomide verimliliği artırmak istiyorsak büyüme, ihracat ve ithalat arasında sağlıklı bir bağ kurmak önemli olmaktadır.

İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi genel olarak: İş bölümünü ve iş birliğini genişletmek, dış ticaret yoluyla milli geliri artırmak, rekabeti artırmak, verimliliği artırmak, teknoloji ithalatı yoluyla daha fazla rekabet avantajı yaratmak, iç piyasada alıcı bulamayan ürünleri ihraç ederek mevcut kaynakları harekete geçirmek, döviz kazancını artırmak ve karlar, ödemeler dengesinin daha hızlı ve verimli gelişimi, insan sermayesine yatırım ve teknoloji transferinin daha çabuk gelişmesi olarak ifade edilmektedir. Öte yandan, birçok araştırmacı, ulusal ve uluslararası yatırım, teknolojik gelişme ve ülkedeki rekabet arttıkça ihracatın eskisinden daha hızlı büyüyebileceğini belirtilmektedir.

Ekonomik büyüme modellerinin çalışılmasında teknoloji transferi, içsel büyüme modellerinde çalışılan mevcut kaynakların ve ara varlıkların temini gibi süreçler ithalat yoluyla yönetilebilmektedir. Bu durum, ithalat ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantı olduğu iddiasını desteklemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan ürünler hakkında, tasarruf eksikliği, sermaye eksikliği benzer nedenler yetersiz ithalata yol açmaktadır. Bu durum ekonomik büyümenin hedeflerini etkilemekte ve siyasi değişim meydana getirilmesi gerektirmektedir.

Bu çalışmanın amacı dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenerek 2000 sonrası Türkiye uygulamasında ne gibi değişimler etkili olmuştur araştırma konusu olarak ele alınmaktadır.

Ayrıca çalışma, 2000 sonrası Türkiye'ye ekonomik büyüme, ithalat ve ihracat arasındaki bağlantıyı belirlemesi açısından önemlidir. Çalışmanın ilk bölümünde; Ekonomik büyüme ve belirleyicileri, büyüme modelleri, ihracat ve ithalat detaylı olarak incelenmiştir. İkinci bölümde; Türkiye'nin ihracatının ve ithalatının 2000 ve sonraki yıllardaki gelişimi ele alınarak, Türkiye ekonomisi için büyüme süreci ve büyüme verileri belirlenerek çalışmamızda yer verilmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Çelik (2022) çalışmasında 1989-2020 dönemine ait bulduğu verilerle Türkiye ekonomisi için teknoloji yoğunluk seviyesinde ihracat çeşitliliğinin ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmıştır. Yaptığı çalışmada, ihracat verilerinin teknolojik yoğunluğunu gruplar halinde ele almış olup ARDL sınır testinden faydalanmıştır. Ampirik uygulamalar sonucunda Türkiye ekonomisi için ihracat ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışma sonucunda emek yoğun mallar büyümeyi olumlu etkilerken sermaye ve teknolojik yoğun mallar büyümeyi negatif etkilemiştir. Büyüme ve hammadde yoğun malların ihracatı arasında olumlu bir ilişki bulunamamıştır.

Kılavuz ve Yücer (2022) Türkiye ekonomisi için cari denge ile büyüme, para arzı ve reel döviz kuru değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma 2003Q1-2020Q4 dönemlerini ele alarak ARDL sınır testi ve Granger Nedensellik testi kullanılarak analizi yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre Türkiye ekonomisinde cari açığın yapısal bir sorun yarattığı, Türkiye ekonomisinin küresel pazarlarda rekabet gücünün zayıf kaldığını göstermektedir.

Yenisu (2019) Türkiye'de ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi ele almıştır. Çalışmasında 1980-2016 yıllık reel verileri, ARDL Sınır Testi yaklaşımına göre ele almıştır. Kullandığı değişkenlerin uzun dönemli ARDL Sınır Testi yapıldıktan sonra hata düzeltme modeliyle kısa dönemli ilişkiler de araştırılmıştır. Bulduğu sonuca göre Türkiye ekonomisi için ihracata ve ithalata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğuna ulaşmış olup değişkenler arasında yalnız uzun dönemde değil kısa dönemde de var olduğuna ulaşmıştır.

İmamoğlu (2022) yaptığı çalışmada Türkiye ekonomisinin 1980-2020 dönemi yıllık verilerini ele alarak doğrudan yabancı yatırım girişleri ile ihracat arasındaki ilişkiyi ARDL Sınır Testi yöntemi ile incelemiştir. Elde ettiği sonuçlara göre Türkiye ekonomisinin uzun dönemde ihracat performansının devamlılığı için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli olduğuna ulaşmıştır.

Akcan (2019) çalışmasında Türkiye ekonomisinde kamu, özel sektör yatırım harcamaları ve savunma harcamalarının büyüme ile ilişkisini analiz etmiştir. Çalışma 1982-2017 yıllık verilerini kapsayıp ARDL Sınır Testi yöntemi uygulanarak analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuca göre savunma harcamaları ve büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri süren Benoit Hipotezinin, Türkiye için geçerli olmadığına ulaşılmıştır.

Atabey ve Karakuş (2022) yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisi için enflasyon, dış ticaret ve büyüme ilişkisini ele almışlardır. Çalışmada 2003-2021 yıllarına ait verileri kullanmışlardır. Kullandıkları verileri üçer aylık olup kullandıkları değişkenleri doğrusal ve yapısal kırılmalı birim kök testi uygulayarak Vektör Otoregresyon (VAR) modeli kurmuşlardır. Kurdukları modelin ardından Toda-Yamamoto nedensellik analizini kullanarak ampirik çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Ulaştıkları sonuca göre dış ticaret ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine ulaşmışlardır. Ancak enflasyon ve dış ticaret arasında bir nedensellik ilişkisine ulaşamamışlardır.

Kar vd. (2022) çalışmalarında 10 Doğu Avrupa ülkelerinin SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma veri olarak 1995-2020 dönemini ele alıp analiz etmektedir. Gerçekleştirdikleri zaman serisi analizi sonucu olarak yalnızca 3 Doğu Avrupa ülkesinde (Slovakya, Letonya ve Litvanya) ticari dışa açıklık ve büyüme arasında uzun dönem ilişki tespit etmişlerdir. Ardından gerçekleştirdikleri panel veri analizi sonucuna göre ticari açıklık ve büyüme arasında bir ilişkiye rastlamamışlardır.

Özel (2018) Türkiye'nin de aralarında bulunduğu E7 ülkelerinin dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini ele almıştır. E7 ülkelerinin dış ticaret gerçekleştirerek sağladıkları döviz getirisi kaynağının bu ülkeler son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Gerçekleştirdikleri analiz yöntemi olarak Panel Birim Kök Testi, Petroni Testi, Hausman Testi ve Panel Dinamik En Küçük Kareler Modelini kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuca göre söz konusu ülkelerin ithalat destekli büyüme modeline daha uygun olduğu bulunmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dış Ticaret Tanım, Tarihsel Süreci ve Kapsamı

Günümüzde tüketicilere ürünlerin ulaşmasında belki de en önemli faktör lojistik olarak bilinmektedir. Çünkü hammaddelerin ilk tüketiciden nihai ürün olarak son tüketiciye ulaşması ile ilgili tüm süreçler lojistik faaliyetinden geçmektedir. Lojistik faaliyetlerin amacı, hammadde kaynağından son kullanıcıya kadar ihtiyaç duyulan tüm hizmet ve faaliyetleri sağlamaktır. Ürün teslimi, sipariş karşılama, veri iletimi, nakliye, depolama, paketleme, sigortalama, işleme, tüm bu süreçlerin yönetimi ve işin tamamlanması için gerekli bilgilerin sağlanması gibi faaliyetler lojistik faaliyetlere dahil olmaktadır.

Taşımacılığın belirgin bir şekilde hayatın bir parçası olmasından sonra ekonomistler lojistiğin faydalarına karşı kayıtsız kalamamıştır. Dünya çapında rahatlıkla gözlenen gelişmeler hızlı bir şekilde ekonomik teorilere entegre olmuştur. 2000'li yıllardan itibaren lojistik kavramı iş verimliliği açısından daha verimli hale gelmiş ve tedarik zinciri yönetimi olarak kabul edilmiştir.

Lojistiğin sektördeki başarısı, yönetim ve üretim alanında uygulanmasından sonra ona büyük önem vermiş ve yönetim, pazarlama, siyaset bilimi, sosyoloji, matematik, mühendislik ve ekonomi gibi birçok bilim alanı ile ilgili disiplinler arası bir bilim haline gelmiştir[1].

Stock[2], lojistik ve ekonomi arasındaki ilişkiyi farklı teorilerle açıklamıştır.

Bunlar:

Maliyet-fayda analizi: Yatırım projelerinin verimlilik açısından değerlendirilmesi, şirketlere en çok fayda sağlayacak projelerin seçilmesi veya seçilecek projelerin önceliklendirilmesi şeklinde olmuştur. Bu amaç dahilinde nakit

[1] James R Stock. "Applying Theories From Other Disciplines to Logistics", *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, (1997): Cilt: XXVII/9-10, 515-539

[2] Stock, s, 515-539.

akışı ve bilançonun belirlenmesinde bir fayda-maliyet hesaplaması için bütçe analizi kullanılmaktadır.

Girdi-çıktı analizi: Mal ve hizmetlerin sektörler arası hareketlerini girdi-çıktı tabloları aracılığıyla tespit eden ve böylece sektörler arasındaki ilişkileri belirleyen analitik bir yöntem olarak bilinmektedir. Sadece ilişkileri tanımak için değil, aynı zamanda karşılıklı bağımlılıkları ölçmek için de kullanılmaktadır. Lojistik perspektifinden bakıldığın da bu analiz, lojistik karar alma mekanizmalarıyla ve lojistik uygulamalarının planlanmasında etkin çalışma için bir rehber görevi görmektedir.

Pareto Verimliliği: Bir ekonomide, üretim veya tüketimde meydana gelen bir değişiklik ortaya çıktığı zaman, en az bir kişinin durumunun başkalarına zarar vermeden iyileşeceği anlamına gelen bir denge durumu olarak ifade edilmektedir. Ekonominin tüm bölümlerinin, üreticilerin, tüketicilerin ve üretim faktörlerinin sahiplerinin aynı anda dengede olduğu ileri sürülmektedir. Lojistik uygulamalarda, depolama, malzeme yönetimi ve depo yönetimi gibi lojistik faaliyetlerde de Pareto Verimliliği kullanılmaktadır.

Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi: Bu teori, bir ürünü üretmek için kullanılan farklı kaynakların karşılaştırmalı avantajlarının bir ülkeden diğer ülkenin lehine değiştiği anlamına gelmektedir. Bu, karşılaştırmalı avantajların ve kullanılan kaynakların bir ömür boyunca geliştiği anlamında ifade edilmektedir. Önemli bir teori olarak lojistik faaliyetlerde ve lojistik stratejilere karar vermede yardımcı olmaktadır.

Fayda Teorisi: Ekonomide fayda, bir kişinin sınırsız ihtiyaçlarının mal ve hizmetlerle karşılandığı bir durum olarak ifade edilmektedir. Faydalar, tüketim dengesini analiz etmek için önemlidir. Bu bağlamda fayda teorisi, tüketilen mal veya hizmetlerin lojistik süreçlerinde tedarikçilerin belirlenmesi, lojistik hizmetlerin sunulması ve tüketiciler için katma değer yaratılması açısından özellikle önemli olmaktadır.

Kuruluş Yeri Teorisi: Bu teori, şirketler için üretimin nerede gerçekleşeceğini, üretim yapılacak yerin nerde kurulacağını, üretimin hangi koşullarda gerçekleşmesi gerektiğini ve şirketin üretimi yerinde tutacak bir yeri nasıl seçmesi gerektiğini inceleyen bir teoridir. Bu bağlamda lojistik uygulamalarından biri olan depo ve fabrika yer seçiminde de bu teorinin kullanılması etkilidir.

Mutlak Üstünlükler Teorisi: Ülkeler, kapalı bir ekonomiyi tercih etmektense daha karlı olduklarını düşündükleri ürünler için uluslararası ticaret yapma

eğilimindedirler. Ürünün üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olan herhangi bir ülke o ürünü ihraç etmektedir. Bu teori, ülkelerin rekabet edebilirlik ve ticari kar kazanmaları için büyük önem taşıyan uluslararası ticaret faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Lojistik faaliyetlerini daha verimli kullanan ülkeler, bu hizmetleri diğer ülkelere ihraç edecek ve böylece uluslararası pazarlarda rekabet avantajı elde etmektedirler.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi: D. Ricardo tarafından geliştirilen karşılaştırmalı üstünlük teorisi, mutlak üstünlükler teorisinin eksik olduğunu savunarak ortaya çıkmıştır. Karşılaştırmalı üstünlüğün mutlak bir üstünlük değil, uluslararası ticaret için gerekli ve yeterli olduğunu iddia ederek en çok üstün olunan ürünlere yönelmek gerekliliği savunulmaktadır. Mutlak üstünlük teorisi olarak ülkeye artan uluslararası rekabet oluşturacağı için önemli bir temel sağlamaktadır.

Rekabetçi Üstünlükler Teorisi: Bu teoride Porter, ülkelerin rekabet ettiği şirketlerin ve sektörlerin önemini vurgulamaktadır. Ona göre şirketlerin rekabet gücünü korumanın ve dış ticareti artırmanın tek yolu değer yaratmaktır. Firmaların rekabet avantajı; fiyat rekabeti veya fiyat dışı rekabet ile ilgili olabilmektedir. Bu teori, lojistikte inovasyon yoluyla değer yaratmak için kullanılabilmektedir. Teorik olarak, endüstrilerde rekabet avantajı sağlamak için konsolidasyonun önemini vurgulayan bir olgu, lojistik şirketlerinin konsolidasyonuna temel olabilmektedir.

Yeni Ticaret Teorisi: Bu teori Krugman'a ait olup herhangi bir bölgedeki firmaların, alıcılar, satıcılar ve endüstri ile ilgili kuruluşlar gibi ekonomik aktörlerin aslında diğer endüstri firmalarını aynı bölgeye gelmesinde etkili olduğunu iddia etmektedir. Çekim alanı, ortak bilgi kaynakları ve pozitif dışsallıkların farkındalığıyla yaratılmaktadır. Bu nedenle, lojistik kümeler içinde fayda yaratarak, lojistik kümelerin teorisini ve sanayi sektöründeki olumlu etkilerini incelemek önemli olmaktadır.

Nash Dengesi: Nash dengesi, şirketlerin rakip olarak gördüğü şirketlerin stratejilerine dayalı olarak seçebilecekleri en iyi strateji olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda lojistik, karar alma mekanizmalarını ve tedarikçilerle olan ilişkileri etkilemektedir.

Firma Teorisi: Piyasanın türüne ve koşullarına göre kârı maksimize edecek hedefli stratejileri içermektedir. Dolayısıyla lojistik stratejilerin tanımı ile önemli bir bağlantısı bulunmaktadır[3].

[3] Stock, s, 515-539.

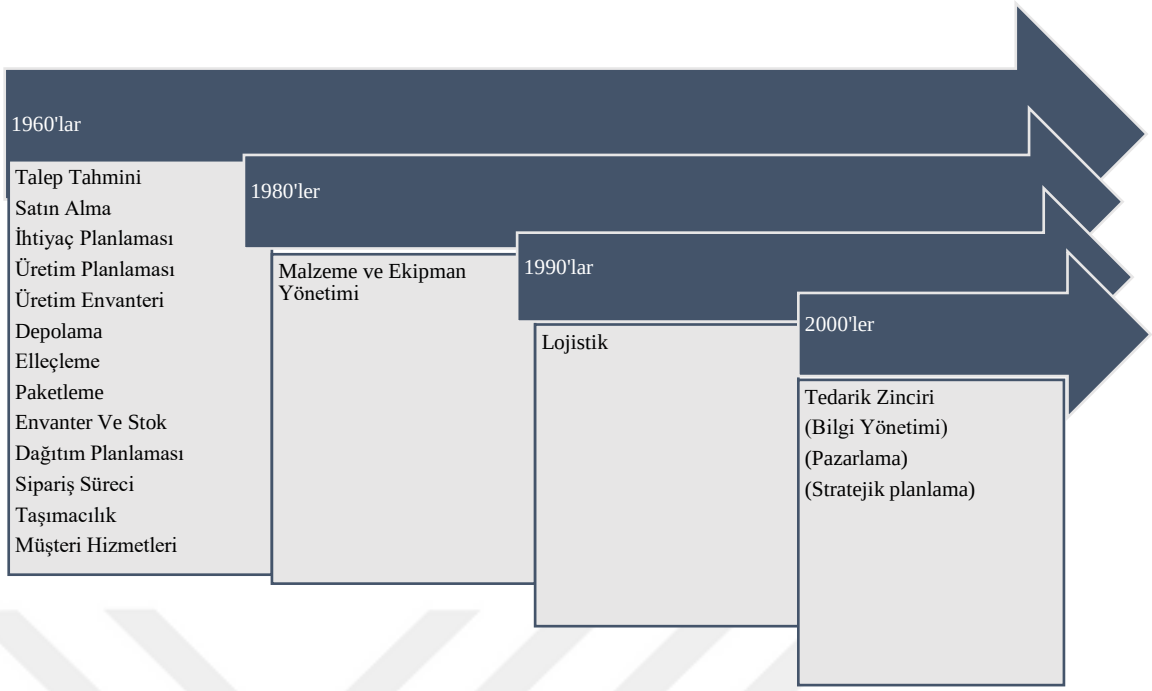

Şekil 1. Lojistik Evrim Aşamaları[4]

Yukarıdaki şekilde lojistiğin evrimsel aşamalarından da anlaşılacağı gibi, 1960'larda lojistik hizmetler ayrı olarak ele alınırken, 1980'lerden sonra bu hizmetlerin iki ana hizmete ayrıldığı görülmektedir. Talep, satın alma, ihtiyaç planlaması, üretim planlaması ve üretim envanteri, malzeme ve ekipman yönetimi hizmeti altında toplanmaktadır. Envanter ve stok, dağıtım planlaması, sipariş süreci, taşımacılık ve müşteri hizmetleri ise fiziksel dağıtım hizmeti adı altında toplanmaktadır. Depolama, elleçleme ve paketleme ara hizmetler olarak devam etmektedir. 1990'lı yıllardan sonra ise tüm hizmetler lojistik adı altında ve 2000'li yıllardan sonra da tedarik zinciri yönetimi adı altında birleştirildiği anlaşılmaktadır[5].

Lojistik, çeşitli tanımlarla tanımlanmaktadır. Genellikle nakliye ve taşımacılık olarak anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise en yaygın lojistik hizmetlerinin nakliye ve taşımacılık olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak lojistik, nakliye ve nakliye hizmetleri ile sınırlı değildir. Ürünlerin, hizmetlerin ve bilgilerin üretim noktasından tüketim noktasına kadar verimli akışını tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlar, uygular ve yönetmektedir. Bu nedenle uluslararası ticarette taşımacılık ve nakliye yeterli olmayacaktır.

[4] James R Stock, 1997, s.170.

[5] James R Stock, "Applying theories from other disciplines to logistics." International journal of physical distribution & logistics management, (1997): Cilt: XII, 175.

Lojistik, bir faaliyetin sonucu olan bir hizmet olarak ifade edilmektedir. Hammaddelerin depolanması, envanter yönetimi ve ürünlerin üretim yerinden tüketim yerine taşınması, müşterinin ihtiyaçlarına uygun üretimin gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir[6].

Daha geniş anlamda lojistik kavramı, tedarik, üretim ve dağıtım için kaynakların tahsis edilmesi ve yönetilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır[7].

7D kuralları, lojistiğin en basit ve en anlaşılır tanımı olarak ifade edilmektedir. Doğru malzeme, doğru miktar, doğru koşullar, doğru yer, doğru zaman, doğru tüketici ve doğru fiyatla ulaşılmasını ifade etmektedir [8].

Dış ticarette bir başka tanıma göre lojistik, tüm hizmet, faaliyet ve nihai ürünlerin ihracatçı ülkeden tüketici ülkeye gereksinimler doğrultusunda taşınmasını ve teslimini sağlayan yönetimdir. Bu, müşterinin ihtiyaçlarına yönelik özel bir ödeme olarak ifade edilmektedir[9].

Dünyanın en büyük lojistik organizasyonu olan Profesyonel Tedarik Zinciri Uzmanları Konseyi (CSCMP, Council of Supply Chain Management Professionals) tarafından tanımlandığı gibi, "*Müşteri ihtiyaçları doğrultusunda hizmetlerle birlikte, ürünlerin ve bilgilerin çıkış noktasından varış noktasına kadar etkili ve verimli bir şekilde taşınması ve depolanmasını sağlamak ve bunları sağlamak için gerekli prosedürleri uygulama, planlama ve denetleme sürecidir*". İhtiyaçların uygulanması, planlanması ve izlenmesi süreci ve bunları karşılamak için gerekli süreçler olarak belirlenmektedir. Bugün en yaygın tanım olarak kullanılmaktadır[10].

Tanımlara göre lojistik hem iç hem de dış ticarette önemli bir ekonomik faktör olarak görülmektedir. Lojistik, dış ticaretin katkısıyla ülkelerin kalkınmasına, büyümesine ve gelişmesine büyük katkı sağlamakta ve ülkelere gelir ve para sağlamada oldukça önemli olmaktadır. Şirketler verimli üretim yapabilmek ve diğer ülkelerdeki şirketlerle rekabet edebilmek için lojistiğe ihtiyaç duyar.

---

[6] Carol Bienstock, C., John T. Mentzer, ve Monroe Murphy Bird. "Measuring physical distribution service quality." *Journal of the Academy of marketing Science* 25.1 (1997): 31-44,

[7] Murat Canıtez, Uluslararası pazarlamada lojistik ve uygulamalar. Gazi Kitabevi, 2009.

[8] İstanbul Ticaret Odası, ve Osman Z. Orhan. Dünyada ve Türkiye'de lojistik sektörünün gelişimi. İstanbul Ticaret Odası, (2003).

[9] Razzaque, Mohammed Abdur. "Challenges to logistics development: The case of a Third World country-Bangladesh." International journal of physical distribution & logistics management, (1997): Cilt: 27, 24-26.

[10] Council Of Supply Chain Management Proffessionals Web Sitesi https://cscmp.org/ Erişim tarihi: (03.04.2022).

1.2. Dış Ticaret Faktörünün Ekonomi ile İlişkisi

Ekonomi üzerinde dış ticaret faktörünün doğrudan veya dolaylı birden fazla etkisi olduğu bilinmektedir. Dış ticaret, ülke ekonomilerini etkin bir şekilde kontrol eden ekonomik ve politik bir araçtır ve aynı zamanda ülkeler için bir para ve gelir kaynağı durumundadır. Dış ticaret, üretimi etkileyerek ekonomiyi etkileyebilir, çünkü yurtiçi fazla üretim satılır, ülkeye döviz girer veya üretim için ihtiyaç duyulan girdilerin ülkeden alım yapılmasından kaynaklı girdi alımına başvurulmasının da etkisiyle ekonomiyi etkisi altına alarak üretimi etkilemektedir.

Dış ticaret, ekonomik büyüme ve kalkınma için etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Artış ihracat gelirlerinden geliyorsa, ekonomik büyüme için gerekli olan sermaye ve sanayi mallarının ithalatına izin vermektedir. İhracat arttıkça, ekonomide kişi başına düşen hane geliri artmaktadır. Vergi tahsilatındaki artış ile birlikte, ekonomik büyümenin göstergesi sayılabilecek sosyal sektörlere (eğitim, sağlık, güvenlik vb.) yapılan kamu harcamaları da artacağından bahsedilmektedir[11].

Firmaların kısıtlı kaynakları verimli olarak kullanmaları üretim maliyetlerini düşürmesi açısından fayda sağlamaktadır. Küreselleşen dünyada şirketlerin ayakta kalabilmeleri, pazarlardaki rekabet güçlerine bağlı kalmaktadır. Kaliteli ürünlerin daha ucuza üretilmesi, yabancı firmaların uluslararası pazarda rekabet edebilmek için kaynaklarını daha verimli ve etkin kullanmaya teşvik etmektedir. Böylece rekabet, kıt kaynakların israfını önlemeyi başarmaktadır.

Dış ticarete konu olarak alınan ürünler, her ülkede teknik seviyenin yükseltilmesine yardımcı olmaktadır. Bu teknolojik gelişmenin imalat sanayinde kullanılmasının verimliliği arttırmada ve firmalardan yenilikçi ürünler yaratmada etkinliği kanıtlanmaktadır. İmalat sanayindeki teknolojik ilerleme ve yenilikçi ürünlerin ortaya çıkması sayesinde ülkeler küresel pazardaki konumlarını sağlamlaştırmış ve ekonomilerini güçlendirdiği ifade edilmektedir.

Dış ticaret, ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri de etkilemektedir. Ticaret ortakları arasındaki ilişkiler, onların birbirleriyle olan siyasi ilişkilerini de şekillendirmede önemli bir görev görmektedir.

[11] Ersungur, Şaban Mustafa, ve Ömer Doru. "Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik kalkınma İlişkisinin ekonometrik analizi: 1980-2010." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt: VIII/3, (2014), 225-240.

1.3. Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

Dış ticaret, ülkelerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel koşulları gibi birçok alanlardan etkilenmektedir. Ticaret yapan şirketlerin uluslararası pazarlardaki yerini kuşkusuz bulundukları ülkelerin üretim sistemleri ve teknolojileri belirlemektedir. Üretim sistemleri ve teknolojilerin olumlu gelişimi, şirketlerin uluslararası pazarda talep edilen mal ve hizmetlere hızlı bir şekilde cevap vermesinde önemli bir görevi bulunmaktadır. Pazar payının korunması ve dış ticarette rekabet avantajı elde edilmesi, pazarın ihtiyaç duyduğu teknolojik yeniliklerin sağlanması, araştırma ve geliştirme ile mümkün olduğu saptanmaktadır [12].

Ülkelerdeki sosyal ve kültürel koşullar dış ticareti konu olan ürünleri etkilemektedir. Ülkeler ve şirketler tarafından hangi ürünlerin üretildiği, hangi ürünlerin satın alındığı veya bu ülkede hangi ürünlere ihtiyaç duyulduğu, ne tür malların satın alınması gerektiği gibi faktörler dış ticaret alanında etkili olmaktadır. Bu anlamda ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin de aynı nedenlerle dış ticareti etkileyen bir faktör olduğu söylenmektedir.

Ülkelerin ve şirketlerin lojistik altyapı sistemlerinin işleyişi de dış ticareti belirlemektedir. Üretimdeki hammaddeler, yarı mamul ürünler vb. hazırlığın tesliminden nihai müşteriye kadar tüm süreçler lojistik ile desteklenmektedir. Lojistik faktör sadece mal ve hizmetlerin taşınmasını değil, aynı zamanda kaynakların mevcudiyetinden ürün ve hizmetlerin nihai tüketicisine kadar olan tüm süreci de kapsamaktadır. Lojistik sistemler, ülkelerin ve şirketlerin en uygun ürün ve hizmetleri en uygun fiyatlarla sunmasına olanak tanımaktadır. Etkin ve sistematik lojistik yönetimi dış ticaretin artmasına yardımcı olmaktadır.

1.4. Dış Ticaret Politikası Amaçları ve Araçları

Dış ticaret politikası, dış ticaret yapan ülkelerin ekonomik gelişmelerini sağlamak, dış rekabetten korumak, ödemeler dengesizliklerini ortadan kaldırmak ve ekonomilerini kontrol altına almak için belirli araç ve yöntemlerle dış ticareti kontrol etme sürecini kapsamaktadır. Kontrolsüz tüm dış ticaret faaliyetleri, ticaret yapan ülkenin ekonomisine ve dolayısıyla küresel ekonomiye zarar vermektedir. Bu nedenle ülkeler tarafından uluslararası ticarete yönelik kısıtlamalar, ticaret yapma ve yürütme yöntemlerini belirleyen kurallar uygulamaya konularak, ticaretin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi sağlanmaktadır.

[12] Bayraktutan, Yusuf. "Bilgi ve uluslararasi ticaret teorileri." *İktisadi ve idari bilimler dergisi* 1.4 (2003): 175-186.

Aşağıda dış ticaret politikasının amaçları sırayla bahsedilmektedir [13];

- Dış ödemeler dengesizliğinin ortadan kaldırılması,
- Ekonominin liberalleşmesi,
- Ekonomik büyüme,
- Piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelmek,
- Dış rekabete karşı koruma,
- Yurt içi ekonomik istikrarın sağlanması,
- Devlet hazinesine gelir sağlamak amacıyla,
- Tekel gücünün dış pazarlarda kullanılması,
- Kendi kendine yeterlilik
- Sosyal ve politik nedenler

Bu amaçla ülkeler ekonomilerine göre dış ticaret politikaları izlemektedir. Bu hedefleri açıklarken, hedeflerden biri az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesini sağlamak ve bu amaca ulaşmak için dış ticaret politikasının sanayileşmenin yurtiçinde gelişmesi ve ihracat artışı tecrübesi gerçekleştirilerek yapılandırılması gerekmektedir.

Dış ödemelerdeki dengesizliği gidermek için ithalatı kısıtlayan ve döviz girdisi yapmak için ülkeye ihracatı teşvik eden bir dış ticaret politikası izlemek faydalı olacaktır. Ülkeler, uluslararası rekabetten korunmak ve yerel şirketlerin zarar etmelerine engel olmak için ithalat kısıtlamaları yapılmaktadır. Hükümetler ithalat ve ihracat vergileri uygulayarak hazineye gelir sağlar ve daha fazla ithalat ve ihracat siparişine yönelik teşvik gerçekleştirebilmektedirler. Serbest ticaret uygulamalarını desteklemek, yerel mallara olan talebi artırmak, işsizlik, yoksulluk ve enflasyon gibi yerel ekonomik istikrarı bozan durumlarda yerel üretimi teşvik etmek için ithal mallara tarifeler ve kotalar uygulanabilmektedir.

Dış politika gereği, dost ülkelere, sosyal ve politik nedenlerle herhangi bir sektör tercih etmeleri halinde, gümrük indirimi uygulanabilir ve sanayi malları üzerindeki ithalat vergileri artırılabilmektedir (slideplayer.biz.tr/, 2022).

Yukarıdaki amaçlara ulaşmak için dış ticaret politikası araçları kullanılmaktadır. Tarifeyle ilgili ve tarife dışı önlemler arasında sübvansiyonlar, ihracatın teşviki ve ilgili ticari uygulamalar yer almaktadır. Tarife dışı önlemler, döviz biriminin yurt dışına akmasına neden olan vergiler, harçlar ve işlemler üzerindeki

[13] Dilek Seymen, (https://debis.deu.edu.tr/akademiktr/index.php?cat=3&akod=19912113) Erişim Tarihi: 05.05.2022.

kısıtlamaları da içeren önlemlerle giderilmektedir. Ülkeler, getirdikleri döviz birimi karşılığında ihracatçıya daha fazla ulusal para ödeme yapmak, ihracatı teşvik etmek, para tasarrufu sağlamak ve yerel düşük kaliteli ürünleri ihraç etmek için birbirine bağımlı bir ticaret yolunu kullanabilmektedirler[14].

1.5. Dış Ticaret Teorileri

1.5.1. Merkantilizm

Merkantilizm, 16. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkan bir teori olarak bilinmektedir. Bu eğilime göre kıymetli madenler zenginliktir ve dış ticaretin amacı onları elde etmeyi amaçlamaktadır. Altın, gümüş ve değerli madenlerin kıymetli sayılmasının nedeni, bu rezervlerin savaş sırasındaki öneminden kaynaklanmaktadır. Merkantilizm, dış ticaretin değerli metal rezervlerinde artışa yol açtığını ve devletin gücünü yansıttığını savunmaktadır. Aynı zamanda dış ticarette pozitif denge sağlanması ve kıymetli maden rezervlerinin artırılması ana ilke olarak görülmektedir[15].

Merkantilizm, dış ticareti ülkenin gücünü ve zenginliğini artırmanın bir yolu olarak görmektedir. Bu görüşe göre zenginliği artırmanın yolu dış ticarete önem verip geliştirmeyi amaçlamaktır. Altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin ödeme aracı olarak kullanıldığı bu sistemde ihracata değer verilmekte ve ona göre politika uygulanmaktadır. Ancak ithalatın önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, ticaret fazlası ve ödemeler dengesi olan bir ekonomik sistem amaçlanmaktadır. Dış ticaret sıfır toplamlı bir oyun olarak bakılmaktadır. Ayrıca küresel servetin benzer anlayışla sabit olduğu iddia edilmektedir. Kıymetli madenler sınırlı olduğu için bir devletin dış ticaretten elde ettiği kar, diğer bir devletin zararı anlamına gelmektedir [16].

1.5.2. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Kıymetli madenleri zenginlik ve servet kaynağı olarak gören merkantilist düşünce sistemi, dünya servetinin sabit olduğunu, dış ticaretin sıfır toplamlı bir oyun olduğunu ve dış ticaretin sadece bir kısmının (ihracat yapanın) menfaatine olduğunu savunmaktadır. Sanayi Devrimi sırasında meydana gelen seri üretim olgusu serbest ticaret ihtiyacını karşılayamamaktadır[17].

---

[14] SlidePlayer, (2022). https://slideplayer.biz.tr/slide/10662970/, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

[15] Hasan Sencer Peker, "Avrupa'da merkantilist uygulamalar ve Osmanlı ekonomisi ile bir karşılaştırma." Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 5.1 (2015): 1-12.

[16] Serap Barış ve Metehan Şahin. "İktisadiyat Mecmuası'na Göre Merkantilist Dünyada Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Ticareti." *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14.2 (2018): 301-316.

[17] Bayraktutan, 2003: 176

Adam Smith'in 1776 yılında ilk olarak dış ticaretin bilimsel olarak araştırılması için "*Ulusların Zenginliği*" (Wealth of Nations) yayımlanan eser ile başlamaktadır[18].

Dış ticarette klasik yaklaşım, insanların ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ve ona göre davranacağını varsaymaktadır. Bu nedenle devletin "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler." kavramıyla bireylere ve ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer bir hipotez ise, ekonomik hayatı kontrol eden görünmez bir el olduğu varsayımı bulunmaktadır. Bütün bunlarda, Smith uzmanlaşmanın önemine dikkat çekmektedir. Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi, işgücü maliyetleri homojen olduğu için, bir ülkenin mallarını en düşük fiyattan üretmede uzmanlaşması ve tersine, mallarını en yüksek fiyattan ihraç etmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, birden fazla ülkelerle serbest ticaretin nasıl çalıştığını ve daha fazla malda mutlak üstünlüğe sahip olduğunda ne olduğunu açıklamaya geldiğinde bu teori eksik kalmaktadır. Bu durum, David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi kullanılarak çözüme kavuşmaktadır. Bu teoriye göre, ülkenin başka bir ülkeye nitekim birden fazla mal üretmede diğerinden daha verimliyse, söz konusu ürettiği üründe nispeten düşük maliyetle yapıyorsa bu alanda uzmanlaşmak gerektiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu uzmanlaşma hem dış ticarete hem de ekonomik büyümeye olumlu etki yapacağından bahsedilmektedir[19].

Klasik dış ticaret görüşüne göre, paranın verimsiz olduğu fikri hâkim olmaktadır. Böylece parasal ve reel değişkenler ekonomik sistemde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır. Piyasa ekonomisinde fiyatlar esnektir ve bir ürün veya hizmet için sürekli bir talep bulunmaktadır. Bu anlayışa göre, uluslararası faktör hareketliliği hariç tutulmuştur. Üretim faktörleri ülke içinde tam olarak etkinken, ülkeler arasında etkin olmamaktadır. Klasik dış ticaret teorisi arz odaklıdır ve statik analize dayanmaktadır. Dünya iki ülke ve iki mal tarafından tam istihdamda ve kapasitede olduğundan bahsedilmektedir. Burada da iş gücü eşit derecede homojendir ve dış ticaret üzerindeki kotalar ve diğer kısıtlamalardan bahsedilmemektedir [20].

1.5.3. Neo Klasik Dış Ticaret Teorisi – Faktör Donatımı

Klasik dış ticaret teorileri her ne kadar emek değer teorisini temel alsalar da iş dışındaki faktörlerin finans ve dış ticaret üzerindeki etkisini dikkate almadıkları için

[18] Halil Seyidoğlu, "Uluslararası İktisat, İstanbul: Güzem Can Yayınları." (2015).

[19] Esra Yüksel ve Ercan Sarıdoğan. "Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları." *Öneri Dergisi* 9.35 (2011): 199-206.

[20] Meltem Şerefli, "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği." Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 13.3 (2016): 136-143.

eleştirilmektedir. Neo klasik yaklaşım, karşılaştırmalı üstünlük teorisinin temel varsayımlarını takip etse de temel iddialara bağlı kalmakla sadece işgücü maliyetlerine odaklanmamaktadır. Böylece emek dışındaki faktörleri de içeren fırsat değeri yöntemini benimsemektedir[21]. Diğer bir deyişle, klasik dış ticaret teorisi karşılaştırmalı üstünlük teorisindeki emek verimliliğinde bulunan farklılıklara dayandırsa da bu farklılıkların nedenlerini dikkate almamaktadır. Bu anlamda iki iktisatçı Heckscher ve Ohlin tarafından geliştirilen "faktör donatım teorisi" ile yukarıdaki söz konusu boşluk ile giderilmeye çalışılmaktadır[22].

Faktör donatımı teorisi, karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağını emek verimliliğindeki farklılıklar şeklinde değil, üretim faktörlerinin göreceli bolluğu veya eksikliği şeklinde açıklamaktadır. Bu nedenle ülke, üretim faktörü yüksek mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ve bu nedenle bu malları daha düşük maliyetle üreterek üretiminde uzmanlaşma sunmaktadır. Yani bu teoriye göre ülkeler artık bol olan faktörünü kullanarak bu malın ihracatında uzmanlaşmaktadırlar. Diğer yandan, göreceli bakımdan düşük faktörlü mallar ithal edilmektedir.

Faktör donatımı teorisi birçok yönden eleştirilere konu olmaktadır. Bahsedilen teori, tüm ülkelerde üretim fonksiyonunun aynı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu anlamda teori, iki ülke, iki mal ve iki faktör modeli olarak ifade edilmektedir. Üretim faktörlerinin homojen olduğu, yani aynı nitelik ve kalitelere sahip olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca, tekliflere dayalı olarak ölçeğe sabit bir getiri düzeyi beklenmektedir. Ancak, gerçek dünyada üretim fonksiyonlarının aynı olduğu varsayılırsa veya ikiden fazla mal ve ülke tarafından açıklanmaz ise talep koşulları göz ardı edilememektedir. Benzer şekilde ürün, mal veya hizmetlerin homojenliği de fiili ekonomik yapıya uyuşmamaktadır [23].

Yukarıdaki eleştirilere dayanarak Leontief (1953), bu teorinin geçerliliğini ölçmek için bir çalışma yaptığından bahsetmektedir. Leontief'in paradoksu adlı bir çalışma, sermaye kapasitesi ile tanınan zengin konumda olan Amerika Birleşik Devletleri'nin bu teoriye göre sermaye yoğun malları ihraç etmesi gerektiğini beklerken araştırma sonucunda faktör donatımı teorisinin aksine, Amerika Birleşik Devletleri'nin emek yoğun malları ihraç ederken sermaye yoğun malları ithal ettiği

[21] Hasan Vergil, ve Mehmet Sinay. "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bilgi Transferleri Yönünden İncelenmesi: Türkiye Örneği." Business & Economics Research Journal 4.1 (2013).

[22] Gamze Gül, Ekonomik büyüme, reel döviz kuru ve dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkileri: 2003-2017 Türkiye örneği. MS thesis. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, faktör donatımı teorisinin dış ticareti açıklamada yetersizliğini ve eksikliğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece Leontief paradoksu, uluslararası ticaretin yalnızca sermaye ve emekle açıklanamayacağı sonucuna varmaktadır. Bu, dış ticaretin farklı ve kendine özgü durumlarını açıklamaya yönelik yeni yaklaşımların, gelişmelerin ve yeni teorilerin ortaya çıkmasına temel oluşturmaktadır[24].

1.6. Yeni Dış Ticaret Teorileri

1970'lerin sonlarında uluslararası ticarette bir sıçrama olarak ortaya çıkan yeni uluslararası ticaret teorileri, geleneksel kavramların ötesine geçen yaklaşımlara yol açmaktadır. Bu teoriler, tam rekabet varsayımlarını ve temel özellikler hakkında klasik ekonomik varsayımlar olarak bilinen ölçeğe göre sabit gelirler ve artan getiri hakkındaki varsayımların yanı sıra artan ayrımcılığa ilişkin varsayımları kabul etmektedir. Yeni dış ticaret teorileri, dış ticaretin nedenleri, uluslararası ticaretin faydaları, dış ticaretin uzmanlaşmasını kolaylaştıran faktörler ve korumacılığın bir kez daha tartışıldığı bilinmektedir[25].

Klasik dış ticaret teorilerine göre benzer mal veya hizmetleri üreten ülkeler birbirleriyle ticaret yapmaması gerektiğinden bahsedilmektedir. Ancak son zamanlarda iki sanayileşmiş ülkenin birbirleriyle ticaret yaptıkları netleştiği bilinmektedir.

1.6.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Bu teoriye göre, emek bakımından nitelikli ve niteliksiz arasında bir fark olduğundan bahsedilmektedir. Nitelikli işgücü teorisi, gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin çoğunun, vasıflı işgücündeki farkla elde edilebileceğini göstermektedir. Bu yaklaşıma göre, belirli sektörlerde vasıflı veya vasıfsız işçi bakımından zengin ülkeler, bu faktörlere bağlı mal ve hizmetlerde uzmanlaşma eğiliminde olmaktadır. Çok sayıda vasıfsız işçiye sahip ülkeler ise mal veya hizmet üretimine, özellikle niteliksiz emeği içeren mal ve hizmet üretimine hâkim olmada üstünlük sağlamaktadır.

Nitelikli iş teorisi ile faktör donatım teorisi arasında bir benzerlik olduğundan bahsedilmektedir. Hem fiziki sermayenin yaratılması hem de işgücünün nitelikli hale getirilmesi için eğitilmesi ile tasarruf gerektirmektedir. Dolayısıyla, bu anlamda vasıflı

[23] Mehmet Halit Akın, Kurtuluş Karamustafa ve Yüksel Öztürk. "Uluslararası Ticaret Teorilerinden Destinasyon Rekabetçiliği Modellerine Geçiş: Kavramsal Bir İnceleme." *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20.1 (2020): 203-228.

[25] Gonca Akgün Güngör. "Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarette savaşlı Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Araçları." Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar 596 (2014): 45-58.

emek yoğun mal veya hizmetler ile sermaye yoğun mallar çoğunlukla eşit olduğundan bahsedilmektedir. Literatürde bu yaklaşımla ilgili mal veya hizmetleri "türetilmiş kaynaklar" olarak birleştirilmesi gerektiği söz konusu olmaktadır. Faktör donatım teorisinin değiştirilmiş versiyonu, bu nedenle Neo-Faktör donatımı teorisi olarak adlandırılmaktadır. Teorinin genel kabulü, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu, taşıma maliyetlerinin sıfır olduğu, ölçek ekonomilerinin hariç tutulduğu ve ülkeler arasında tercihlerin benzer olduğu şeklinde bahsedilmektedir. Nitelikli emek teorisi, faktör donatımı teorisi yönteminin temel varsayımlarından biri olan ülkeler arası faktör hareketliliğinin sıfır olduğunu ve sermaye, vasıflı işgücü ve vasıfsız emeğin doğal kaynaklardan çeşitli faktörlerle değişkenlik gösterdiğini varsaymaktadır [26].

1.6.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Teknolojik açığı teorisi 1961 yılında Posner tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre ülkedeki yenilikler bir süreliğine teknik avantajla teknolojik üstünlük sağlamaktadır. Nedenine bakacak olursak gelişmek, yeni bir ürün veya hizmetin üretilmesine izin vermek veya bir ürünün verimliliğini artırmak ve yenilikleri diğer ülkelerde yaymak zaman almaktadır. Dolayısıyla ihracatın uygulanması ve süresi, ülke ekonomisinde gösterilen teknolojilerin diğer ülke ekonomilerine yayılması ve yansımasındaki gecikmeye bağlı olacağından bahsedilmektedir [27].

Bu teori, teknik bilginin tüm ülkelerde aynı anda mevcut olmadığını belirtmektedir. Böylece, yeniliklerin yayılması için bir süre kavramı ortaya atmaktadır. Bu durum, teknolojik gelişme sonrası ürünün keşfi ile bu ürünün diğer ekonomiler tarafından taklit edilmesi arasındaki süre ile açıklanmaktadır. Öte yandan, bir ülke yeni mal veya hizmet ürettiğinde, o ürünün ilk kullanıcısı ve ihracatçısı olma durumu söz konusudur. Ancak bu üretim teknolojisi taklit edilerek başka ülkelerde de kullanılabilir olması fırsatlar sunmaktadır. Bu ülkelerde doğal kaynaklar ve işgücü daha ucuz ve daha bol olması, üretimin nispeten daha ucuz şekilde gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla ilk üretici ve tüketici olan bir ülke rekabetçi olanağı ve bu malların ithalatçısı ülke konumunda olmaktadır[28] (Dura, 2000: 6-7).

[26] Deviren, Nursen Vatansever. "Yeni Dış Ticaret Teorileri." Mevzuat Dergisi 7.81 (2004): 1-11
[27] Akın ve diğerleri 2020; 203-228.
[28] Cihan, Dura. Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 2000, (16),13.

1.6.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Raymond Vernon, 1966'da uluslararası ticarette ürün dönemleri teorisini kazandırmış olduğu ifade edilmektedir. Bu yaklaşıma göre, bir ürün veya hizmetin icadının sürdürülebilirliği, dış ticaret üzerindeki etkisiyle ortaya çıkan zaman süresinde gerçekleştiği vurgulanmaktadır.

Ürün döngüsü teorisine göre, icat edilen mal veya hizmetlerin üretimi esas olarak gelişmiş ülkelerde gerçekleşmektedir. Ülkeyle ilgili ürün veya hizmetler söz konusu olduğunda, bu ürünleri rekabet gücünü kaybetmeden önce üretmenin beş adımı bulunmaktadır. Ancak, üretim teknolojilerinin gelişmesi ve elde edilmeye hazır hale gelmesiyle, icatçı ülke, ihracatçı ülke konumundan ithalatçı konuma düşmektedir[29].

1.6.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

1961 yılında Brunstam Linder tarafından geliştirilen bu teoriye göre sanayi ürünlerinde dış ticaret, ürünün fiyatından çok ülkelerin beğeni ve tercihleri arasındaki benzerliğe bağlı yapılmaktan bahsedilmektedir. Bu tercihlerde veya talep koşullarında ana faktör gelir düzeyi olmaktadır. Bir ülke ekonomisinin ihracat üssü olan bu mallar, her ülkede kişi başına düşen gelir düzeyini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla belirli bir gelir düzeyine sahip bir ülkede üreticiler çoğunluğun istek ve ihtiyaçlarını karşılayan mal veya hizmet üretmektedirler. İç talebi karşılayacak olan bu üretim, ülke ekonomisinde pazardaki ilgili ürüne deneyim ve verimlilik kazandırmaktadır. Bu durumda mal veya hizmetler benzer zevk ve tercihlere sahip ülkelere yani aynı gelir düzeyine sahip ülkelere ihraç edilmektedir [30].

Teorinin varsayımları şu şekildedir: Benzer gelir düzeyine sahip ülkelerin benzer zevklere ve tercihlere sahip olduğundan bahsedilmektedir. Bu ifade, benzerlik teoreminde tercihlerin temel fikri olarak ifade edilmektedir. Ürünler homojen değil, tam tersi farklılaştırılmış mallar olması durumundadır. Artan getiri ölçeğine göre bulunduğu ifade edilmektedir. Tercihlerde benzerlik teorisi arasındaki benzerlik, genellikle endüstriyel ürünler aracılığıyla elde edilen uluslararası ekonomik yapıyı açıklamak için kullanılmaktadır. Bu ihtiyaç dikkate alınarak yapılan analiz olması söz konusu olmaktadır[31].

---

[29] Zeynel Dinler, "İktisada Giriş, Ekin Basım Yayın Dağıtım."Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım (2009).

[30] Feyza Arıca, "Türkiye'nin dış ticaret potansiyelinin genişletilmiş Linder Hipotezi çerçevesinde değerlendirilmesi: bir panel data analizi." Doktora Tezi, Çanakkale Onsekir Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, (2014): 1-210.

[31] Kiymet Yavuzaslan ve diğerleri. "Türkiye ve Yunanistan'ın İhracatında Linder Hipotezinin Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz." Aydın İktisat Fakültesi Dergisi 3.1 (2018): 48-67.

1.6.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomileri teorisi, büyük iç pazarlara sahip ülke ekonomilerinin ölçek ekonomisi kullanılarak üretilen mal ve hizmetlerin maliyetini azalttığını belirtilmektedir. Artan üretim ölçeğinde, daha düşük ortalama maliyetlere ve artan ölçeklenebilirliğe yol açacağından bahsedilmektedir. Bu nedenle ülkelerin ölçek ekonomisinin etkin olduğu mal ve hizmetleri ihraç etmesi ve diğer mal ve hizmetleri ithal etmesi gerekmektedir. Bu durumda, birçok çeşitli mal sepetinin görünümü ve tüketimi, mal üretiminde uzmanlaşmanızı sağlamaktadır [32].

Söz konusu teori, çeşitli organizasyon yapılarında, her tür şirkette, endüstride ve işletmede mevcut olarak bahsedilmektedir. Ölçek ekonomileri teorisi, ekonominin tüm alanlarındaki şirketler için önemli olmaktadır. Aynı zamanda, büyük bir şirket, maliyet ve rekabet açısından nispeten küçük bir şirketten daha iyi olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle, bu teoriye göre, büyük şirketler daha yüksek üretim maliyetlerini mal veya hizmetlere kaydırarak şirketin daha fazla üretmesini sağlamaktadır [33].

1.6.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü rekabet teorisi, artan ölçek ve ölçek ekonomisi varsayımı ile sanayi ürünlerinin homojen olmadığını ve dış ticaretin genellikle farklılaştırılmış ürünlerle yapıldığını belirtmektedir. Ülkenin bu çeşitlendirilmiş sanayi ürününü aynı anda hem ihraç etmesini hem de ithal etmesini belirtmektedir. Böylece hem tüketiciler hem de üreticiler için faydalı olan dış ticaretin bu ikili yapısı monopolcü rekabet teorisi ile açıklığa kavuşmaktadır[34].

Aynı sektöre ait mal veya hizmetlerin farklılaştırılarak alım satımına endüstri içi ticaret şeklinde ifade edilmektedir. Monopolcü rekabet teorisi, bu ticaret biçiminin var olmasına izin vermektedir. Örneğin; Bir ülke ekonomisi ürettiği arabaları, ürünleri veya hizmetleri ihraç ederken, diğer yandan aynı ülkelerden araba, ürün veya hizmet ithal etmesi söz konusu olmaktadır [35].

Monopolcü rekabet teorisi, ürün farklılaşması, ölçek, teknolojik ilerleme ve nakliye maliyetlerinin analizini kapsamaktadır. Nakliye maliyetlerinin güvenilmez

---

[32] Gökhan Kurt. *2001 ekonomik krizi sonrasında Türk dış ticaretinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2011).

[33] Arif Abbasov, Petrol şirketlerinin uluslararası pazarlara giriş stratejileri: Türkiye Socar örneği. MS thesis. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (2019).

[34] Gizem Kombak, Enflasyonun dış ticaret üzerindeki etkisi-Türkiye örneği. MS thesis. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2019):1-63.

[35] Seyidoğlu, 2015, s.110

olarak değerlendirilmemesi, üretim oranlarının ülkeler arasında farklılık gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu varsayımlar, ekonominin belirli mallarda uzmanlaştığı gerçeğini yansıtmaktadır. Monopolcü rekabetin temelini hazırlamak söz konusu olmaktadır. Sonuç olarak bu koşullar, gerçek hayatın akışına sahip bu dış ticaret modeli olarak adlandırmamızı sağlamaktadır [36].

Tablo 1. Türkiye'nin 2001-2021 Yılı İhracat ve İthalat Rakamları [37]

YILLAR	İHRACAT (DOLAR)	İTHALAT (DOLAR)
2001	31.186.000.000	40.507.000.000
2002	35.807. 000.000	50.831.000.000
2003	47.252.836.302	69.339.692.058
2004	63.167.152.820	97.539.765.968
2005	73.476.408.143	116.774.150.907
2006	85.534.675.518	139.576.174.148
2007	107.271.749.904	170.062.714.501
2008	132.027.195.626	201.963.574.109
2009	102.142.612.603	140.928.421.211
2010	113.883.219.184	185.544.331.852
2011	134.906.868.830	240.841.676.274
2012	152.461.736.556	236.545.140.909
2013	151.802.637.087	251.661.250.110
2014	157.610.157.690	242.177.117.073
2015	143.838.871.428	207.234.358.616
2016	142.529.583.808	198.618.235.047
2017	156.992.940.414	233.799.651.234
2018	167.920.613.455	223.047.094.482
2019	171.464.944.593	202.704.319.533
2020	169.482.000.000	219.397.000.000
2021	225 291.000.000	271.424.000.000

Tabloda 2001 yılından 2021 yılına kadar olan dönemlere ait ithalat ve ihracat verileri yer almaktadır. Tablo incelendiği zaman ihracat ve ithalat verileri 2015 ve 2017 yılları arasında bir düşüş olduğu görülmektedir. Diğer yıllara bakıldığında ise sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. İhracatı gerçekleştirmek için Türkiye'nin ithalat yapmak zorunda olduğu tablodan görülmektedir. Bahsedilen yıllara bakıldığında sürekli olarak ithalatın, ihracattan daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

[36] Ayşe Özge Diken, Endüstri-içi ticaret kavramı: nedenleri, ölçüm yöntemleri ve Türkiye ile AB arasında endüstri-içi ticaretin gelişimi (2004-2014). Yüksek Lisan Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015: 1-93.

[37] TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536 erişim tarihi (20.04.2022)

1.7. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme kavramının farklı tanımları bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkede ekonominin çıktısında zaman içinde bir artış olarak ifade edilmektedir. Ülke ekonomisindeki üretim artışının önemli göstergelerinden biri de Gayrisafi Yurt içi Hasıla'daki (GSYİH) dinamikler olarak ifade edilmektedir[38].

Diğer bir tanıma göre ise ekonomik büyüme olgusu; "*Ülke ekonomisinin makroekonomik göstergelerinde bu hem miktar hem de hacimdeki dalgalanmalar*" şeklinde ifade edilmekte ve kişi başına düşen gelirin sürekli artması sağlanmaktadır. Ekonomik büyümenin çeşitlilik gösteren bir diğer tanımı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYİH) reel artış ve dolayısıyla ülke nüfusuna Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın bölünmesiyle elde edilen kişi başına düşen GSYİH'deki reel artış olarak tanımlanmaktadır. Sayısal olarak bu reel artışlar, ekonomik büyümenin ölçülebilir bir olgu olduğunu göstermektedir.

Bu durumun varlığı, ülke ekonomisinde fiziki ve beşerî sermayenin rasyonel kullanımına, gelişmesine ve ekonomiye ilavelere bağlı olmakla ifade edilmektedir[39]. Ekonomik büyüme, ülkenin mevcut üretken potansiyelindeki artışa ve üretim yoluyla milli gelirdeki artışa yansıma şeklinde ifade edilmektedir. Ulusal ekonominin kişi başına düşen reel geliri yıldan yıla artarsa, ekonomik büyüme düşünülebilmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme genellikle sayısal değişiklikleri açıklamaktadır[40].

En basit tanımıyla ekonomik büyüme, bir ülkenin imalat sanayiinin belirli bir zaman diliminde ürettiği mal ve hizmet miktarındaki artış olarak ifade edilmektedir. Literatürde ekonomik büyüme, gelir ve üretim şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik büyümenin gelir biçimindeki tanımı, bir ülkede kişi başına düşen reel gelirdeki istikrarlı artış olarak ifade edilmektedir. Burada kişi başına düşen gelir iki faktör tarafından belirlenmektedir. Bunlar, ülkede üretimin artması ve nüfusun artması olarak gerçekleşmektedir. Burada, kişi başına gelir, ancak üretim artışı nüfus artışını aşarsa artmaktadır. Değişken nüfus artışı burada çok fazla değişmediği için kişi başına düşen gelir artışında belirleyici faktörün üretim düzeyi olduğu düşünülmektedir[41].

---

[38] Hasan Alp Özel, "Ekonomik büyümenin teorik temelleri." Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2.1 (2012), s. 63-72.

[39] Muharrem Afşar, "Türkiye'de eğitim yatırımları ve ekonomik büyümekte." Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2009), s.85-98.

[40] Dinler, "İktisada Giriş, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım." (2009), s. 617

[41] Metin Berber, İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Celepler Matbaacılık, Altıncı Baskı, Trabzon, 2017, s. 14.

İktisadi büyümenin tanımına bakıldığında "İktisadi büyümenin anlam ve içeriği, üretim üzerinden yapılan tanımlamalarla daha net bir şekilde ifade edilebilir. Büyümenin özü uzun dönemli üretim artışlarına dayanır. Bir ülkede, üretim kapasitesinin artışına bağlı olarak toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretiminde yaşanan sürekli artışlar iktisadi büyüme olarak adlandırılır."[42] şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir tanım ise şu şekilde ifade edilmektedir; "Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içinde artmasına iktisadi büyüme (economic growth) denir. İktisadi büyüme reel GSYH'nin zaman içinde sürekli artması anlamına gelir." olarak tanımlanmaktadır[43]. Ekonomik büyümenin önemi değerlendirildiğinde "İktisadi büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenle tüm ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden bir tanesi, hızlı bir iktisadi büyüme gerçekleştirmektir."[44]

Genellikle ekonomik büyüme iki farklı şekilde oluşmaktadır. Ülkede üretim faktörlerinin sayısındaki artış, üretim kapasitesinin genişletilmesi veya üretim faktörlerinin verimliliğinin artırılması şeklinde olmaktadır. Ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin sayısı ve verimliliği arttıkça uzun vadeli bir dinamiktir, ancak uzun vadede gözlenmektedir. Bütün mal ve hizmet miktarının birleşimlerinin bir ülkenin üretebileceği şekilde ekonomik büyümede yer aldığı üretim imkanları eğrisi aşağıdaki şekilde sağa doğru kayma şeklinde gösterilmektedir.

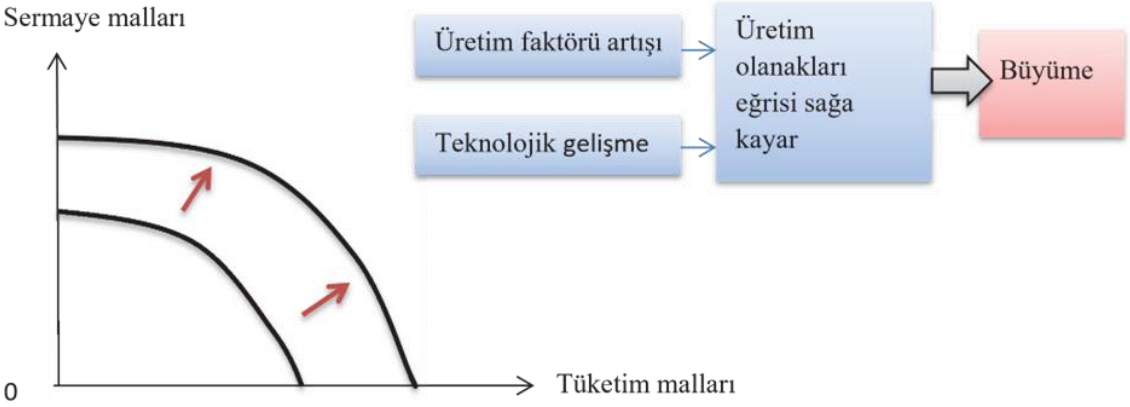

Şekil 2. Ekonomik Büyüme[45]

Tüm bu faktörler benzer şekilde arz eğrisinin sağa doğru kaymasında ve ekonomik büyümenin göstergesinde etkili şekilde yer almaktadır.

[42] Berber, Altıncı Baskı, 2017, s. 4.
[43] Berber, Altıncı Baskı, 2017, s. 4.
[44] Erdal M. Ünsal, Makro İktisat, 8. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, (2009), s. 64-65.
[45] Hatice Armutcuoglu Tekin ve U. R. A. L. Mert. "Finansal gelişme ve ekonomik performans ilişkisi: OECD ülkeleri için bir analiz." *OPUS International Journal of Society Researches* 11.18 (2019): 43-77.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla göstergesi ekonomik büyümenin ölçülmesinde önemli bir unsur olarak kullanılmaktadır.

Nominal ve reel olmak üzere Gayri Safi Yurtiçi Hasıla iki farklı şekilde ölçülebilmektedir. Bir ülkede belirli bir dönemde Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları, yani cari fiyatlarla hesaplanan parasal değeri olarak ifade edilmektedir. Bir ülkede üretilen mal belirli bir yıldaki fiyatlarla ve hizmetlerin belirli bir zamanda Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), yani sabit bir fiyatla hesaplanan değer olarak tanımlanmaktadır. Fiyattaki yıllık değişimlerin Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasılada hesaplanan değer olarak ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, enflasyona göre düzeltilmiş Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla olarak ifade edilmektedir. Nominal Gayrisafi Yurt içi Hasıla, ekonomik büyümenin kesin bir ölçüsü olarak görülmemektedir.

Bu, nominal GSYİH büyümesinin bir parçası olarak üretilen mal ve hizmet hacmindeki artıştan kaynaklanmaktadır. İkinci kısım, yıllık fiyat artışlarında veya enflasyonda bir artış olduğundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca öngörülen büyümenin gerçek etkisini de gizleyebildiğinden bahsedilmektedir.

Ekonomik büyümeden bahsederken, bazen günlük dilde birbirinin yerine kullanılabilen büyüme ve gelişme kavramlarını akılda tutmak önemli olmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkenin nüfusundaki, işgücündeki ve üretimle ilgili işlevlerdeki artışı ifade etmektedir. Ancak ekonomik büyüme ile, bir ülkenin üretken yapısının, alınan kaynakların adil bir şekilde dağıtılması yoluyla yüksek katma değer yaratabilmesi ve yaşam standardını veya refahı artırabilmesi için dönüştürülmesi kastedilmektedir[46]

Ekonomik büyüme ve kalkınma yakından ilişkili kavramlar olmasına rağmen, ekonomik büyüme tek başına yeterli bir kavram olamamaktadır. Fakat kalkınmanın ön koşulu büyümenin oluşması için ekonomik büyümenin sağlanması olarak nitelendirilmektedir.

Ülke ekonomisini geliştirmek ve kalkındırmaktan söz edebilmek için hak, hukuk, eğitim, özgürlükler ve sağlık gibi birçok alanda olumlu değişimler ifade etmekte, ekonomik büyüme ise herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. Bu iki

[46] Muhteşem Kaynak, "Kalkınma İktisadı (4. Baskı)." Ankara: Gazi Kitabevi (2011), s. 77

kavram farklı olsa da aslında tek bir alanda birleştirilmekte ve bunları birbirinden farklı olarak görmek mümkün olmamaktadır[47].

1.8. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme için gerekli kaynaklar, klasik anlamda dikkate alınan emek, tasarruf, sermaye ve doğal kaynaklar ile içsel büyüme teorisine özel olarak dahil edilen insan sermayesi ve teknoloji olarak ele alınmaktadır.

Büyümeyi ve kaynaklarını açıklamak politika sağlayıcılar açısından, hala günümüzde ülkelerde popülerliğini korumuş, ekonomi politikasının oluşturulması için çok önemli olmaktadır. Ekonomik büyümeyi sağlamak ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi mutlak olarak kılmak, ülkelerin son zamanlarda yüzleşmek zorunda kaldıkları ödevler olarak ele alınmaktadır. Ekonomide her bir değişkeni belirleyen birden fazla değişken bulunmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin kaynakları farklılıklar oluşturmaktadır.

Ekonomik büyümeyi üretimdeki artış olarak ifade ettiğimiz için üretim sürecinde yer alan tüm faktörleri büyümenin kaynağı olarak görebiliriz. Genel olarak bu faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- İşgücü
- Beşerî Sermaye
- Tasarruf ve Yeni Sermaye
- Doğal Kaynaklar
- Teknolojik Gelişmeler

Üretim faktörlerinin fonksiyonu üretim sürecinde dahil olduğu şekilde aşağıda gösterilmektedir.

$$Y = f(L, K, N, T)$$

L Burada nüfus, yani üretim için gerekli emek miktarıdır; sermaye K, doğal kaynaklar N, anlamına gelmektedir ve imalattaki teknik veya teknolojik ilerlemeler T, anlamına gelmektedir.

1.8.1. İşgücü

Emek veya insan kaynakları, kalkınma sürecinde ekonomik büyümenin belirleyicilerinden biri olarak ele alınmaktadır. Üretim sürecine etkisi açısından A. Smith'in yaşadığı zaman ile karşılaştırıldığında üretim sürecindeki etkinin farklılaştığı

önemli açıdan değerlendirilmektedir. A. Smith'in üretken iş olarak ifade ettiği sermayenin ekonomik büyüme için önemi günümüz tartışmalarında da yer almaktadır.

A. Smith'e göre, üretken işgücünün toplam istihdam içindeki payı arttıkça, ekonomik büyüme de tüm çıktılar pahasına artmakta olduğu ifade edilmektedir. Sermaye birikimine neden olan analizde üretken emek, bu birikimi daha da hızlandırdığından bahsedilmektedir. Daha büyük bir sermaye birikimi, daha fazla çalışanı işe alma ihtiyacını ortaya çıkartmaktadır. İş bölümü ile birlikte çalışan başına sermaye ihtiyacı artacağı ifade edilmektedir. Klasik iktisatçıların üretken işleyişinde emeğin bireysel bir üretim faktörü olması, onun kendi anlayışlarındaki tutarlılığını garanti eder. Modern ekonomide emekten bağımsız sermaye faktörü, bir başka üretken faktör olarak değerlendirilmektedir[48].

Kapitalistlerin amacı D. Ricardo'ya göre para kazanmaktır ve bu nedenle üretimi artırmaya çalışarak, üretimi artırmak için daha fazla emek kiralamak gerektiğinden bahsetmektedir. Sonuç olarak, artan işgücü talebi ücretleri artıracak ve nüfusu artıracaktır. Nüfus artışı sebebiyle tarım ürünlerine olan talebi artıracak bunun sonucu olarak ekonomik büyümeye yol açacaktır[49].

İş gücü, üretime fayda sağlayan tüm kas ve beyin gücünü üreten faktörler olarak tanımlanmaktadır. Çalışmak, fiziksel ve zihinsel güçle üretmeye ve iş gücüne yardımcı olmaktadır. Nüfus artışı endüstriyel işgücünü artırdığı gibi ekonomik büyüme için de önem arz etmektedir. Nüfus artışının, üretimi etkileyen kısmı sağlıklı çalışan iş gücünü oluşturmaktadır.

İş gücü ekonominin arz tarafını yani üretim sürecini güçlendirmenin yanı sıra, insanlar ekonominin talep tarafı olan tüketim ve dağıtım sürecine de aktif olarak katılmaktadırlar. Diğer bir deyişle, nüfus bir yandan ekonomik büyümeyi etkileyen faaliyetlere maruz kalmaktadır. Ekonomi için beşerî sermaye üretime katılır ve bir iç pazar oluşturmaktadır[50].

1.8.2. Beşerî Sermaye

Ekonomik büyümeye, nüfusun nicel katkısının yanı sıra niteliksel katkısı da önem arz etmektedir. Büyük, aktif bir işgücü, üretimi artırır ve ekonomik büyümeyi

[48] Barış Aytekin, "Adam Smith'in İktisadi Büyüme Düşüncesinden Bugüne Bakmak: Krizlerin Sürekliliği." İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi 5.1 (2017), s. 28-36.

[49] Yusuf Muratoğlu, "Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği." Internatıonal Conference on Eurasian Economies, Bishkek-Kyrgyzstan. 2011, s.167-168

[50] Taban, Sami. İktisadi büyüme: kavram ve modeller, (birinci basım b.). Ankara: Nobel Yayım Dağıtım. (2008), s. 17

desteklemektedir. Ancak nüfusun niteliksel olarak gelişmesi de önemli bir konumdadır. Sağlıklı, eğitimli ve teknolojik gelişmeye uygun işgücü nüfusunun bulunması işgücü verimliliğini olumlu anlamda etkilemektedir. Bu durum literatürde beşerî sermaye kavramı ile açıklanmaktadır. İnsan sermayesi, üretim sürecinde yer alan işgücünün bilgi, beceri, birikim ve dinamiklerini ifade ederek diğer üretim faktörlerinin kullanımını daha verimli ve etkin hale getirmektedir[51]. Literatür, teknolojik gelişmenin yanı sıra özellikle modern büyüme teorilerinde oldukça önemli bir rol oynayan beşerî sermayeyi de dikkate almaktadır. Ekonomistler, ekonomik büyümeyi sağlamak ve sürdürmek için teknolojik gelişmeyi içselleştiren insan sermayesine ihtiyaç duymaktadırlar.

Emek verimliliğinin düşmesine ilişkin kanunun yürürlüğe girmesine kadar ki süreçte nüfus artışı üretimi arttıracağından bahsedilmektedir. Başka bir deyişle, daha fazla ekonomik büyümeye yol açacağı ifade edilmektedir. Marjinal emek üretkenliği, ortalama üretkenlikten daha hızlı büyümeyi bıraktığında, üretime eklenen hiçbir işgücü miktarı üretimi artırmaya yönelik fayda sağlayamamaktadır. Bunun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olacağı düşünülmektedir.

Ülkedeki istihdam düzeyine göre nüfus artışının üretim üzerindeki etkisi, belirleyici bir unsur olarak düşünülmektedir. İstihdam düzeyi, ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmasının yanı sıra, makroekonomik; ülkenin gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle işgücü, büyüme faktörü ve ekonomik büyüme üzerinde etki oluşturmaktadır.

1.8.3. Tasarruf ve Yeni Sermaye

Üretimin en önemli faktörlerinden biri olarak da sermaye birikimi görülmektedir. Üretiminin kolaylaştırılması için gerekli olan sermaye birikimi; mal ve hizmet üretimi ve gerekli makine, teçhizat, araç, sanayi tesisi ve bina gibi kalemleri içeren bu kaynaklar emek gücüyle elde edilmiş üretimde kullanılan araç ve gereçlerin tümü olarak tanımlanmaktadır.

Yeni sermaye yaratmak ve tasarrufları artırmak, verimliliği ve refahı artırarak ekonomik büyümeyi etkileyen bir üretim unsuru olarak görülmektedir. Üretim sırasında mal ve hizmet üretebilme yeteneği olarak ifade edilmektedir. Sermaye

[51] Müge Manga ve diğerleri. "Beşerî sermaye, fiziksel sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Brics ülkeleri ve Türkiye örneği." Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24.1 (2015), s. 45-60.

kavramı birçok unsuru içinde barındırmaktadır. Altyapı yatırımları, makine, teçhizat, laboratuvarlar, binalar, imalathaneler gibi alanlar sermaye olarak görülmektedir. Sermaye düzeyinin artırılması, büyümenin her aşamasında ülkelerin ekonomik olarak güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Sermaye, büyüme odaklı bir ekonomi için en temel ve önemli kaynak olarak görülmektedir. Bu nedenle sadece kullanılan araç ve gereçler yeterli ve yeterince verimli olabileceği ifade edilmektedir. İşçiler yeterli sermayeyi geri getirmede etkin bulunmamaktadır. Sermaye artırmadan üretken bir iş sahibi olmaktan bahsedilemez[52].

Bu hem gelişmekte olan ülkeler hem de sanayileşmiş ülkeler için aynı şeyi ifade etmektedir. Daha yüksek yatırıma sahip ülkelerde Dünya Bankası'na göre, büyüme oranları da daha yüksek veri vermektedir. Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde sermaye birikimi ve büyüme genel olarak güçlü seviyeleri görmektedir[53].

Klasik ekonomistler için fiziksel sermaye önemli bir büyüme faktörü olarak ele alınmaktadır. Smith'e göre uluslar, iş bölümü, uzmanlaşma ve sermaye birikimi yoluyla zenginliklerini artırabilmektedirler. Ekonominin olgunluğa geçişi Rostow'un değindiği gelişim aşamalarında, sermaye birikimi ile sağlanmakta olduğu ifade edilmektedir. Harrod ve Domar büyüme modelinin gözden geçirilmesi, yatırım gibi sermaye birikiminin ekonomik büyüme için kritik olduğunu göstermektedir. Solow tarafından geliştirilen bu model ekonomik büyümenin bir fonksiyonu olarak çalışan başlı başına sermayeyi içermektedir.

Net yatırım hem talebi hem de arzı etkilemektedir. Bir fabrika kurmak istenildiğinde öncelikle gerekli olan demir ve çimento gibi hammadde talep edilmektedir. Üretim tesisi tamamlandıktan sonra üretim ve arz etkisinde artış görülmektedir. Üretim kapasitesindeki artışa üretim değerlerindeki artış eşlik ettiği görülmektedir[54].

Yıllar boyunca, sermaye yatırımları ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarında bir faktör olarak ifade edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerin tasarruf seviyelerinde Nurkse (1953)[55]'e göre, yoksulluktan kurtulamamasının nedeni olarak

[52] Öner Günçavdı, ve Suat Küçükçifçi. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları ve İstihdam Etkileri (1973-1998). No. 2012/80. Discussion Paper, (2012).
[53] Fatih Çetin ve H. Nejat Basım. "Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması." Amme İdaresi Dergisi 45.1 (2012), s. 121-137.
[54] Hasan Alp Özel, "Ekonomik büyümenin teorik temelleri." Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2.1 (2012), s.63-72.
[55] Ragnar Nurkse,. "Problems of capital formation in underdeveloped countries." (1966).

düşük tasarruf seviyesi görülmektedir. Düşük tasarruf oranlarının sermaye birikimine karşı olduğuna bağlanmaktadır. Sermaye birikimi beklenmediği için ekonomik büyüme mümkün görülmemektedir. Nurkse, kısır bir yoksulluk döngüsü olarak adlandırdığı bu durumdan çıkış yolunu mevduat hacmini artırmakta olduğu ifade etmektedir[56].

Bir ülkenin yatırım yapmak ve tasarruf etmek için yeterli geliri varsa, yeterli sermayeyi artırabileceği anlamına geldiği ifade edilmektedir. Sermaye arttıran ülkeler, üretim kapasitesini artırarak daha fazla üretim elde edebileceği sonucuna varılmaktadır. Sonuç olarak, yüksek gelirli ve sermaye biriktirme kabiliyetine sahip ülkeler ekonomik büyüme yoluyla daha fazla gelir kazanmaktadır. Yeterli sermaye birikimine sahip olmayan bir ülke varsa, o ülke yatırımı artırmalı ve sermaye birikimini artırmak için yatırım kaynaklarının bir kısmını kullanması gerektiğinden bahsedilmektedir. Yatırım amaçlı kullanmak için kaynakların bir kısmını tüketimi azaltmak olarak amaçlanması gerekmektedir.

1.8.4. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar hem yüzeyde hem de yeraltında bulunan birçok elementten oluşarak ortaya çıkmaktadır. Ölü veya diri olabilmektedir. Doğal kaynaklara örnek olarak ormanlar, su kaynakları, madenler, bitkiler ve hayvanlar verilebilir. Doğal kaynakların dağılımı ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. Bazı ülkelerde bu sayı daha yüksek olabilir, ancak diğerlerinde daha düşük olabilmektedir. Bu konuda avantajlı olan doğal kaynaklar açısından zengin ülkeler olarak görülmektedir[57].

Doğal kaynaklar, diğer üretim faktörleri tarafından yavaş yavaş tükenmekte olduğu saptanmaktadır. Ekonomi literatüründe yer alan sıfır arz esnekliğine sahip arazi kıtlığı, tüm doğal kaynaklar için geçerli olan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Doğal kaynakların yetersizliği nedeniyle gelir azaltma yasaları geçerli olmaktadır. Azalan verimler yasası, üretim faktörlerinden biri azaldığında veya diğer faktördeki artışa rağmen sabit kaldığında uygulanmaktadır. Diğer faktörlere göre artması mümkün olmakla birlikte, doğal faktörlerin bozulmasına göre azalmakta ve faktörlerin aynı

[56] Ahmet Şahbaz, "Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel nedensellik analizi." Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7.1 (2014), s. 2

[57] Emrah Eray Akça ve Harun Bal. "Yurtdışı işçi gelirleri ve Hollanda hastalığı: Seçilmiş ülkeler için bir panel veri analizi." Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 12.2 (2017), s.49-64.

derecede sentezlenmediği için azalan verimler yasasının etkisi ortaya çıktığından bahsedilmektedir[58]

Özellikle az gelişmiş ülkeler için yeni doğal kaynaklara erişim, olumlu bir ekonomik etkiye sahip olmaktadır. Bunun nedeni, iyi bir maden rezervi bulmanın daha fazla refahı garanti etmesine neden olmaktadır. Örneğin, değerli madenlerin keşfi bir ülke, doğal gaz ve petrol gibi ekonomik değeri yüksek ve yaygın olarak kullanılan kaynakları elde ettiğinde, o ülkenin olumlu beklentileri olur ve bu durum dış ticaret dengesi üzerinde ciddi bir etkiye sahip olmaktan bahsedilmektedir. Daha önce, petrol gibi daha fazla doğal kaynağa sahip ülkelerin daha hızlı geliştiği belirtilmiştir. Bu görüş genel olarak kabul edilse de karşıt görüşler de mevcut olmaktadır. Dünyada bu fikri doğrulayan örnekler bulunmaktadır; Örneğin Japonya ve Güney Kore kaynak zengini olmasalar da araştırma ve geliştirme ve teknoloji gibi faktörleri daha fazla kullandıkları için kaynak zengini ülkelere göre daha yüksek büyüme oranları elde ettiklerinden bahsedilmektedir. Gana, Venezuela, İran, gibi kaynak zengini ülkelerde büyüme oranları düşük oranlarda kaldığı bilinmektedir[59].

Doğal kaynaklara sahip ülkelere verilen önemden kaynaklı sermaye miktarı ve teknoloji düzeyine göre belirlenmektedir. Sermaye birikimi ve ileri teknoloji üretim yapılarına sahip ülkelerin doğal kaynaklara daha az önem verdiği ortaya çıkmaktadır. Önemli olmasına rağmen, önem vermeseler bile bu kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmak için yöntemler kullandıkları bilinmektedir. Bu, sınırlı doğal kaynaklara sahip gelişmiş ülkelerde vasıflı işgücü deneyimi, ithal hammaddelerin işlenmesi, Ar-Ge ve bilgi teknolojisinin doğru kullanımı ile bağlantılı olduklarını görülmektedir. Ayrıca, gelişmemiş tasarruf olanakları sınırlı olarak teknolojik olarak az gelişmiş ülkelerde doğal kaynaklar giderek daha önemli hale gelmekte ve ekonomik açıdan doğal kaynaklar bu ülkelerin nüfusunun refahının bir unsur oluşturmakta olduğundan bahsedilmektedir[60].

1.8.5. Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişme, daha kısa sürede daha fazla üretim gerçekleştirecek şekilde daha yüksek verim kazanılmasını sağlar. Böylece teknolojik gelişme, bu

[58] Oğuz Başol ve diğerleri, "Kişiliğin Girişimcilik Niyeti Üzerine Etkisi: Üniversiteli Gençler Üzerine Bir Uygulama." ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources 13.4 (2011), s.7-22.
[59] Emrah Eray Akça ve Harun Bal, (2017), s.49-64.
[60] Oğuz Başol ve diğerleri, (2011), s.7-22.

gelişmenin sürdürülebilirliğini ve ekonomik büyüme için gerekli olan üretimin artmasını kolaylaştırmaktadır.

Üretim sürecinde teknoloji, bilgi ve organizasyonu daha verimli kullanarak bir ürünü daha düşük maliyetle üretmek için kullanabilmemiz adına üretim kapasitemizi arttırmayı sağlamaktadır. Bu nedenle, üretim kapasitesindeki bir artış, üretimde bir artışa yol açmakta ve bu da ekonomik büyümeye etkisi bulunmaktadır.

Teknoloji, nihai ürünün kalitesini iyileştirebilir ve daha az çabayla daha fazlasını üretmesini sağlayabilir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve ekonomik gücü günümüzde artık doğrudan teknoloji ile ilgili olmaktadır. Teknolojiye sahip ülkeler, gelirlerini doğru bir şekilde işleyerek, üretim verimliliğini sağlayarak ve uygun yönergeleri izleyerek üretim kapasitesini yakalayan ve geliştiren ülkeler arasında yerini bulmaktadır.

Teknolojik gelişmenin dağıtım üzerindeki etkisi açısından yatırım ve insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Üç kategoriye ayrılabilir: emek yoğun, yoğun sermaye ve tarafsız teknik geliştirme şeklinde sınıflandırılmaktadır[61]. Tüm üretim faktörleri için aynı verimlilik artış oranı, tarafsız teknik gelişme (nötr teknolojik gelişme) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, aynı kalitede aynı sayıda girişten daha fazla sonuç elde edilmektedir. Sermayenin teknik gelişimi ve emek yoğunluğu, sermayeye veya emeğe geçişi içerdiğinden, bu teknik gelişmelere kısmi teknolojik gelişme olarak bahsedilmektedir. Sermaye yoğun teknolojilerin geliştirilmesi daha fazla sermaye kullanarak emek tasarrufu sağlarken, emek tasarrufu sağlayan teknolojilerin geliştirilmesi sermaye tasarrufu sağlamaktadır.

Teknolojinin ekonomi dünyasına etkisi neoklasik gibi birçok teoride kendine yer bulmuştur. Teknoloji, neoklasik yaklaşımda bir dış etken olarak görülmektedir. Transfer ücreti olmadığı varsayıldığından alış ve satış kolay olduğu varsayılmaktadır.

Teknolojik yenilik, Schumpeter bakımından büyüme süreci için bir başarı faktörü olarak ele alınmaktadır. Teknolojik yeniliğe odaklanmak, ekonomik büyümede yükseliş sağlayabilmektedir.

Teknolojik faktör, Marksist düşünce sisteminde, proletarya tarafından yaratılan bir değer olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda teknoloji, emek süreci içinde stratejik yönetimin ayrılmaz bir iş akışı parçası haline geldiği ifade edilmektedir. İşgücü burada aktif bir görev almaktadır. Tasarım aşamasından itibaren iş, her üretim sürecinde

[61] Başak Karşıyakalı, Türkiye'de ekonomik büyümenin kaynaklarının analizi. (Doktora Tezi), 22. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (2008).

katma değer yaratmaktadır. İş gücü yetenekleri ve yaratıcı nitelikleri bu sürece dahil olmaktadır.

Teknoloji de "Bağımlılık Teorisi'nin önemli bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Bağımlılık teorisinin iki yönü bulunmaktadır. Bir yanda merkezi gelişmiş ülkeler, diğer yanda gelişmeye çalışan uydu ülkeler bulunmaktadır. Teknoloji burada ana konumdaki ülkelerde yaratılabilmektedir. Daha sonra üretilen teknoloji, gelişmekte olan ülkeleri bir süre merkezi devletlere bağımlı hale getirmektedir. Genellikle çok uluslu firmalar aracılığıyla teknoloji aktarımı gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde üretilen teknolojiler transfer edildiğinde bu ülkelerin çok iyi durumda olamayan adaptasyonu ve nakliye maliyetleri yüksek olduğundan verimsiz sonuçlara yol açmaktadır. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki düzey farkı artmakta, azgelişmiş ülkeler borçlanmaktadır. Dış ticaret sorunları, düşük gelir, sermaye yetersizliği gibi sorunlar çerçevesinde şekillenmektedir[62].

Teknolojik gelişmenin bir parçası olan araştırma ve geliştirme, Adam Smith'in iş bölümü ve uzmanlaşma anlayışına dayalı olarak ekonomik gelişme sürecinde önemli bir rol oynamakta ve günümüze kadar olan ilgisini korumaktadır. Sanayi devriminden bu yana teknolojik yenilik kavramı daha da önemli hale geldiği açıkça görülmektedir. Neoklasik yaklaşımın önde gelen savunucuları Robert M. Solow ve Kenneth J. Arrow, üretim süreçlerinde teknik değişiklikler yoluyla öğrenme gibi kavramları kullanarak araştırma ve geliştirmenin önemine vurgu yaptıklarından bahsedilmektedir[63].

1.9. Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme ile ilgili analiz ve teorilerin tarihi, makroekonomik okulların tarihine benzemektedir. Çünkü her okulun veya ekolün bir büyüme anlayışı ve makroekonomik politikaya uygun bir teorisi bulunmaktadır. İktisadın bir bilim olarak tanınması klasik döneme kadar dayansa da büyüme konularının klasik dönemden önce de tartışıldığı bilinmektedir[64].

.

[63] Seyfettin Erdoğan ve Şerif Canbay. "İktisadi büyüme-araştırma ve geliştirme (ar-ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme." Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4.2 (2016), s.29-43.

[64] Metin Berber, İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, 5.Baskı, Trabzon, 2015, s. 49.

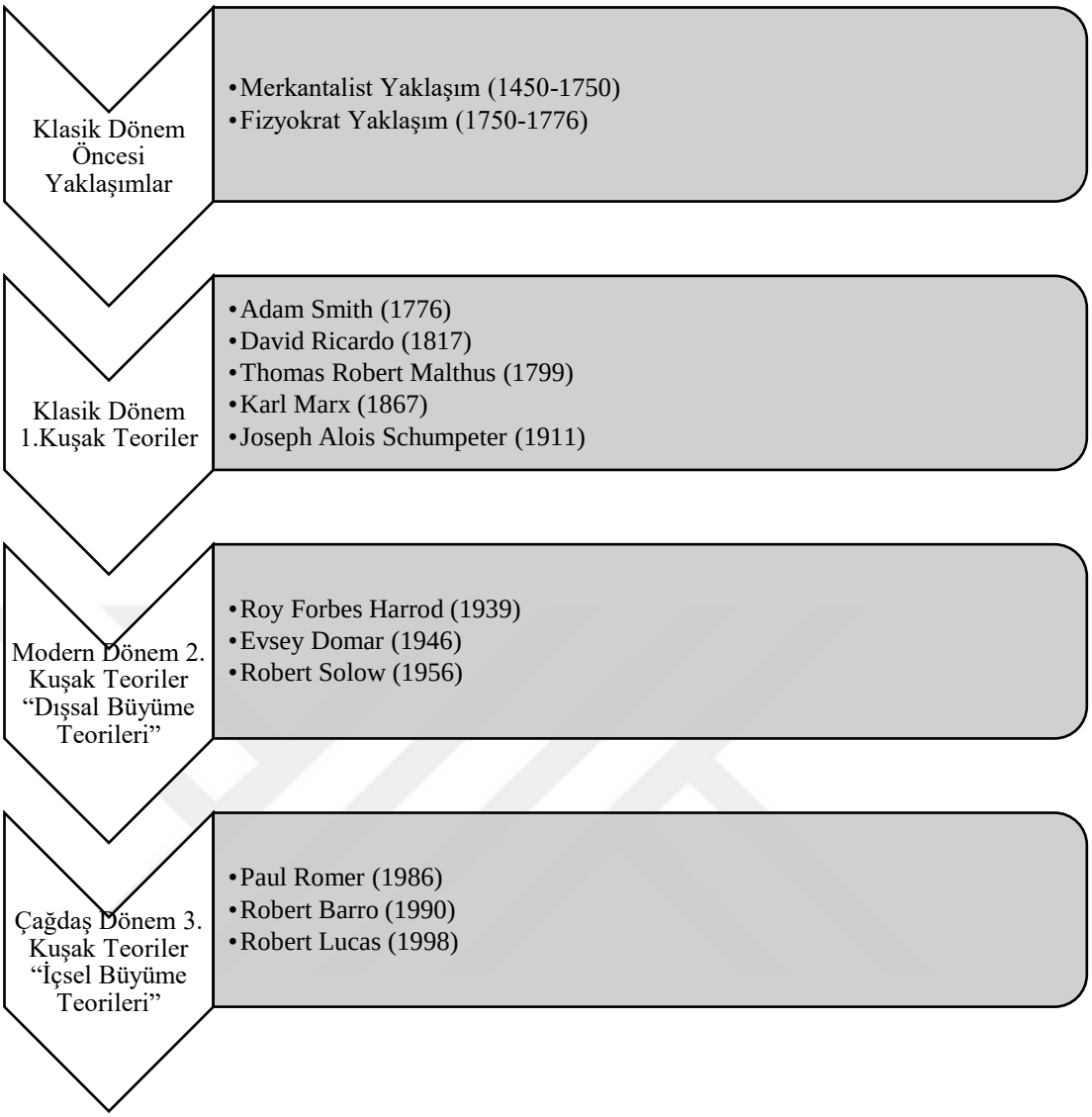

Şekil 3. Genel Olarak Büyüme Teorilerinin Sınıflandırılması[65]

Büyüme teorilerinin ilk olarak merkantilist yaklaşımla başladığı ifade edilmektedir. Merkantilist yaklaşım, yaklaşık 300 yıl hüküm süren ve 1450 ile 1750 arasındaki dönemi kapsayan bir ekonomik düşünce sistemi olarak ifade edilmektedir. Ekonomi politikalarında bu yaklaşım Batı Avrupa'nın merkez devletlerinde başarıyla uygulanmıştır. Bu yaklaşımla, ülkede bulunan değerli metallerle ilgili olarak zenginlik ve ekonomik büyüme düzeyi ölçülmektedir. Ülkenin altın ve gümüş gibi değerli maden rezervlerinin artırılmasına, sanayi ve ticari kuralların uygun şekilde oluşturulmasına ve sürdürülmesine, ödemeler dengesi kararına ve çıkarları korumaya yönelik tedbirlerin yasaların uygulanmasına bağlı olmaktadır[66].

[65] Berber, 5. Baskı, 2015, s. 51.
[66] Berber, 5. Baskı, 2015, s. 49.

Fizyokrat iktisadi yaklaşım ise büyümenin tarım sektörünün öncülüğünde gerçekleşebileceğini varsaydığı ifade edilmektedir. Fizyokrat yaklaşım ekonominin doğal bir düzen içinde kaldığını ve bu nedenle ekonomiye devlet müdahalesinin olmaması gerektiği iddia edilmektedir.

Klasik iktisat anlayışı, 18. yüzyılın sonlarına doğru ve 19. Yüzyılın tamamında iktisat literatürüne damgasını vurduğu ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, daha sonra Adam Smith'in görüşlerini dikkate alan David Ricardo tarafından geliştirildiği ifade edilmektedir. Klasik ekonomik yaklaşımın diğer tanınmış temsilcileri Jean Baptiste Say, John Stuart Mill ve Thomas Robert Malthus, olarak bilinmektedir. Birçok önde gelen iktisatçının klasik büyüme teorileri, görüşlerinin bir araya gelmesinden ifade edilmektedir. Ricardo, bu teoriye en çok katkı sağlayan iktisatçı olması sebebiyle büyüme stratejisinden bahsettiğimizde akıllara onun büyüme teorisinden gelmektedir. Ricardo'nun büyüme modeli, 19. yüzyılın başlarında İngiltere'deki durumu yansıttığı ifade edilmektedir. Ayrıca makroekonomik gelir dağılımı olarak Ricardo'nun büyüme modeli kullanılmıştır. Ricardo ekonomik büyümeyi üç ana sınıfın -iş adamları, işçiler ve toprak sahipleri- milli gelir dağılımına bağlar ve ekonomik büyümeyi bu oranları değiştirerek açıklamaktadır[67].

1929 Büyük Buhran'dan sonra, iktisadi düşüncedeki akım Keynesyen düşünce sistemine geçmiştir. Keynesyen düşünce, klasik iktisadi düşüncenin ötesine geçmiş ve bu durum iktisadi büyümenin analizine ilişkin yeni teoriler ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu dönemde R. Harrod ve E. Domar tarafından geliştirilen modern büyüme teorileri ortaya çıkmış ve iktisat literatüründe önemli bir yer tuttuğu ifade edilmektedir. Modern büyüme teorilerine yaptığı katkılarla tanınan Harrod, esas olarak eksik zamanlı çalışmadan tam zamanlı çalışmaya geçişle ilgili koşulları ortaya atmaktadır. Harrod'un büyüme kavramını takip eden Domar, tam istihdamla sonuçlanan dengeli bir ekonominin koşullarına odaklandığı ifade edilmektedir[68].

1950'li yıllara kadar ekonomik büyüme modelleri konusunda yoğun tartışmalar yaşanmış ve bu yıllardan sonra R. Solow'un 1956[69] yılında öne sürdüğü ekonomik büyüme modeli dışında büyüme konusu 1980'lere kadar arka planda kaldığı belirtilmektedir. Kapalı bir ekonomide tek bir büyüme sektörüne sahip Solow'un

[67] Berber, 5. Baskı, 2015, s. 49-50.
[68] Berber, 5. Baskı, 2015, s. 50.
[69] Sami Taban ve Muhsin Kar. "Beşerî sermaye ve ekonomik büyüme nedensellik analizi, 1969-2001." (2006).

büyüme modeli, basit bir Neoklasik model olduğu ifade edilmektedir. Matematiksel anlamda bir diferansiyel denklemi çözmenin bu denklemde, sonuçlarını göstermekte olduğu açıklanmaktadır. 1980'lerden beri ekonomik büyüme modellerine farklı yaklaşımlar tartışılmaktadır. Bu dönemde tam bir ekonomik model oluşturmak mümkün olmamakla birlikte, ekonomideki yeni faktörlerin büyüme ile ilişkilendirildiği, yani yeni faktörlerin ekonomik büyümeyi etkileyebileceği kaydedilmektedir. Bu modeller arasından İçsel Büyüme Modelinin seçildiği ifade edilmektedir.

Bu çalışma üzerinde duracağımız teoriler, büyüme teorileri olarak kronolojik bir biçimde zaman çizelgesi şeklinde aşağıda verilmiştir.

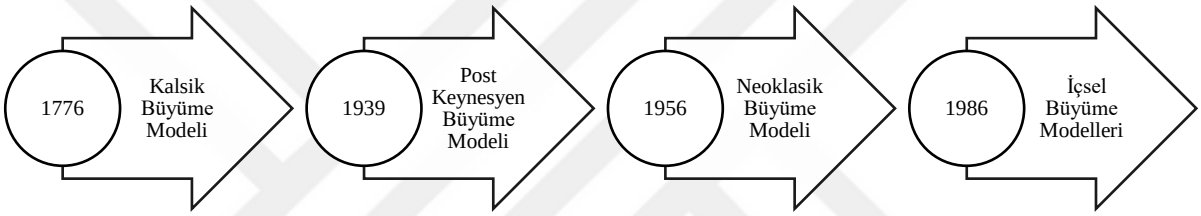

Şekil 4. Ekonomi Büyüme Teorileri[70]

1.9.1. Klasik Büyüme Teorileri

Büyüme, Klasik büyüme teorisinde sadece tasarruf ve yatırıma bağlı olarak ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle, artış tasarrufa yönelik yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Tasarruflar yatırıma dönüştüğünde, müteakip tasarruflar sermaye rezervlerini artırarak büyüme yaratmaktadır.

Klasik teorinin ortaya koyduğu yatırım ve tasarruf arasındaki benzerliğe dayanarak, tasarruf yatırımı azaltır ve dolayısıyla büyüme oranını düşürmektedir. Klasik teori, yatırımların üretkenlik üzerindeki etkisini değerlendirirken, bunların gelir üzerindeki etkisini hesaba katmaz. Ayrıca dış ticaretten kaynak tahsisinin verimlilik ve ölçek ekonomisi gibi statik faydaları vurgulanırken, bilgi ve teknoloji transferi gibi dinamik faydalar dikkate alınmamaktadır[71].

[70] Burak Atamtürk, "Büyüme Teorileri ve IMF Politikalari." *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 22.1 (2007): 89-103.

[71] Ahmet Kamacı, "Dış ticaretin büyüme istihdam ve reel ücretler üzerine etkisi." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. (2012), s.24

"*Klasik iktisadi yaklaşım, kapitalist ekonomilerde uzun dönemli büyümenin dinamiği olarak iki faktörü ön planda tutar. Büyümenin olmazsa olmazları olarak nitelenen faktörler sermaye birikimi ve nüfus artışıdır. Azalan verimlerin etkisinde olan bu iki faktör, teknolojik gelişmeyle birlikte uzun dönem büyüme yolunu belirler.*"[72]

Burada sermaye birikimindeki artış, üretim yoluyla elde edilen karın yüzdesi ile belirlendiği ifade edilmektedir. Başka bir deyişle, üretim sürecinden elde edilen kar arttıkça sermaye birikimi de artmaktadır. Aynı zamanda artan sermaye birikimi, emek talebini artırmakta olduğu kanısına varılmıştır. Teknolojik anlamda ekonominin gelişimi, iş bölümüne ve uzmanlaşmaya yol açmaktadır. Hızlı nüfus artışından kaynaklı değişimler gıda talebini artırması beklenilmektedir. Buradaki gıda üretimi, ürün kıtlığı ile karşı karşıya olduğu ifade edilmektedir. Bu varsayımlar klasik iktisat düşüncesini şekillendirmektedir. Ayrıca klasik iktisat teorisine göre ekonomik büyüme, farklı yönlerde hareket eden iki güç tarafından etkilenmektedir. Farklı yönlerde hareket eden bu iki güç, ekonominin teknolojik gelişimi ve azalan gıda üretimi durumuna bağlı olarak ele alınmaktadır. Teknolojik gelişmenin yarattığı koşulların ekonomik büyümeye katkı sağladığını varsayarsak; Gıda üretiminin azalması nedeniyle bunun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna inanılmaktadır. Kısacası klasik ekonomik yaklaşıma göre ekonomik büyüme, bu iki farklı güçten hangisinin ekonomide daha etkili olacağı tarafından belirlenmektedir. Klasik ekonomik büyümeye ilişkin, üç farklı bakış açısı olduğu bilinmektedir. Bunlar: D. Ricardo ve Malthus'un savunduğu "kötümser yaklaşım", J.S. Mill 'in savunduğu "ılımlı yaklaşım" ve Adam Smith'in savunduğu "iyimser yaklaşım" olarak üç farklı yaklaşımdan bahsedilmektedir[73].

Klasik Büyüme ile ilgili genel kabul görmüş en önemli varsayımlar şunlardır:

- Artan mevduat ve sermaye birikimi istikrarlı bir şekilde gerçekleşir.
- Kısa vadede ücretler emek arz ve talebine göre belirlenir. Asgari ücret uzun vadeli düzeyde istikrarlıdır.
- Ekonomi, tam istihdam ve tam rekabetçi bir piyasada işler.
- Teknolojik gelişme sanayide dinamik, tarımda ise durağandır.

[72] Berber, Altıncı Baskı, 2017, s. 83.
[73] Berber, Altıncı Baskı, 2017, s. 83-84.

Klasik büyüme teorisine göre, Reel GSYİH büyümesi geçicidir. Reel GSYİH yaşam standartlarını aşarsa, hızlı nüfus artışı onu yaşam standartlarına geri döndüreceği ifade edilmektedir. Bu teori David Ricardo, Adam Smith ve Thomas Malthus tarafından ortaya atılmaktadır[74].

Ekonominin doğuşu, çeşitli sosyal, ekonomik ve politik değişimlerin olduğu bir döneme denk geldiği ifade edilmektedir. Sanayi Devrimi ve Özgürlük Hareketi'nin bu dönemi "Aydınlanma Dönemi" olarak da bilinmektedir. O zaman insanlar her şeye mantıklı yaklaşmaya başladıkları ve yavaş yavaş sanatta, siyasette, bilimde ve ticarette bireyselliklerini ifade ettiklerinden bahsedilmektedir[75].Ayrıca o dönemde insanlar genellikle ev işi olarak hayvancılık ve basit aletler kullanarak tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları bilinmektedir[76]. Daha sonra sanayi devrimi ile birlikte sanayide ve ekonomi, toplum ve siyaset gibi sektörlerde birçok değişiklik meydana geldiği ifade edilmektedir.

Klasik teori, finansın arz tarafını vurgulamaktadır. Klasik teori, bireyin özgürleşmesine dayalı devletin müdahalesine ve girişimciliğin her türlü kısıtlamasına karşı durmaktadır. Bu nedenle, maliye politikasının ekonomik sorunların çözümünde etkisiz olduğunu savunarak, para politikasını yalnızca ekonomik müdahale aracı olarak görmekte oldukları ifade edilmektedir[77].

Her alanda olduğu gibi finansta da bireysel özgürlük fikri desteklenmektedir. Klasik iktisatçılar devletin mümkün olduğu kadar ekonomiden uzak durması gerektiğini savundukları ifade edilmektedir. Smith, kişisel çıkar peşinde koşmanın, mümkün olduğu kadar iyi ve müreffeh olma arzusunun insan motivasyonu olduğunu savunmaktadır. Tamamen finansal bir bakış açısından, kişisel çıkar üretimi ve iş bölümünü artıracak ve böylece üretkenliği artıracağını düşünmektedir. Smith'e göre, bireysel çıkarlar toplumun çıkarlarıyla el ele olduğu düşüncesi olduğu ifade edilmektedir. İnsanlar kendi çıkarlarını düşündüklerinde ve zengin olmaya çalıştıklarında toplumda da varlıklı hale gelmesi düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Buna dayanarak, "görünmez el" terimini ortaya atmaktadır[78]. Ekonomiye kimsenin karışmaması, insanların serveti için savaşması, toplumun refahının artması,

[74] Mahsum Bağırtan, Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. MS thesis. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, (2018), s. 10
[75] Vural F Savaş, "İktisadın Tarihi, Siyasal Kitabevi, 4." Baskı, Ankara (2000), S.260
[76] İlker Parasız, "Ekonomik Büyüme Teorileri." Ezgi Kitabevi, Bursa (2008), s. 77
[77] Erdoğan Alkin, Gelir ve büyüme teorisi. İstanbul Üniversitesi, Gür-Ay Matbaası, (1987), s. 22
[78] Gülten Kazgan, İktisadî düşünce veya Politik iktisadın evrimi. Remzi Kitabevi, (1993), s. 63

ekonominin dengelenmesi düşüncesi görünmez bir el sayesinde kendi kendine denge oluşturacağı düşüncesi oluşturmaktadır. Dış ticaretin serbest olmasını savunan Smith, sermaye kısıtlaması olmaması gerektiğini, herkesin parasını harcayabilmesi gerektiğini ve ithalat kaynaklarının sınırlandırılmaması gerektiğini savunmaktadır.

Klasik iktisatçılar bütçenin dengeli olması gerektiğini düşünerek, kendilerine göre bütçe fazlası, bütçe açığı kadar ciddi bir durum olarak görmektedirler. Smith'e göre insanlar kullandıkları mal ve hizmetleri çok az üretebilirler. Bu nedenle, ihtiyaçlarına göre değişime ihtiyaç vardır ve insanlar parayı kendi çıkarları için harcarlar ve para sadece bir değişim aracı olarak görülmektedir[79].

Doğa bilimcileri için tarım bir zenginlik kaynağı olarak görülmektedir. Merkantilistler için değerli metaller bir zenginlik kaynağıdır ve Adam Smith'e göre zenginliğin kaynağı emek olarak gördüğü ifade edilmektedir. İş bölümü yoluyla emek üretkenliğini artırmayı, iş bölümü, işgücünün bilgi ve becerilerini artırır, iş bölümü, çalışanların bir işten diğerine zaman harcamasını engeller ve emekten tasarruf sağlayan yeniliğe yönlendirmektedir. Sonuç olarak, emek verimliliği artış gösterdiğini ifade edilmektedir. Aynı zamanda iş bölümü nedeniyle üretim maliyetlerinde düşmeler meydana geldiği ifade edilmektedir[80].

Refah, tarım, sanayi ve ticaret gibi ekonominin tüm alanlarındaki tüm üretim faktörlerinin üretim düzeyi tarafından belirlenmektedir. Üretimin verimliliğinin arttırılması, iş bölümü ve uzmanlaşma yoluyla sağlanmaktadır. Zenginliği artıran iş bölümü ve uzmanlaşma, ulusun zenginliğini de en üst seviyelere taşıdığı ifade edilmektedir. Öte yandan, iş bölümü ve uzmanlaşma, mutlak üstünlüğün gelişmesine katkıda bulunur ve bu da uluslararası alanda daha fazla refaha yol açtığı vurgulanmaktadır.

Bunun hakkında Smith büyüme modelinde şunları ifade eder: Kâr amaçlı girişimcilerin tasarrufları ve yatırımları yoluyla sermaye birikimi, bir iş bölümüne ve dolayısıyla teknolojik ilerlemeye yön verdiği ifade edilmektedir[81]. Ricardo'dan farklı olarak, emek üretkenliğini artırmanın bir savunucusu olan A. Smith, üretkenliği sermayeye yönlendiren bir yasa olduğuna inanmaktadır. Sermaye kullanımında azalan

[79] Alkın, 1987, s. 23
[80] Savaş, 2000, s. 274 275
[81] Mükerrem Hiç, "Büyüme ve Gelişme Ekonomisi 10." Baskı, İstanbul: Sermet Matbaası (1994), s. 26,27

verimlilik karı azaltacak ve girişimci daha fazla tasarruf elde etmeye çalışacağına inanmaktadır.

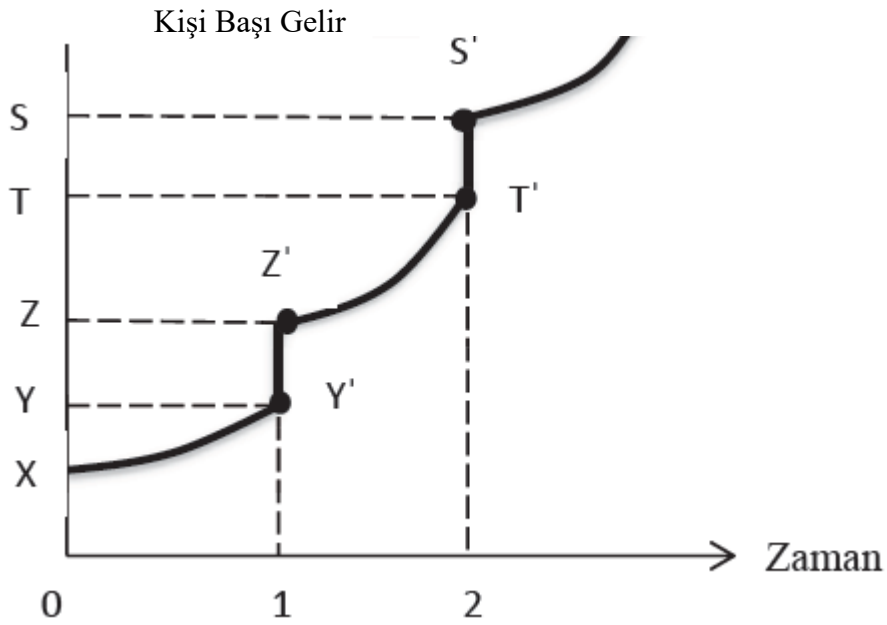

Şekil 5. Adam Smith'in Büyüme Teorisi[82]

Şekilde görüldüğü üzere; X gelir düzeyindeki sürecin teknolojik gelişimi, ekonomik büyüme çizgisini XY' doğrultusunda genişletir ve Y noktasındaki gelir düzeyine yaklaştırdığı ifade edilmektedir. Ülke ekonomisinin ani şoku göz önüne alındığında, ülke gelir seviyelerinin üzerinde uzmanlıkta görülen geliştirilme sayesinde ve son derece Z gibi daha yüksek gelir seviyelerine çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeyle üst seviyeye çıkan uzmanlaşma ayrıca büyüme çizgisini daha da yükseltir ve T noktasına ulaşmak için teknolojik gelişmeye yönlendirmekte katkı sağlamaktadır. Bu dönemden sonra başka bir ekonomik değişiklik olursa süreç tekrar eder ve büyüme çizgisi daha da yükselmeye devam etmektedir. Şema şunları içerir: Sıçramalar sistematik ve sürekli bir şekilde yükselmeye devam etmektedir. Smith'e göre teknoloji ve deneyim etkileşim halindedir ve büyümeyi teşvik ettiği ifade edilmektedir[83].

Smith üç sınırlı büyüme alanı belirlemiştir. Bu, doğanın açgözlülüğünden, emeğe yetersiz erişimden ve sermaye birikiminden elde edilen gelirin azalmasından kaynaklanan doğal kaynak eksikliği olduğundan bahsetmektedir. Doğal arzuların insan üretimini ve ekonomik gelişmeyi sınırlayan bir koşul olduğunu savunmaktadır.

[82] Köksal, 2016, s. 26.
[83] Melike Köksal, "Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği." Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2016), s. 26-27

Sermaye birikiminin temel belirleyicisi olan emek arzı, içsel bir kaynak ve sosyo-ekonomik değer olarak belirtilmektedir.

Emek üretkenliğini artırarak, reel ücretler kısa vadede sınırı aşacak ve bu da ücret maliyetlerinin ve rekabetin artmasına neden olacağını ifade etmektedir. Ücretlerdeki artış, gelirdeki artış anlamına gelir, bu nedenle nüfusunda bu artışa oranla artış göstereceği düşünülmektedir.

Ekonomik büyüme, sermaye rezervlerinde bir artışa ve ülke nüfusunda bir artışa sebebiyet vermektedir. Bu nedenle maaşlar yaşam standardının altına düşmektedir. Ekonomi, refahın zirvesine yaklaşır ve o süreçten sonra ekonominin gerilediği ifade edilmektedir. Net yatırım ve nüfus artışının sıfıra yakın olması ve rantın çok yüksek seviyelere çıktığı ifade edilmektedir. Ancak A. Smith, üretimin verimliliğini artırdığını iddia etmekte ve bu varsayım, yüksek rant geliri varsayımıyla çelişmektedir.

Verimlilik artışı, yani iş bölümüne dayalı gelişme, esas olarak vasıflı işçilerin üretken bilgisi ile sağlanmaktadır. Ancak Smith, vasıflı çalışma ve geliştirme arasındaki bağlantıyı keşfedemediğinden bahsedilmektedir. Adelman'a göre Smith'in modelinde teknolojik yenilik kendini gösterir ve bu yenilikler sermaye birikimi yoluyla kullanılabildiğini ifade edilmiştir. Bu nedenle Smith modelinde teknolojik yenilik ve vasıflı işgücü, büyüme için gerekli olan değeri görmeden kabul edilmemiştir[84].

David Ricardo Modeli: İktisat bilimine ve ekonomik büyümeye önemli katkılarda bulunan Ricardo, geçmişe dönüp zamanın sorunlarına çözüm bulmaya çalıştığı ifade edilmektedir. Tarımda kendi kendine yeten ve hatta diğer ülkelere tahıl ihraç eden İngiltere, o dönemdeki hızlı nüfus artışıyla baş edememiş ve sanayileşme olmasına rağmen tahıl fiyatlarındaki artışa çözüm üretemediği ifade edilmektedir. Makineleşme tarımda yeni sorunlar yaratmasından kaynaklı işsizlik sorunu ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası arenada mülkiyet hakları, iş kanunları, bireyselleşme ve rekabet konularında yeni kanunlar ile karşıya karşıya geldiği ifade edilmektedir. İngiliz para sistemindeki değişiklikler ve İngiliz Sterlini'nin altınla olan bağının kesilmesi sonucuyla birlikte İngiliz para birimi değer kaybettiğinden bahsedilmektedir. Asıl amacı Smith'in kitabının yerine geçmek ve kitabın geri kalanını açıklamak olan Ricardo, İngiltere'de bu konuları incelemiş ve para

[84] Alkın, Gelir ve Büyüme Teorisi. 1987, s.23

sistemi, gelir dağılımı, akademik değer, ücretler, ekonomik koşullar, rant gibi birçok konu hakkında alanlara değinmiştir.

Değer teorisi konusunda Ricardo'nun söylediği şey şudur: Bir ürünün değişen değeri, onu üretmek için gereken nispi emek miktarına dayanır ve fazla ödeme veya çok ödeme ile hiçbir ilgisi olmadığını ifade etmektedir[85]. Bu yüzden Ricardo'nun en önemli teorilerinden biri değer teorisi olduğu ifade edilmektedir. Çünkü teorilerdeki hatalar ancak değer kavramının farklı açıklanmasından dolayı meydana gelmektedir. Ricardo'ya göre değeri belirleyen üç faktör vardır. Birincisi kârdır, varlık faydalıysa, ikame değeri bulunmaktadır. Kullanım değeri olmayan bir öğenin ikame değeri de olmayacağı ifade edilmektedir. Bir başka değer ölçüsü, ürünün nadirliğidir. Bahsedilen ürünler belli bir bolluk ve verimsiz üretimle kullanıma sahip olduğu ifade edilmektedir. Kolay ve ürünün değerini garanti edecek kadar nadir olması ürünün değerinin belirlemeye yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu iki kriter değerlendirilirken ürünün üretimine uygulanan iş faktörü ile ilgili olmasına bağlanmaktadır. A. Smith'in aksine, Ricardo ücretlerin, karların ve mülkiyet haklarının rantı etkileyemeyeceğini savunduğu ifade edilmektedir. Smith ve Ricardo'nun değer analizi, açıkça sermayenin üretimdeki rolünü ve gelir payının dağılımını belirlemeyi amaçlamaktadır[86].

[85] Piero Sraffa, ve Maurice Dobb, der. David Ricardo'nun Eserleri ve Yazışmaları: Cilt. 1: Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri Üzerine. Üniversite Yayınları, (1951), s.11

[86] Adam Smith, İktisadi Düşünceye Getirdikleri ve A. Mesud Küçükkalay. "Orta çağ İktisadi Düşüncesinde Bir Kırılma.", (2011), s. 226

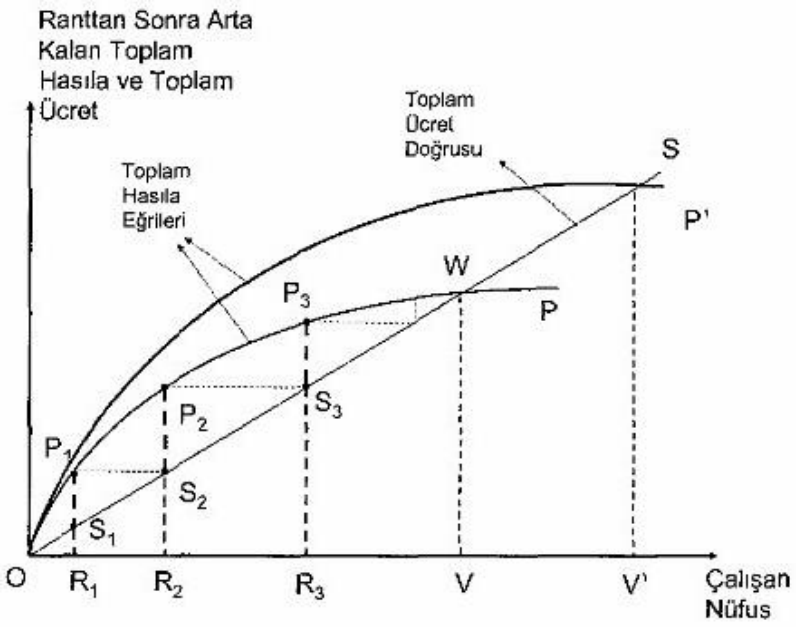

Şekil 6. Klasik Büyüme Modelinin İşleyişi[87]

Geçim maliyetinin işgücü yani çalışan nüfus ile çarpılması sonucu elde edilen ücret eğrisi eşit eğimli olacağından OS toplam ücret eğrisi kaynaktan geçen bir doğru olarak çizilmektedir. OS satırındaki açık (VW / OV) ödenen, toplam maaşın toplamıdır.

Çalışan nüfus sayısına bölünerek hesaplanır, örneğin bir kişinin asgari standartta yaşamasını sağlayan yaşam maliyeti olarak standart belirlenmektedir.

Rant ödendikten sonra kalan toplam geliri temsil eden 0P eğrisi, nüfus arttıkça artar, yani azalan verimler yasası ve klasik teoride toplam ranttaki artış nedeniyle klasik teorilerde azalan bir açık olduğu ifade edilmektedir. Maaş esas olarak asgari geçim içinse, OR_1 işgücüne yapılan toplam maaş ödemeleri R_1S_1'dir. Bölüm S_1P_1, brüt kar eksi rant ve ücretleri düşük seviyeye çekilmesiyle S_1 P_1'den elde edilen kar, sermaye sahiplerini yatırım yapmaya teşvik edeceğinden, maaş R_1P_1'e ulaşana kadar sermaye birikimi devam edecek ve maaş bu seviyeye ulaştığında birikim duracak olduğundan bahsedilmektedir. Öte yandan, ücretlerdeki artış nüfus artışına yol açmaktadır. Bu artış, ücretler korunana kadar devam edeceği ifade edilmektedir. Popülasyon OR_2'ye ulaştığında fazlalık S_2P_2'ye kadar kar elde edilerek ve birikim devam etmektedir. Bu sefer R_2P_2 ve OR3 nüfusa maaşları artırıyor ve süreç

[87] Kaynak, 2015: 29.

tekrarlanmaktadır. Bu durum, OP ve OS yollarının kesiştiği W noktasına kadar devam ederek W noktasındaki maaş ödemeleri asgari geçim pahasına olsa da artık bir kazanç yoktur ve istikrar için bir kilit yani durma noktasına ulaşmakta olduğu ifade edilmektedir.

Başka bir deyişle, azalan verimler yasasını geçsek bile, ücretler tüm üretimi kapsadığında ve hiçbir yükümlülük karşılanmadığında büyümenin etkinliği durmaktadır. Sermayeyi artırmak için gereken karlar gibi ekonomik büyüme ve nüfus artışı da ortadan kalktığından bahsedilmektedir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme durduğu ifade edilmektedir. Örneğin olası teknolojik gelişme. OP'den OP'ye geçiş sadece denge noktasına ulaşılmasını geciktirmekte ve engellememektedir[88].

"*Uzun dönemli ekonomik büyüme konusunda Ricardo da Smith'in aksine Malthus gibi kötümser bir yaklaşım sergiler. Ricardo, ekonomik büyümeden ziyade gelir dağılımı ve ticaret konularıyla daha çok ilgilenmiştir. Ricardo, inşa ettiği büyüme modelinde toprağın kıt faktör oluşunu öne çıkartarak büyümenin sınırlı olacağını ifade etmiştir.*"[89]

David Ricardo, işlevsel gelir dağılımını azaltmak için yasaların geliştirilmesine savunmuştur. İşte fonksiyonel gelir dağılımına göre çalışanlara ödenen ücretler, toprak sahiplerinin karlarını kapitalistlerin karlarından ayırmak anlamına gelmektedir. Ricardo'ya göre, üretim arttıkça ülke ekonomisinde toprak sahiplerinin aldığı rantlar ve işçilerin ücretleri artacak ve dolayısıyla kapitalistlerin toplam karlarının azalacak olduğunu ifade etmektedir. Bu durum devam ederse, bir süre sonra ekonomideki gelir, toprak sahiplerine ödenen gelir ile işçilerin ücretlerinin toplamına eşit olacak ve böylece toplam kar düzeyi sıfır olacağından bahsedilmektedir. Bu durumlar ortaya çıktığında, ekonomi üzerinde kalan etkinin sabit kaldığı istikrarlı bir düzeye ulaşılmaktadır. Ricardo'nun ekonomik büyüme modelinde bile bu anlaşılabilir: Uzun vadede, kapitalistlerin durumu her zaman kötüleşirken, toprak sahiplerinin durumu her zaman iyileşir ve iki unsur arasında sürekli bir çıkar çatışması yaşamaktadır[90].

Thomas Robert Malthus 'un Ekonomik Büyüme Modeli: 1798'de Malthus, "*Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme*" adlı eserinde bir nüfus teorisi formüle ettiği ifade edilmektedir. Teoride, devam eden nüfus artışı ve ortaya çıkan refah sorunları nedeniyle gelecekteki gıda kıtlığından bahsetmektedir

[88] Muhteşem Kaynak, Büyüme Teorileri Giriş. Ankara: Gazi Kitabevi. (2015), s. 30-31
[89] Berber, Altıncı Baskı, 2017, s. 84.
[90] Ünsal, İktisadi Büyüme, s. 76.

Malthus'un nüfus teorisine göre, olası koşullar altında kendi kendine bırakılırsa, yüksek maaşlı bir nüfus 25 yılda ikiye katlanacağından bahsedilmektedir. Nüfus artışındaki bu hızlanma, esas olarak ölümlerde bir azalma ile birlikte olacağından bahsedilmektedir. Malthus'a göre doğum oranı sosyobiyolojik faktörlere bağlı olarak az çok sabit kalmaktadır[91].

Malthus, yiyeceğin sayısal düzende ve popülasyonun geometrik düzende büyüdüğünü iddia etmektedir. Bu bağlamda tarımın azalan verimlilik yasasına tabi olduğu görülmektedir[92]. Malthus, teknolojik ilerlemeye bağlı olarak hızlı nüfus artışının çalışma alanlarını küçülttüğünü, işsizlik ve yoksulluk sorunlarının başladığını saptamaktadır.

Modelde öngörülen bir diğer konu da arazi ve emek tüketimi yoluyla reel gelir sağlanmasıdır. Arazi sabit olduğundan, gerçek gelir işe ve nüfusa bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Emek unsuruna göre, üretimin azalması yasasına tabi olarak uygulanmaktadır. Bu bölgedeki arazi büyüklüğü ve teknoloji veri iken göz önüne alındığında, nüfus artışı milli geliri daha az şekilde artıracaktır. Sonuç olarak, kişi başına düşen gelirde de azalmalar görülmektedir[93].

Bir başka ifadeyle Malthus, toprakta azalan verimler kanunu uyarınca gıda büyümesinin nüfus artışına ayak uyduramayacağını savunmaktadır[94]. Malthus'un nüfus teorisi, başka bir ücret teorisine yol açmakta olduğu ifade edilmektedir. Malthus, nüfus artışını kontrol altına almak ve gerekli düzeyde tutmak için çeşitli önlemler alınmazsa, işgücü arzının artacağından bahsetmektedir. Artan emek arzı, reel alma gücünü asgari geçim ücretlerine kadar geri döneceğinden bahsedilmektedir. Ücretler düşmeye devam ederse, insanlar yoksulluk ve hastalıktan ölecek, nüfus azalacak ve ücretler tekrar yükselmeye başlayacağını ifade etmektedir.

Malthus, üretimin nüfusa, yani işgücüne bağlı olduğunu ve üretimin azalan verimler yasasına bağlı olduğunu iddia etmektedir. Teknoloji ve hacim açısından işgücü attırıldığında verilerde de artışlar olacağından bahsedilmektedir.

---

[91] R.Thomas Malthus, "An essay on the principle of population. Printed for J. Johnson." St. Paul's church-yard, London (1798), s.1-126.

[92] Hasan Vergil ve Mehmet Sinay. "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bilgi Transferleri Yönünden İncelenmesi: Türkiye Örneği." Business & Economics Research Journal 4.1 (2013), s.18.

[93] Köksal, M. "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi" (2016), s,

[94] Hüseyin Haşimi Güneş, "İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları." Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 8.28 (2009), s, 126-138.

1.9.2. Post Keynesyen Büyüme Teorileri

Keynes, istikrarsızlık, işsizlik ve ekonomik durgunluğun çözümünün talep ve harcamaları canlandırarak problemin çözülebileceğini savunmaktadır. Diğer bir deyişle, klasikler gibi ekonominin arza değil talebe odaklandığından bahsedilmektedir. Devletin ekonomideki genel talebi artırmaya yönelik politikalar ve önlemler yoluyla ekonomiyi kontrol etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ekonomi, eksik istihdam ve eksik rekabet koşullarında işlemekte olduğu ifade etmektedir. Eksik istihdamdan ekonominin nasıl kurtulacağı toplam talebe bağlanmaktadır. Toplam talebin fazlalığı enflasyona ve işgücü eksikliğine yol açarken, durgunluk ve işsizlik gibi ciddi sorunlara yol açan toplam talebin fazlalığına neden olmasından bahsedilmektedir[95].

Ekonomik büyüme modellerini doğrudan oluşturmayan Keynes, ekonomik istikrarsızlığın üstesinden gelmek ve durgunluktan çıkmak için fikirler ortaya attığından bahsedilmemektedir. Burada belirleyici olan talep düşüncede yer etmektedir. Artan talep, gelir artışına yol açar ve finansal sorunlar ortadan kalkmaktadır. Talep artışından kaynaklanan gelir artışının boyutu çarpma faktörü tarafından belirlenir. Bu faktör, $\Delta C / \Delta Y$ formülü ile bulunan tüketim voltajından hesaplanmaktadır[96].

Temel amacı finansal kriz sonrası durgunluk ve işsizlik gibi sorunlara çözüm bulmak olan Keynes, ekonomik büyümenin ve çıktı büyümesinin, toplam talep ve sermaye harcamalarının canlandırılması ve adil bir gelir dağılımı ile sağlanacağını savunduğu ifade edilmektedir. Harrod ve Domar, Keynes'in ekonomik büyüme fikrini geliştirdiğinden bahsedilmektedir.

Keynes kendi döneminde, teknolojik yeniliğin büyüme standartları için önemini dikkate alınmadığını ifade etmektedir. Aslında, Keynes'in işsizliği azaltma önerisi, bilgisayar teknolojisini kullanarak kısa vadeli bir büyüme teorisi olarak söylenebilmektedir. Ancak bunun uzun vadeli bir teori olduğunu söylenmemektedir. Bazı önlemler uzun dönemde büyümeyi değil eksik istihdamdan tam istihdama geçerken daha dengeli olmayı amaçlamaktadır.

[95] Kazgan, 1993, s. 210
[96] Dinler, 2009, s. 513

Tablo 2. Keynes'in Statik modelinin özellikleri[97]

Statik modelinin özellikleri
• **İstihdam eksik olduğunda bile denge oluşabilmektedir.**
• **Ücret düzeyi, işgücü arz ve talebi yasası tarafından tanımlanmamıştır ve katıdır. Maaş seviyesi ise tam tersi direnç göstermektedir.**
• **Say yasası geçerli değildir. Arz tamamen esnektir, ancak gerçek talep arzı belirlemektedir.**
• **Para arzı ve talebi faiz oranlarını belirler.**
• **Beklentiler önem görmektedir.**
• **Tam zamanlı istihdam mevcut olmadığında ve kamu müdahalesi otonom yatırımlar yetersiz olduğunda gerekli görülmektedir.**
• **Teknolojik yenilik ve gelişme analizi yoktur.**
• **Kalifiyeli emek ile gelişim arasında herhangi bir analiz yapılmamıştır.**

Keynesyen modelde büyüme, yalnızca yatırımın milli gelir üzerindeki etkisi dikkat edilerek ve devlet harcamalarındaki artışla ilişkilendirildiğinden bahsedilmektedir. Çarpan ve hızlandırıcı mekanizma, bu geliştirme modelinin temel taşları olmaktadır. Yatırım fonksiyonlarındaki marjinal tüketim eğilimlerine dayalı çarpan mekanizmalı ekonomik genişleme, tüketim ve otonom yatırımlara yansımaktadır. Otonom yatırımdaki artış, bir çarpan mekanizması aracılığıyla milli gelirde bir artışa yol açmaktadır. Teşvik yatırımları gelire bağlı hızlandırma mekanizmaları açısından incelenmekte ve yatırımların milli gelire etkisi sınırlı kalmaktadır[98].

Keynes'in statik ve kısa vadeli büyüme stratejilerini analiz eden, bunları dinamik ve uzun vadeli bir perspektifte geliştiren Roy Harrod (1939) ve Evsey Domar (1946)[99], farklı zamanlarda paralel fikirlerin yanı sıra literatürde birlikte yer almaktadır. Keynes'in fikirlerini Harrod ve Domar, geliştirerek büyüme modelini tanıttı ve boşlukları doldurarak modeli yeniden sunduklarından bahsedilmektedir. Harrod-Domar büyüme modelinde devlet ve dış ticaret harcamaları hiçbir maliyetin

[97] Hasan Gürak,, "Ekonomik Büyüme ve Kalkınma". Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (2016), s. 70.

[98] Ahmet Kamacı, "Dış ticaretin büyüme istihdam ve reel ücretler üzerine etkisi." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. (2012), s.34

[99] Fatma Can, *Eğitim Kanalıyla Gerçekleşen Beşeri Sermaye Artışlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: OECD Etkisi*. Diss. Anadolu University (Turkey), 2018.

olmadığına ve teknolojik gelişmenin hızının sabit olduğuna inandıklarından bahsedilmektedir[100].

Büyümeyi sağlayabilmek adına Harrod'un modeline göre, eksik işsizlik oranından tam işsizlik oranına ulaşmak gerektiği vurgulanmaktadır. Bu modelde, belirleyici olarak tasarruflar ve yatırımlar büyük ölçüde değişken olmaktadır[101]. Model, eksik istihdamdan vazgeçilerek tam istihdamın sağlanmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Harrod, tasarrufları tam istihdamın belirleyici faktörleri olarak yatırımları ve tasarrufları görmüş ve bunları modeline dahil etmiş ve hızlandırıcıyı modele bir araç olarak dahil ettiği ifade edilmektedir. Ancak, Harrod'un modelinde üç ana varsayım vardır, bunlar, yatırım ve tasarruf durumları, hızlandırma ilkesi ve iş yapma durumları varsayımları olarak ele alınmaktadır.

Keynesyen modeli geliştiren bir diğer ekonomist olan Domar, modelini bazı varsayımlara dayandırmaktadır. Her zaman ekonominin tam hızda olacağını öngörmektedir. Domar ekonomide dış ticarete kapalı bir ekonomide çalıştığından kamu harcamaları olmadığını ifade etmektedir. Modelinde, sermaye ve gelirin istikrarlı bir teknik ilişkiye sahip olduğuna ve ekonominin geride kalmayacağına inandığı ifade edilmektedir. Genel fiyat seviyesi sabittir, yani değişmez olarak bahsedilmektedir.

Domar yatırımın iki yönlü sonucu üzerine dikkat çekmektedir. Birincisi, yatırımın üretim kapasitesi üzerindeki verimlilik üzerindeki artan etkisi, ikincisi ise üretimle ilgili yatırımın talep tarafında ekonominin gelir tarafındaki artışındaki etkisi ifade edilmektedir. Domar, yeteneği kapasite ve insan gücü açısından tanımlayarak ekonomi devreye girdiğinde elde edilebilecek ekonominin brüt hasılayı ifade etmektedir[102]. Domar'a göre ekonomiye yapılacak herhangi bir ek yatırım, verimliliği artırıcı bir etkiye sahip olduğu fikrine varmaktadır. Toplam geliri elde etmek için sabit sermayeyi belirlemek önemli olduğu ifade edilmektedir.

1.9.3. Neoklasik Büyüme Teorileri

Harrod-Domar modeli, en az gelişmiş ülkelerin gelişmişlik durumunu ve amaçlarını açıklamadığı için eleştirildiği ifade edilmektedir. Modelin zayıf yönlerini

[100] Ayhan Uçak, "Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri ve işsizliğe etkisi Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri ve işsizliğe etkisi." İnsan Bilimleri Dergisi 10.1 (2013), s. 202-223.

[101] Miray Özden, İktisadi büyüme ve kalkınma olgusunda dış ticaretin yeri ve önemi: Türkiye örneği. MS thesis. Namık Kemal Üniversitesi, (2014).

[102] S. F Ülgener, "Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınları, 7." B., İstanbul (1991), s. 421, 422

ele almak için özellikle 1950'lerde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, tam istihdamın ve tam rekabetin hâkim olduğu klasik ekonomik görüşü kullandıklarından bahsedilmektedir. Üretim faktörlerinin marjinal verimliliği, üretimden aldıkları payı göstermektedir. Sermaye ve emek arasındaki mübadele durumu devam etmektedir. Üretim faktörleri azalan verim yasasına tabidir ve teknoloji dışsal olarak kabul görmektedir. Bu fikirler literatürde "Neoklasik Gelişim Teorisi" veya "Solow Büyüme Teorisi" olarak adlandırılmaktadır. Solow ve Swan dahil olmak üzere birçok ekonomist modele katkıda bulunmuştur[103].

Solow kendi modelinde, tek bir homojen metayı, yani üretimi bir GSYİH birimi olarak üreten ve tüketen bu bireysel metayı kullanmak için Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu kullanmaktadır.

Model, bu münferit kalemde dış ticaretin olmadığı bir ekonomiye dayanmaktadır. Devlet harcamaları Solow modelinden bağımsız ele alınmaktadır. Üretim fonksiyonunun bağımsız değişkenleri emek ve sermayedir ve emek ve sermaye arttıkça bu bağımsız değişkenlerin bir fonksiyonu olarak üretim artacağından bahsedilmektedir. Ölçeğe göre bu durum sabit getiriye değinilmektedir. Modelin ikinci hipotezi teknik dış görünüştür ve bu küresel ekonomilerde teknoloji, Ar-Ge de dahil olmak üzere şirketin davranışından bağımsız olduğu ifade edilmektedir[104].

Solow'un 1956 tarihli çalışmasında Neoklasik büyüme teorisinin temeli, bulunabilir, bu teoriyle ilgili temel varsayımları şu şekildedir;

Tablo 3. Solow'un Büyüme Teorisiyle İlgili Temel Varsayımlar[105]

Üretim teknolojisi: ölçeğe göre üretim fonksiyonunda sabit verim üretim faktörlerindeyse verim ölçeğin altında olacağı varsayımına dayanmaktadır.
Modelde nüfus artışı sabit ve dışsal olarak kabul edilir.
Mevduat oranını sabit bir büyüme oranında artırmak işe yaramamaktadır.
Teknik gelişme dışsaldır.
Devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeydedir.
Üretimde insan verimliliği dikkate alınmamaktadır.
Kapalı bir ekonomi içermektedir.

[103] Hasan Alp Özel, "Ekonomik büyümenin teorik temelleri." Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2.1 (2012), s. 63-72.
[104] Halil Erinç Ulutaş, Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği (2002-2019). MS thesis. Bursa Uludağ Üniversitesi, (2021), s. 20
[105] Atamtürk, 2007. s, 91

Bu varsayımlara dayalı modelde, kişi başına sermaye, kişi başına üretim ve tüketim ile aynı yönde hareket etmektedir. Dengede, teknolojik ilerleme, kişi başına gelir ve kişi başına üretimdeki artışa karşılık gelmektedir. Bu durum modelin kapsamı dışında olarak değerlendirilmektedir.

Kişi başına düşen gelirin artmasını ve artmasını sağlayan en önemli faktörün teknik ilerleme olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin yakınsadığı hipotezi önemli olmaktadır[106].

Harrod-Domar büyüme modelindeki istikrarsızlığın üstesinden gelmek için Solow, uzun vadeli büyüme kaynaklarına yöneldi ve teknolojik gelişmenin büyümeyi tetiklediğini göstermeye çalıştığı ifade edilmektedir[107].

Solow modelindeki diğer varsayımlar, ekonominin tamamen rekabetçi olduğu, ölçek getirilerinin istikrarlı olduğu, sermayenin düşük getirilere maruz kaldığı ve emeğin azalan getirilere maruz kaldığı, aracılar arasında mübadelenin olduğu ve yatırımın tasarruflara eşit olduğu şeklindedir. Ekonomide emek, üretimde yer alan dışsal bir faktördür ve nüfus arttıkça emeğin de arttığına inanılmaktadır. Yatırım, tasarruflara eşit olacak şekilde tasarlanmıştır. Yani S = sY ve S = I ve modele ek bir yatırım fonksiyonu eklemeye gerek olmadığı ifade edilmektedir.

Neoklasik model, ülkenin teknik verilerinin sabit ve değişmez olması ve iki grubun zaman içinde yakınsaması koşuluyla, yoksul ülke veya bölgelerin zengin ülke veya bölgelerden daha hızlı gelişeceğini öngörmektedir[108]. Bu gruplar için reel büyüme oranlarının sıfır olduğu sonucuna vardıkları ifade edilmektedir. Bu yakınsama hipotezi olarak teori literatürde bilinmektedir. Bu hipotezde soru hakkında iki ana çıkarım bulunmaktadır.

Fakir bir ülke, zengin bir ülke ile kişi başına düşen gelirde veya kişi başına üretimde bir fark yaratma eğilimindeyse, yani fakir ülkeler zengin ülkelerden daha hızlı büyüme eğilimindeyse, o zaman "β" beta yakınsaması meydana geldiği ifade edilmektedir. İkinci görüşe göre kişi başına gelir fiyatları, karşılaştırılabilir ülkeler

[106] Burak Atamtürk, "Büyüme Teorileri ve IMF Politikalari." Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 22.1 (2007), s. 89-103.

[107] Yeldan, E. "İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri, Efil Yayınevi, 2." Baskı, Ankara (2011), s. 111

[108] Orhan Karaca, "Türkiye'de bölgeler arası gelir farklılıkları: Yakınsama var mi." Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 7 (2004).

veya bölgeler arasında daha küçük ve daha dar olduğunda "σ" sigma yakınsaması söz konusu olmaktadır[109].

Her teknolojik gelişme, Solow modelinde durağan durumunda iş başına denge gelirinin büyüme oranında bir artışa yol açmakta olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, uzun vadede istihdam gelirlerinin büyümesini etkin bir şekilde desteklemekte ve büyüme oranlarına olumlu etki etmektedir. Teknik buluş ayrıca fonksiyon eğrisini yukarı doğru hareket ettirir ve çıktı fonksiyon grafiğinde değişikliklere neden olduğu ifade edilmektedir.

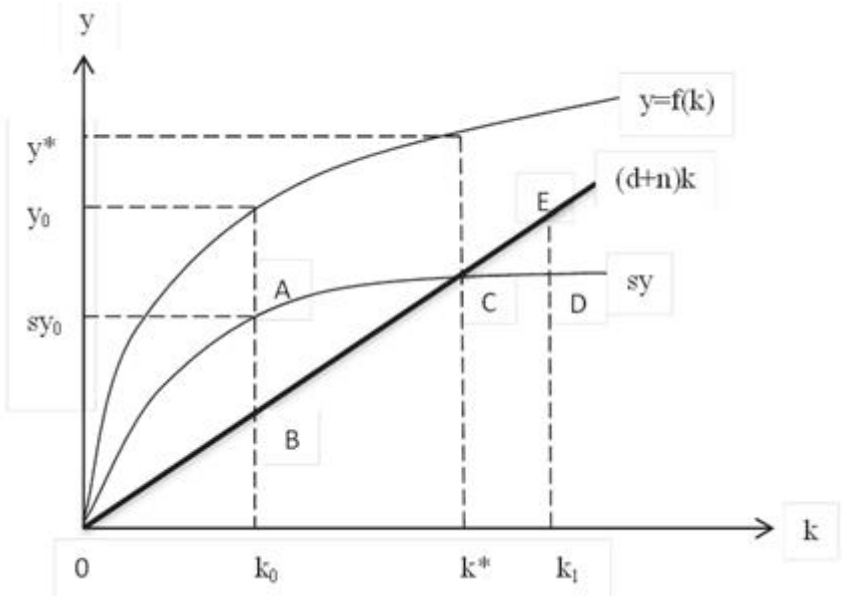

Şekil 7. Durağan Durum Teması[110]

Grafiğe bakarsak, c noktası eğrilerin nerede buluştuğunu sy ve (d + n) k'nin ekonominin durağan durumunu kestiği yeri göstermektedir. Ekonomi c düzeyindeyken, k, sermaye/istihdam oranı k* düzeyinde sabit kalır. Sermaye ve emek arasındaki sabit oranın solunda, tasarruflar yatırım için gerekli olan miktarı, emek için sermayeyi ve emek için üretimi aşmaktadır. Böylece mekanizma kararlı bir durağan duruma geri döner. K'nın k * sağda k ** ise tasarruflar yatırım ihtiyaçlarını karşılayamadığı için işletme sermayesi ve üretim azalır ve mekanizma dengeye dönmektedir[111].

[109] Arş. Gör. Hüseyin Kalyoncu, "Yakınsama analizine neoklasik yaklaşım: Türkiye'nin 67 ilinin gelir yakınsaması üzerine bir uygulama." Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 8.8 (2001), s. 122-147

[110] Taban, 2008, s. 75

[111] Sami Taban, "İktisadi büyüme: kavram ve modeller." (Birinci basım b.). Ankara: Nobel Yayım Dağıtım. (2008), s.83

Teknoloji, sermaye ve emek verimliliğini artırmaktadır. Kendi üretim fonksiyonları ile teknoloji kullanılarak üretim hacmi arttırılabilmektedir. Literatürde büyüme üzerine yapılan araştırmalar, büyümenin kaynağının kısmen sermayedeki artıştan, kısmen de emek ve verimlilikteki artıştan kaynaklandığını açıklığa kavuşturmaktadır. Ancak Solow, büyümenin emek ve sermaye büyümesi dışındaki açıklanamayan kısmının teknolojik ilerlemeden kaynaklandığını söyleyerek bu çalışmalara bir yenilik eklediği ifade edilmektedir. Solow'un teknolojik gelişme olarak tanımladığı gelişme ile açıklanamayan bu kısım literatürde "Solow artığı" olarak geçmektedir[112].

1.9.4. İçsel Büyüme Teorisi

Teknolojik yenilik, Solow'un büyüme modelinin dışında kabul edildiğinden, ekonomik büyümeyi tam olarak açıklayamadığı ifade edilmektedir. Bu, ekonomik büyümenin durumunu ve bunun politika üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan yeni bir yaklaşımın oluşumu için bir temel sağlamaktadır. Modelin temellerini A. Smith, J.A. Schumpeter, Marx ve Arrow atmış olsa da 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan ve yeni klasik iktisat ekolünün kurucuları Paul Romer ve Robert Lucas tarafından desteklenen bir diğer büyüme teorisi ise içsel büyüme teorisi olarak adlandırılmaktadır[113].

Paul Romer tarafından İçsel büyüme teorisi ilk olarak 1986 tarihli bir makalede ortaya çıkarılmaktadır. Neoklasik teoriden farklı olarak, yeni teori fazla büyüme olmaksızın sürdürülebilir büyümeyi kullandığı ifade edilmektedir. Üretim aşamasındaki ürüne ek olarak, Romer'in modeli yatırım ve üretim aşamalarında yeni üretim verilerinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Yatırım ve üretim aşamalarının bir yan ürünü olarak elde edilen bilgilerin sadece şirketin değil tüm ekonominin verimliliğini arttırdığı kanıtlandığı fikri ortaya atılmaktadır. Diğer içsel büyüme modelleri, ekonomik üretkenlikteki artışı kamu politiları ve beşerî sermaye yoluyla açıklanmaktadır[114].

Smith, ekonomik büyümeyi uzmanlaşmaya ve verimliliği dayandırdığı ifade edilmektedir. Marx, teknoloji ve yeniliğin rekabet etmek ve büyümek için üretimi birleştirmesi gerektiğini vurguladığı ifade edilmektedir. Arrow, yaparak öğrenme

[112] Taban, İktisadi büyüme: kavram ve modeller. 2008.
[113] Erdal M Ünsal, "İktisadi büyüme." Ankara: İmaj Yayınevi (2007), s. 93-94.
[114] Yülek, Murat A. "İdsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Kamu Politikaları Üzerine." Hazine Dergisi 6 (1997), s. 1-15.

teorisi ile büyüme teorisini üzerine önem vermektedir; Schumpeter ise inovasyonun önemine ve teknolojinin gücüne vurgu yaparak, inovasyona ayak uydurmanın yaratıcı yıkıma yol açabileceğini söylediği ifade edilmektedir. Tüm bu inovasyon, teknoloji, girişimcilik, icat ve yaratıcılık fikirleri, içsel büyüme teorisinin öncüleri olarak ele alınmaktadır.

Ekonomik büyümenin ülke içindeki model, faktörlerle açıklanması ve büyümenin kaynağının iç faktörlerde aranması gereken içsel terimi ile tanımlanmaktadır. Ekonomik büyümenin ekonomik büyüme politikalarıyla yani ulusal faktörlerle sağlanabileceğine düşüncesi bulunmaktadır[115].

İçsel büyüme modelleri sınıflandırmada iki türlü engel bulunduğu ifade edilmektedir. Birincisi, sınıflandırmada farklı kategorilerin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İkincisi, modellerde ileri matematiksel yöntemlerden yararlanmasından kaynaklanmaktadır.

İçsel büyüme modeline ilişkin fikirlerin benimsenmesinin temel nedenleri göz önüne alındığında teknolojik gelişmenin rolü önemli olacağı öngörülmektedir. Birincisi, bilgi ve teknoloji, geleneksel büyüme modellerine geliştirmeye dayalı bir dizi kaynak ve ürün analizini mümkün kılmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında, geleneksel mallar rekabetçidir. Bir kişinin bu özelliği başka bir kişide o ürünün kullanmasına önlemekte olduğu ifade edilmektedir. Ancak rekabetin yoğun olduğu bir ortamda bilgi ve teknoloji aynı anda birçok kişi tarafından kopyalanmakta ve kullanılmaktadır. Bozulmalar ve eksik rekabet ile piyasa rekabetine geçiş, yeni dönemin içsel büyüme gelişim modellerine bir çözüm olarak ifade edilmektedir.

İçsel büyüme teorisi üretim fonksiyonu ise artan verimlilikle çalışırken Neoklasik üretim fonksiyonu azalan verimler yasasını benimsemektedir. Özellikle üretim sürecinden elde edilen veriler kullanılarak üretimden ortaya çıkan yeni veriler, Romer'in yan ürün olarak süreç verimliliğini artırdığını ve bu bilgilerin ülkedeki diğer üreticilere iletilmesiyle genel verimliliğin arttığını göstermektedir. Bu, ülke ekonomisinin gelişmesine yol açan bir süreç olarak görülmektedir. Böylece modelin içsel değişkenleri dışsal faktörler haline gelmekte ve marjinal verimliliğin düşmesini engellemektedir.

Neoklasik modelde yatırım önemsiz görülmüştür. İçsel büyüme modelinde ise bu görüşün tersi savunulmuştur. İçsel büyüme modelinde bilgi ve teknolojiyle beraber

[115] Ehrlıch, I. "The Problem of Development: Introduction". Journal of Political Economy, S1-S11. http://www.jstor.org/stable/2937629 (1990).

insan kaynaklarına yapılacak yatırım işletmeler için verim ve büyümeyi sağlayacağı vurgulanmıştır. İçsel büyüme modeline inovasyonun dahil edilmesiyle en uygun büyüme modeli ortaya çıkmıştır. İçsel büyüme modelinde devletin ekonomiye müdahale etmek gibi önemli bir görevi vardır. Bu yönde devletin almış olduğu politikaların büyümeyle ilgili yönlendirici etkisi bulunmaktadır.

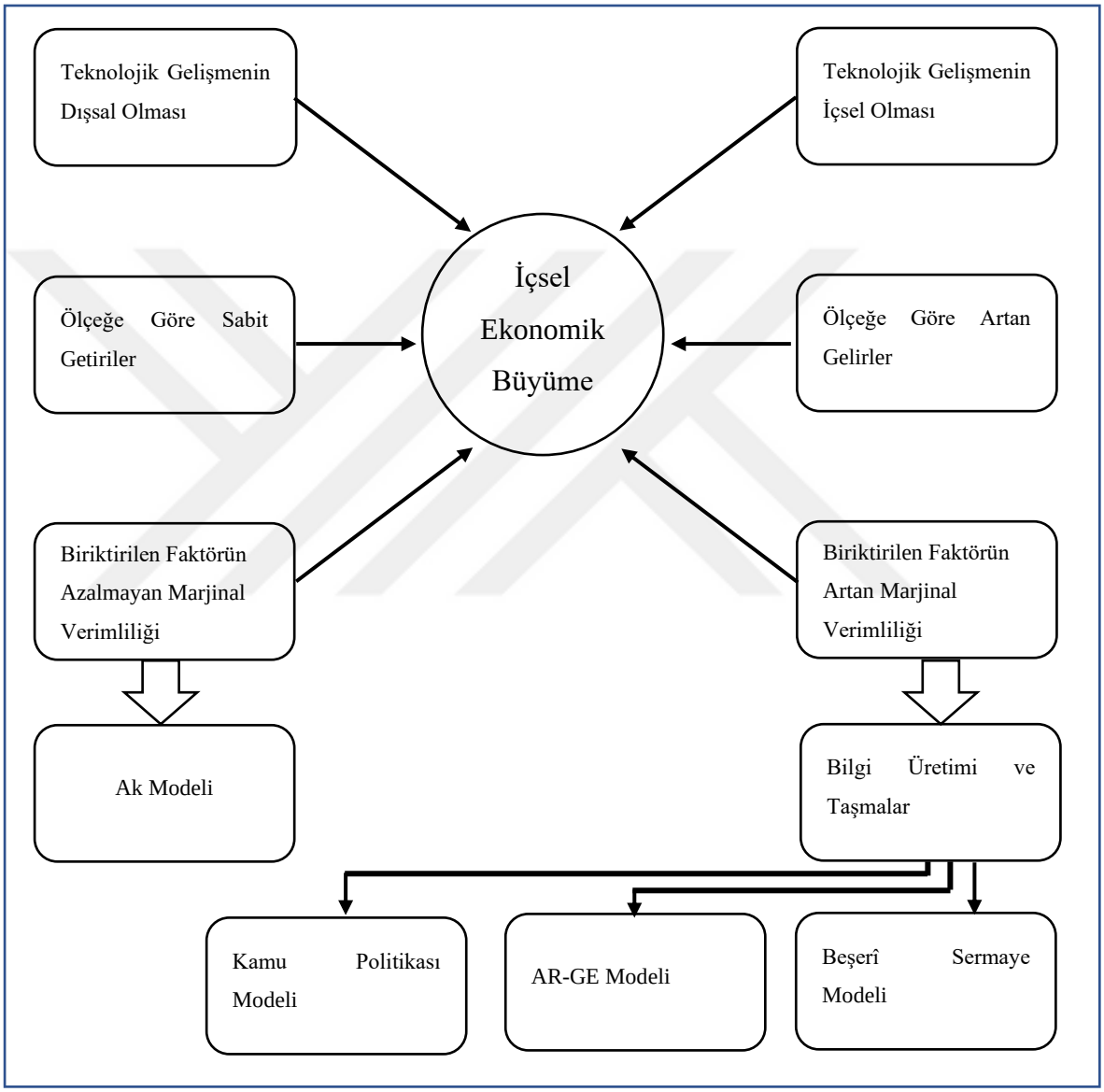

Şekil 8. İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları[116]

İçsel büyüme teorisinde öğrenme, deneyim, fiziksel, ARGE ve beşerî sermaye birikimi ve araştırma ve geliştirme yoluyla pozitif dışsallık etkilere yol açmaktadır.

[116] Emrah Güneş, Türkiye ekonomisinde dış ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi: 1998-2011 dönemi sektörel analiz. MS thesis. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2012), s. 17.

Ayrıca gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferini teşvik eden dış ticaret politikalarının teorik olarak büyümeyi canlandıracağı iddia edilmektedir[117].Açık ekonomilerde, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, doğaya ve teknolojik gelişmeyi etkileme yeteneğine bağlı bir konu olarak ele alınmaktadır. Dağıtımın etkilerinin verimlilik ve büyüme oranlarında uzun vadeli değişikliklere yol açtığı içsel büyüme modellerine özel önem verilmektedir. Yeniliğe yol açtığı varsayılan yayılmaların, bilgi aktarma ve deneyim yoluyla öğrenme yöntemlerinin iletilmesi unutulmaması gerekmektedir[118].

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYEDE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

2.1. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Bir ülkenin önceki dönemdeki üretim kapasitesindeki artış, o ülkenin ekonomik büyüme oranını göstermektedir. Ülkeler ekonomik büyüme yoluyla zenginliklerini artırmak isteseler de daha az kaynağa sahipler ve bu durumda dışardan kaynak sağlama eğilimine girmektedirler. Bu nedenle dış ticaret şu anda ülkeler arasındaki etkileşimin ön saflarında yer almaktadır. Büyümenin itici gücü olarak desteklenen dış ticaret, klasik iktisatçılar tarafından günümüzde tartışma konusu olmuş ve modeller geliştirilmiştir [119].

Şeffaflık kavramı, ihracat ve ithalatın toplamının GSYH'ye oranı olarak ifade edilmektedir. İhracat ve ithalatın toplamı aynı zamanda dış ticareti de temsil etmektedir. Bir ülkeye yapılan ihracat, o ülke için bir gelir kaynağı oluşturur ve milli üretimi dış dünyaya açılmaktadır. Ekonomik göstergeler ve uluslararası kuruluşlar arasında dış ticaretin artan önemi ile ilgili olarak, ihracatın ithalattan daha önemli olması olumlu bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir [120].

---

[117] Ahmet Şengönül, ve İsmail Tuncer. "Dış Ticaret Politikaları ve Uzun Dönem Büyüme." Ekonomik Yaklaşım 15.52-53 (2004), s. 161-184.

[118] Ahmet Ay ve Pınar Yardimci. "Türkiye'de içsel ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmede dış ticaret ve beşerî sermayenin rolü (1963-2002): Pesaran'ın sınır testi ile bir eş-bütünleşme analizi." Iktisat Isletme ve Finans 22.252 (2007), s. 99-115.

[119] Dilek Şahin ve Savaş Durmuş. "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi." *Journal of International Social Research* (2018), s.11.60

[120] Şahin, A. "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Teorik Yaklaşımlar ve 2000-2004 Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi." *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 41 (485)* (2004), s. 5-19.

1960'lı yıllarda dış ticaret en önemli büyüme faktörü olarak tanıtılmış ve ihracata yönelik bir ticaret politikası uygulamaya konulmuştur. Ancak modern büyüme teorilerinde dış ticaret, büyümenin birçok kaynağından yalnızca biri olarak kabul edilmektedir. Genel olarak, dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani dış ticaret büyümeyi etkiliyorsa büyüme de dış ticareti etkilediği anlamı çıkmaktadır [121].

Tablo 4. İhracata Dayalı Büyüme Modelinin Büyümeye Etkileri[122]

İhracata Dayalı Büyüme Modelinin Büyümeye Etkileri
Yurtdışına açılan firmalar, ihracat ile mükemmel kurumsal fiyatlardan yararlanma imkanına sahip olmaktadır. Üretim maliyetleri düşecek ve verimlilik artacağı ifade edilmektedir. Artan verimlilik, dış ticarette de kazanımlara yol açacağından bahsedilmektedir.
Sınırlı iç pazardan büyük dış pazarlara geçiş, verimliliği, ardından teknolojik gelişmeyi ve ihracatın ülkeler arası dağılımını garanti etmektedir.
Şirketler arası rekabeti canlandıracağından bahsedilmektedir.
Döviz kazançlarını artırarak ticaret hadlerini iyileştirmeye sebep olacağı ifade edilmektedir.
Dış ticaret, faydaları ve maliyetleri ile dış dengeyi ve gelecekteki büyümeyi etki altına alacağından bahsedilmektedir. [123]

1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile 1995 yılında faaliyetlerine başlayan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), dış ticaretin yaygınlaştırarak uluslararası ticaretin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye GATT'ı 1953'te onaylanarak ve ardından 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) tam üyesi olmak için Ankara Anlaşması'nı imzalandığından bahsedilmektedir.

24 Ocak 1980 tarihli bu anlaşmalar ve kararlarla Türkiye, dış ticaretin serbestleştirilmesine başlamış ve ihracata yönelik büyüme politikasında hız kazandığı ifade edilmektedir. Sonuç olarak, serbest dış ticaretin Türkiye ekonomisindeki önemi

[121] Gül, Ekrem, Ahmet Kamacı ve Serkan Konya. "Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye örneği." Akademik Bakış Dergisi 35 (2013), s. 1-12.
[122]Okyay, U. Ç. A. N., ve Esra Koçak. "Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki." Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7.2 (2014), s. 51.
[123] Okyay, U. Ç. A. N., ve Esra Koçak, 2014.

giderek büyüyerek arttığından bahsedilmektedir[124]. 1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisi, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sürecine girmiş ve daha önce uygulanan yurtiçi ithalatın ikamesine dayalı politika yerine ihracata yönelik bir politika uygulamasına geçilmektedir[125].

2.2. İhracat İşlemleri

İhracat kurallarına göre ihracat, malların ihracat mevzuatına ve yürürlükteki gümrük mevzuatına uygun olarak Türk Gümrük Bölgesi veya serbest bölgeler dışına ihracatı olarak ifade edilmektedir. Bakanlıkça belirlenen diğer para çekme işlemleri de ihracat olarak kabul edilmektedir.

İhracatçı olabilmek için ihraç malları İhracatçı Birliği Genel Sekreterliği üyesi olmanız ve vergi kanunu olan gerçek veya tüzel kişi olmak gerekmektedir. İhracat şirketleri, yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre tüzel kişi olmasalar bile yasal tasarruf hakkına sahip olanlar olarak da tanımlanmaktadır.
İhracatçıların ihracat birliğine üye olmaları zorunlu hale getirildiği ifade edilmektedir[126].

Bazı malların ihracatı uluslararası anlaşmalar, kanunlar ve yönetmeliklerle yasaklandığından bahsedilmektedir.

Tablo 5. İhracatı Yasak Olan Mallar[127]

Madde	Yasal dayanak
Sığla (liquidambar orientalis)	06/01/1996 tarih ve 22515 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış bulunan 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı
Ceviz, dut, kiraz, armut, erik, porsuk, dişbudak, karaağaç ve ıhlamur adlı ağaç türlerinin kütük, tomruk, kereste, kalas ve taslak olarak ihracı	11/05/1974 tarih ve 14883 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış bulunan 24/4/1974 tarih ve 7/8186 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

[124] Uğur Korkut Pata, "Türkiye'de diş ticaret ve ekonomik büyüme ilişkileri: Toda-Yamamoto nedensellik analizi (1971-2014)." Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 31.1 (2017): 199-134.

[125] İbrahim Hüseyni, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizi Türkiye Örneği: 1980-2010, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Diss. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012.

[126] Kenan Çelik ve diğerleri Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi. Celepler Matbaacılık Basın Yayım ve Dağıtım (2016): 113.

[127] Ticaret Bakanlığı, ihracat tebliğleri (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/09/20090918-17.htm) Erişim Tarihi: 20.04.2022

Yalankoz (pterocarya carpinifolia)	06/01/1996 tarih ve 22515 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı
İhracı ön izne bağlı mallar listesinde yer alan türler hariç bütün av ve yaban hayvanları (canlı ve cansız olarak ve tanınabilir en küçük parçaları ile bunlardan mamul konfeksiyon)	13/4/1990 tarih ve 20491 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan 08/03/1990 tarih ve 90/234 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı
Hint keneviri	24/06/1933 tarih ve 2435 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan 2313 sayılı "Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun"
Zeytin (tescili yapılmış ve Milli Çeşit Listesi'nde yayımlanmış olan çeşitlerinin yurt içinde sertifikalandırılmış olanları hariç), incir, fındık, antep fıstığı, asma (sultani çekirdeksiz) fidanları	06/01/1996 tarih ve 22515 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış bulunan 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı
Odun ve odun kömürü (Meyve kabuklarından üretilen mangal kömürü hariç)	06/01/1996 tarih ve 22515 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı
Tütün tohumu ve fidesi	04/12/2002 tarih ve 24956 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan "Tütün Üretimi, Üretici Tütünlerinin Pazarlanması, İç ve Dış Ticareti, Denetimi ve Tütün Eksperliği ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"
Doğadan toplanan doğal çiçek soğanları	06/01/1996 tarih ve 22515 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı
Kültür ve tabiat varlıkları (Eski eserler)	23/07/1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan 2863

	sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"
Datça hurması (Phoenix the ophrasti crenter)	06/01/1996 tarih ve 22515 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış bulunan 95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı

İhracat faaliyetlerine başlayabilmeleri için, ihracatçıların, aldıkları onaylı gümrük beyannamesini İhracat Sendikalar Genel Sekreterliğinden ihracat faaliyetlerinin yürütüldüğü gümrük idaresine ibraz etmeleri gerekmektedir[128].

İhracat, ödeme yöntemlerine göre sınıflandırılmaktadır;

- **Konsinye İhracat**: Malların daha sonra nihai satış için ihracat şirketinin yabancı alıcılarına, aracılarına veya yurtdışı şubelerine teslim edilmesi anlamına gelmektedir. Gönderinin ihraç talebi, İlişkili İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği'ne iletilerek başvuru gerçekleşmektedir. Nihai fatura olmadan gönderilen mallar sevk ülkesinde satıldığında, ihracatçı satılan paket için ticari fatura düzenlemektedir. Konsinye gönderilen malın nihai satışı yapıldığında ihracatçı, nihai satış faturasını ve gerekli diğer belgeleri, İhracatçı Genel Sekreterliği'nin onayı ile 30 gün içinde aracı bankaya göndermektedir. Konsinye teslim edilen malın nihai satışının bir yıl içinde tamamlanması zorunlu olarak ifade edilmektedir. Gerekirse bu süre 2 yıla kadar çıkartılabilmektedir. Malların belirtilen süre içinde satılmaması durumunda mallar gümrük mevzuatına uygun olarak ülkeye iade edilmektedir.
- **Ön İzinli İhracat**: Söz konusu ürünle ilgili uluslararası anlaşmalar, kanunlar ve yönetmelikler uyarınca ihracatı özel bir makamın ön onayına tabi olan malların ihracatının gerçekleşmesi olarak ifade edilmektedir.
- **Ticari Kiralama Yoluyla İhracat**: Kiranın ödenmesi karşılığı ile malların gümrükten geçici olarak çıkarılmasından oluşmaktadır. 2008 yılında bu tür ihracat beyannamesi geri çekildiği için bu şekilde ihraç edilecek İhracat Gümrük Kanunu hükümlerine tabi olarak gerçekleşmektedir[129].
- **Transit Rejimi**: Serbest dolaşıma girmeyen ve ihracat için beyan edilen malların, ithalat vergileri ve dış ticaret politikasına bakılmaksızın, Türkiye

[128] Ferudun Kaya, Dış ticaret işlemleri yönetimi:(yeni mevzuat ve belgeler). İstanbul: Beta Yayınları, (2011):171.
[129] Kenan Çelik ve diğerleri 2016, s, 117-118

gümrük bölgesinde bir noktadan diğerine gümrük kontrolü altında taşınması olarak ifade edilmektedir. Türkiye gümrük bölgesi içinde transit rejimine tabi eşya, Türkiye'den yabancı bir ülkeye ve ulusal gümrük idaresinden başka bir iç gümrük idaresine veya yabancı bir ülkeden başka bir yabancı ülkeye, yabancı bir ülkeden Türkiye'ye taşınmaktadır. Transit taşıtlar ve serbest dolaşımda olmayan mallar transitte gümrük vergisine tabi olmamaktadır. Ancak transit halindeki eşyanın depolanması, mühürlenmesi, yüklenmesi ve boşaltılması gibi tedbirler için ücret alınmaktadır.

- **Kayda Bağlı İhracat**: Eşyanın ihracı öncesinde İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği tarafından gümrük beyannamelerinin tescil edildiği ihracat türü olarak ifade edilmektedir. Kayıtlı ihracat olarak görünen malların ihracatı, ihracat kurallarına bağlı kaydedilmektedir. İhracatçılar, ihracat birlikleri tarafından onaylanmış gümrük beyannamesi eksi kayıt belgesi ile 30 gün içinde ihracatın gerçekleştirileceği gümrük idaresine sunulmaktadır.
- **İthal Edilmiş Eşya İhracatı:** Yeni veya kullanılmış eşya ihracatı, gümrük mevzuatının genel esaslarına göre gerçekleşmektedir.
- **Ücretsiz İhracat:** Yurt dışına mal ihraç ederken ücretsiz olarak yapılan ihracat şekli olarak ifade edilmektedir. Örnek vermek gerekirse, gerçek veya tüzel kişiler tarafından alınan veya gönderilen hediyeler, doğal afetlerde gönderilen insani yardım malzemeleri, devlet kurum ve kuruluşları, belediyeler ve üniversiteler tarafından görev veya sözleşmelerine göre gönderilen mal ve araçlar ücretsiz olarak ihraç edilmektedir.
- **Serbest Bölgelere İhraç Edilmesi:** Serbest Bölgeler, ticari faaliyet için büyük teşviklerin olduğu, ekonomik, mali ve ticari açıdan yasal ve idari kısıtlamaların uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı alanlar olarak ifade edilmektedir. Serbest bölgelerdeki faaliyetler için ruhsat alınması gerekmektedir. Türkiye'nin serbest bölgelerinde her türlü üretim, satış ve hizmet faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bu serbest bölgelerdeki faaliyetlerin gerçekleşmesi için nihai değerlendirme yetkisi Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'nce yapılmaktadır. Türkiye'de serbest bölgeler dış ticareti arttırmak, ihracat şirketlerini çekmek, yatırımları ve ihracata yönelik belirli sektörleri teşvik etmek ve doğrudan yabancı yatırım yoluyla ülkeye teknolojinin penetrasyonunu kolaylaştırmak için oluşturulmuştur. 3218 sayılı Serbest Bölge Kanunu "serbest

bölge ile Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki ticaret, dış ticaret rejimine tabidir, serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz" şeklinde düzenleme içermektedir. Bu nedenle yurt içi serbest bölgelerden yapılan işlemler ihracat rejimine, serbest bölgelerden yapılan yurt içi işlemler ise ithalat rejimine göre uygulanmaktadır[130].

İhracat ülke ekonomisi için çok önemli olduğundan ihracattaki artış, ekonomi faktörlerinin verimliliğinin artmasında etkin olmaktadır. Ayrıca ihracat ölçek ekonomilerini ve pozitif dışsallıkların kazanç faydalarını arttırmaya yönelik, ülkeye döviz girişini garanti eder ve ara mal ve teçhizat ithalatının kolaylaşmasını sağlamaktadır. Artan ihracat, kapasite kullanımını arttırdığından ortalama birim maliyetlerinde düşüşler meydana gelmektedir. Aynı zamanda Teknolojik gelişme stratejilerinin uygulanmasına da teşvik sağlamaktadır. Artan mal ve hizmet ihracatı, yeni işler yarattığından işsizliği azaltma eğilimi göstermektedir. Ülkenin refahı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olup iş bölümünün etkinliğini ve kaynakların tahsisini sağlamaktadır. İhracatın artması dış ticaret açığının azalmasına yol açmaktadır[131]. İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki tek yönlü nedensel bağlantı, "ihracat odaklı büyüme" olarak bakılmaktadır. Bu teoriye göre ihracattaki artış ekonomik büyümenin temel nedeni olarak görülmektedir[132].

İhracatın ülke ekonomisine olumlu katkısı olduğu gibi risklerinin de olduğu açıkça bilinmektedir.

Bu riskleri Türkiye İhracatçılar Meclisi (2014) aşağıdaki gibi sıralamaktadır[133].

- Dış pazardaki satışlar istenilenden seviyelerden daha düşük olabilir veya rekabet beklenenden yüksek olarak gerçekleşebilmektedir. Bu durumun, ticaret beklentilerini etkileyebildiği ifade edilmektedir.
- İhracatta sermayenin tahsil edilememesi en büyük risk olarak ifade edilmektedir. Dış pazara bağımlı bir şirket için bu durum geri dönüş riskini oluşturmaktadır.
- Döviz kurundaki dalgalanmalar üretim ve ihracatta karları azaltabilir ve kayıplara yol açtığı ifade edilmektedir.

.

[131] Ali Acaravcı ve Gülbeyaz Kargı. "Türkiye'de ihracatın çeşitlendirilmesi ve ekonomik büyüme." Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi 1.1 (2015): 1-16.

[132] Berna Balcı İzgi ve Hüseyin Yılmaz. "Türkiye'de ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat: Nedensellik ilişkisi (1992-2016)." İktisadi Yenilik Dergisi 5.2 (2018): 54-74.

[133] Mahsum Bağırtan, Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi (2018): 37-38.

- Diğer bir risk faktörü, ihracatın ihracatçı ülkedeki siyasi ve ekonomik duruma bağımlı olarak belirlenmesi ile alakalı bir durum olarak ifade edilmektedir.
- Uluslararası ticaret kurallarına uygun olarak yürütülen ihracat ve ithalatı etkileyecek riskleri azaltmak adına bu kuralların risklerin oluşmasını engelleyecek şekilde uygulanması amaçlanmaktadır.
- Uluslararası pazarlarda ihraç edilen ürün çekici gelmeyebileceğinden piyasaya adaptasyonu pahalı veya imkânsız olarak gerçekleşmektedir.
- Uluslararası ticarette taraflar arasındaki anlaşmazlıkları çözmenin güç olduğu ifade edilmektedir.

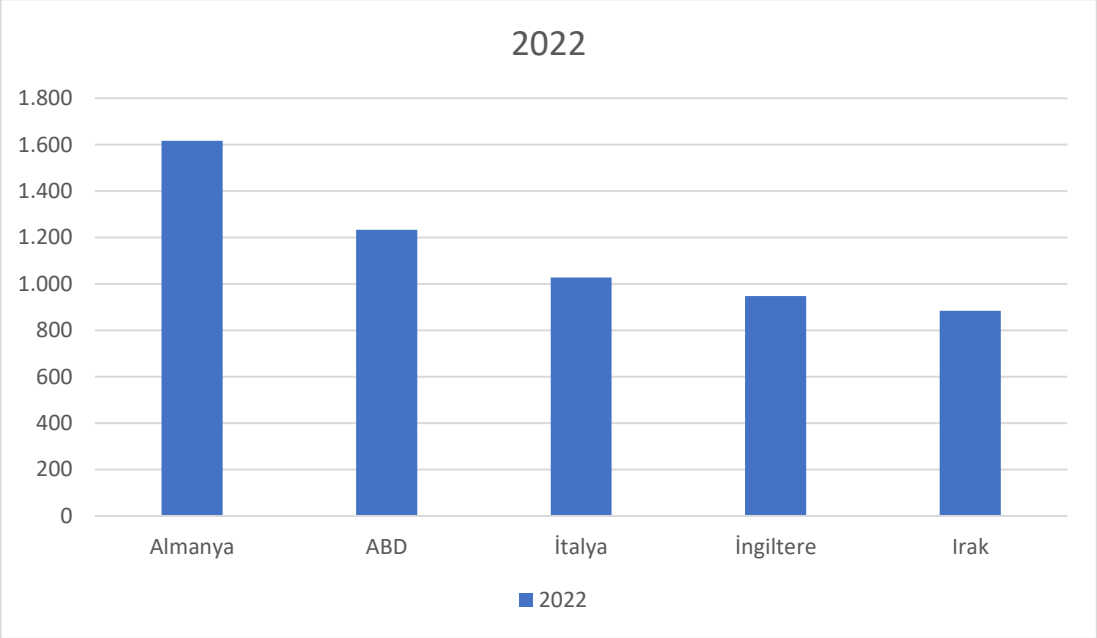

Şekil 9. İhracat Yapılan İlk 5 Ülke (Milyon Dolar)[134]

Ocak ayında en fazla ihracat yapılan ülkeler sırasıyla; Almanya %11,4 artışla 1 milyar 616 milyon dolar, ABD %32,6 artışla 1 milyar 233 milyon dolar ve İtalya %18,8 artışla 1 milyar 27 milyon dolar olduğu ifade edilmektedir.

İhracatta en çok paya sahip ilk 10 ülkenin toplam ihracat içerisindeki payı %49,1 olduğundan bahsedilmektedir.

[134] Türkiye İhracatçılar Meclisi, (https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari) Erişim Tarihi: 20.04.2022

Şekil 10. Ülke Gruplarına Göre İhracat (Milyar Dolar)[135]

Ocak ayında en fazla ihracat yaptığımız ülke grupları sırasıyla; Avrupa Birliği %13,7 artışla 7 milyar 325 milyon dolar, Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri %7,4 artışla 2 milyar 995 milyon dolar ve Diğer Avrupa Ülkeleri %18,6 artışla 2 milyar 232 milyon dolar olduğu ifade edilmektedir.

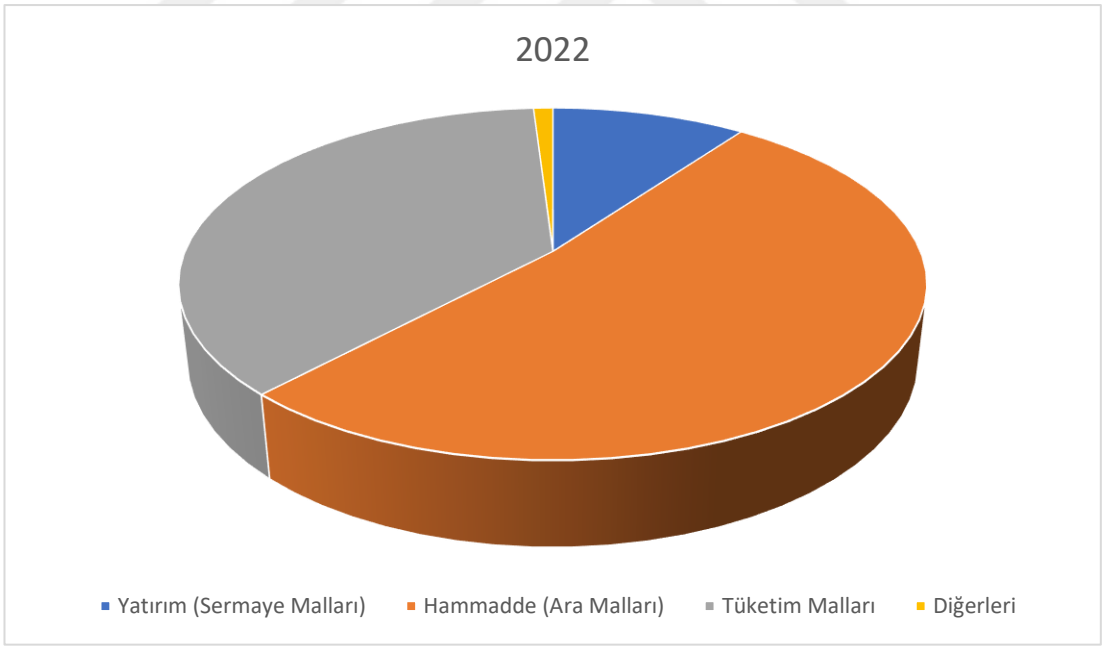

Şekil 11. BEC Sınıflaması İhracat (%)[136]

Yukarıda ki grafiğe göre Ocak ayında Geniş Ekonomik Grupların (BEC) sınıflamasına göre, en çok ihracat "Hammadde (Ara malları)" %22,3 artışla 9 milyar 156 milyon dolar grubunda yapılırken, bu grubu sırasıyla "Tüketim Malları" %9,2

[135] TİM, https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari, 2022
[136] TİM, https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari, 2022

artışla 6 milyar 438 milyon dolar ve "Yatırım (Sermaye) Malları" %18,9 artışla 1 milyar 860 milyon dolar grupları takip etmektedir.

Şekil 12. 2022 En Çok İhracat Yapan İlk 5 Sektör[137]

2021 Ocak-Kasım ayında en çok ihracat sanayi ürünlerinde ilk dört sırayı ise otomotiv %26,3 ile, kimyevi maddeler %22,8 ile, çelik %20,1 ile ve hazır 18,4 ile giyim aldığı görülmektedir.

2.3. İthalat İşlemleri

İthalat, diğer ülkelerden veya serbest bölgelerden gelen malların yürürlükteki ithalat ve gümrük mevzuatına uygun olarak Türkiye gümrük bölgesine girişi olarak ifade edilmektedir. Bakanlıkça belirlenen diğer genel ithalat işlemleri de ithalat olarak ifade edilmektedir.

Ülkede ithalat yapabilecek olanlar, vergi kanunu olan gerçek veya tüzel kişiler ile tüzel kişi olmasa dahi yürürlükteki yasal düzenlemelere göre kanuni ehliyete sahip kişileri ülkeye getirebilen kuruluşlardır. İthalatçıların bir ithalat vergi kayıt numarasına sahip olmaları gerekmetedir. Bu durumun istisnaları; Özel anlaşmalara dayalı ithalatlar, kitap ve diğer yayınların ithalatı ve Türkiye'de düzenlenen uluslararası fuar ve sergilerde perakende ticareti için Maliye Bakanlığı tarafından onaylanan malların ithalatı yapılmaktadır.

[137] TİM, https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari 2022

İthalat, ihracatın aksine ülke ekonomisi üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Nitekim ithalat ile, yabancı bir üreticinin üretimi yerli üreticinin üretimi yerine tercih edildiğinden, ülkeden döviz çıkışına neden olmakta ve ülkenin yerli üretimine büyük bir zarar vermektedir.

Bazı malların ithalatı uluslararası anlaşmalar, kanunlar ve yönetmeliklerle yasaklanmaktadır.

Tablo 6. İthalatı Yasak Olan veya İthalatına İzin Verilmeyen Eşya ve İlgili Mevzuat

İthalatı Yasak Olan veya İthalatına İzin Verilmeyen Eşya ve İlgili Mevzuat[138]	
Oyun Alet ve Makinaları	1072 sayılı "Rulet, Tilt, Langırt ve Benzeri Oyun Alet ve Makinaları Hakkında Kanun" hükümleri çerçevesinde rulet, tilt, langırt ve benzeri baht ve talihe bağlı veya maharet isteyen otomatik ve yarı otomatik el ve ayakla kullanılan oyun alet ve makinalarının ithalatı yasaktır.
İpek Böceği Tohumu	Tarım ve Köy işleri Bakanlığı'nca görülecek ihtiyaç üzerine verilecek ithal İpek Böceği tohumunun ithalatı 859 sayılı "İpek Böceği ve Tohumu Yetiştirilmesi ve Muayene ve Satılması Hakkında Kanun'a göre (Tarım ve Köy işleri izinleri hariç) yasak bulunmaktadır.
Yasalara aykırı olarak bir fabrika veya ticaret markasını veyahut ticaret unvanını taşıyan ürünler	15.05.1930 tarihli ve 1619 sayılı Beynelminel Sınai Mülkiyet Mukaveleleri'nin 06.11.1925 La Haye Tadilatına İltihak Edilmesi Hakkında Kanuna ekli 20.03.1883 tarihli Paris İttihadı Mukavelenamesi uyarınca Yasalara aykırı olarak bir fabrika veya ticaret markasını veyahut ticaret unvanını taşıyan ürünlerin ithalatı yasaktır.

[138] www.verginet.net(https://www.verginet.net/UserFiles/File/Gunruk_yonetmeligi/yonetmelik_ekleri/ek32.pdf) 2022

Bazı boyar maddeler	Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl yayımlanan "Bazı Boyar Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ" eki 2 sayılı listede yer verilen maddelerin ithalatı yasaktır.
Sahte menşeli eşya ve zarflar	Zarflar 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 56. Maddesi uyarınca sahte menşeli eşya ile Türk menşeli eşyada kullanılmak üzere ve bunların başka ülke menşeli olduğunu gösterecek veya böyle bir izlenim uyandıracak nitelikte, üzerleri yabancı dille yazılı veya basılı her türlü boş zarf, şerit, etiket, damga ve benzeri eşya ile Türkiye'de düzenlenebilecek belgeleri başka ülkelerde düzenlenmiş gibi gösterebilecek nitelikte, üzerleri imzalı veya imzasız olsun, Türkiye'de yerleşik olmayan yabancı firmalara ait proforma faturalar hariç boş faturaların Türkiye'ye ithalatına izin verilmez.
Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ekinde yer alan I ve II sayılı liste kapsamı kimyasal maddeler	Sözleşmesi ekinde yer alan I ve II sayılı liste kapsamı kimyasal maddeler Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl yayımlanan "Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alana Kimyasal Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ" eki I sayılı listede yer alan maddeler ile II sayılı listede kayıtlı kimyasal maddelerin Sözleşmeye taraf olmayan ülkelerden ithalatı yasaktır. (Ek I'de yer alan maddelerin araştırma, tıbbi, farmasötik veya koruyucu amaçlarla Sözleşmeye taraf ülkelerden yapılacak ithalatı izne tabidir.)

Esrar ve Müstahzar Afyon	2313 sayılı Uyuşturucu Maddeleri Murakabesi Hakkında Kanun ve 1961 sayılı Uluslararası Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi hükümleri çerçevesinde esrar ve müstahzar afyonun ithalatı yasaktır.
Ozon tabakasını incelten bazı maddeler	Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl yayımlanan "Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ" uyarınca, Tebliğ eki (Ek A) listede yer almayan ülkelerden Ek I'de GTİP ve isimleri belirtilen maddelerin; Tebliğ eki (Ek B) yer almayan ülkelerden Ek II'de GTİP ve isimleri belirtilen maddelerin ve Tebliğ eki (Ek C) listede yer almayan ülkelerden Ek II'de GTİP ve isimleri belirtilen maddelerin ithalatı yapılamaz.
Bazı atık ve maddele	Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl yayımlanan "Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Madde ve Atıklara İlişkin Tebliğ" eki "İthali Yasak Atık ve Maddeler" listesi kapsamında yer alan eşyanın ithalatı yasaktır
Zirai amaçla kullanılan her türlü toprak, yaprak, sap, saman ot, tabi gübre.	Zirai Karantina Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde, kültür ortamı torf ve perlit hariç olmak üzere, zirai amaçla kullanılan her türlü toprak, yaprak, sap, saman, ot ve tabi gübrenin ithalatı yasaktır.

İzlenecek prosedürlere göre ithalat aşamasında ve ithal edilen mallara bağlı olarak ithalatçılar farklı şekilde ithalat gerçekleştirmektedir. İthalat şekilleri aşağıda başlıca şu şekilde ele alınmaktadır.

Bedelli İthalat: Türkiye Gümrük Bölgesine ithal edilen malın bedelinin gümrük mevzuatına göre, ithalatın ise döviz mevzuatına göre ödendiği ithalat şekli olarak ifade edilmektedir.

Kesin ithalatlar: Ticaret politikası önlemleri, yürürlükteki gümrük ve ithalat mevzuatına göre ithalat vergilerinin ödenmesi, Türkiye Gümrük Bölgesine ait malların bölgeye açıkça sokulması kesin ithalat işlemi olarak ifade edilmektedir. Yabancı ülkelerden veya Türkiye'deki uluslararası fuarlara veya sergilere katılan firmalardan gelen ürünler sadece teşhir amaçlı kullanılır ve yeniden satılamadığı ifade edilmektedir. Sergi bittiğinde yurt dışından veya şirketlerden mallar daha sonra gümrük mevzuatına uygun olarak ithal edilebilmektedir.

Bedelsiz İthalat: Bedelsiz İthalat, Türkiye'nin Gümrük Bölgesinden yurt dışına bir maliyet ödenmeden yapılan ithalata denilmektedir. Gümrük mevzuatına göre bedelsiz ithalat, yurt dışından dövizsiz olarak alınan ve yurt dışından gelir ve birikimlerle elde edilen ve ülkeye ithal edilmesi zorunlu olmayan bazı kişisel ve ticari kullanım amaçlı malın ithali olarak tanımlanmaktadır. Yurt dışında ödeme yapılmamasına rağmen ülkemize bedelsiz ithal edilip ücretsiz giriş yapan mallara gümrük vergileri uygulanmaktadır.

Tablo 7. Türkiye'nin İhracat ve İthalat Rakamları[139]

Dış Ticaret		İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat ve İthalat (%)
Ocak	2021	15.001	18.065	33.067	-3.064	83,0
	2022	17.593	28.032	45.625	-10.439	62,8
	Değişim (%)	17,3	55,2	38,0	240,7	

2022 yılı Ocak ayında geçen yılın aynı ayına göre; ihracat %17,3 oranında artışla 17 milyar 593 milyon dolar, ithalat %55,2 oranında artışla 28 milyar 32 milyon dolar olduğundan bahsedilmektedir.

2022 yılı Ocak ayında geçen yılın aynı ayına göre;

- İhracat, %17,3 artarak 17 milyar 593 milyon dolar,

[139] TİM, https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari, 2022

- İthalat, %55,2 artarak 28 milyar 32 milyon dolar,
- Dış ticaret hacmi, %38 artarak 45 milyar 625 milyon dolar olduğu ifade edilmektedir.

2022 yılı Ocak ayında geçen yılın aynı ayına göre;

- İhracatın ithalatı karşılama oranı 20,3 puan azalarak %62,8 olarak gerçekleşti.
- Enerji verileri hariç tutulduğunda, İhracatın ithalatı karşılama oranı 5,6 puan azalarak %88,3 olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir.

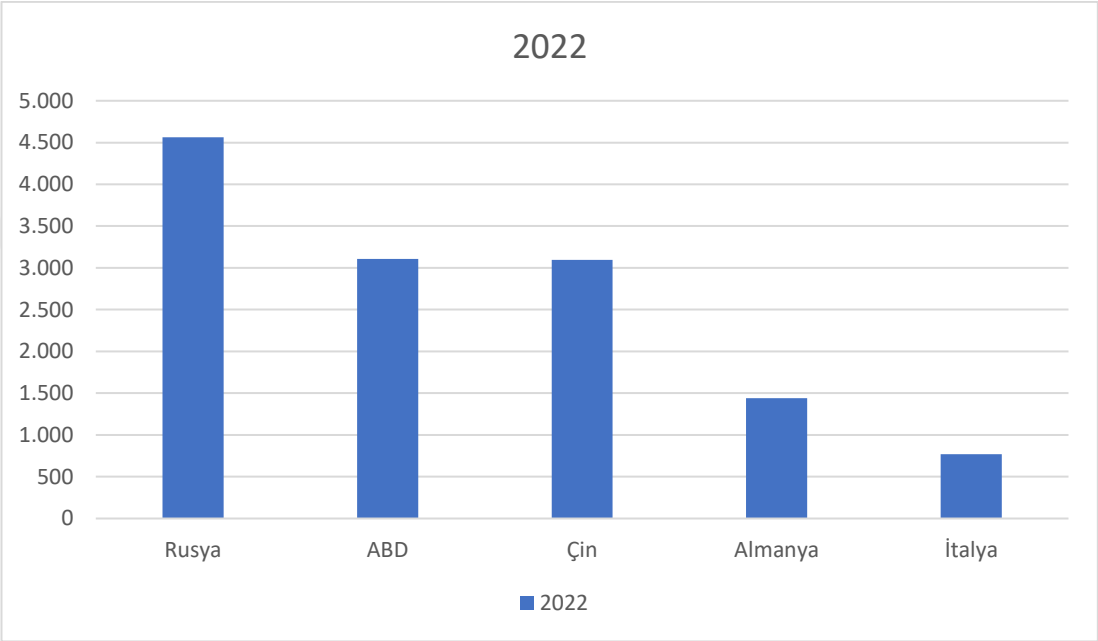

Şekil 13. 2022 Ocak Ayı İthalat Yapılan İlk 5 Ülke (Milyon Dolar)[140]

Ocak ayında en fazla ithalat yaptığımız ülkeler sırasıyla; Rusya %149,8 artışla 4 milyar 564 milyon dolar, ABD %328,6 artışla 3 milyar 109 milyon dolar ve Çin %40,8 artışla 3 milyar 94 milyon dolar olduğu ifade edilmektedir.

[140]TÜİK,(https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536), 2022

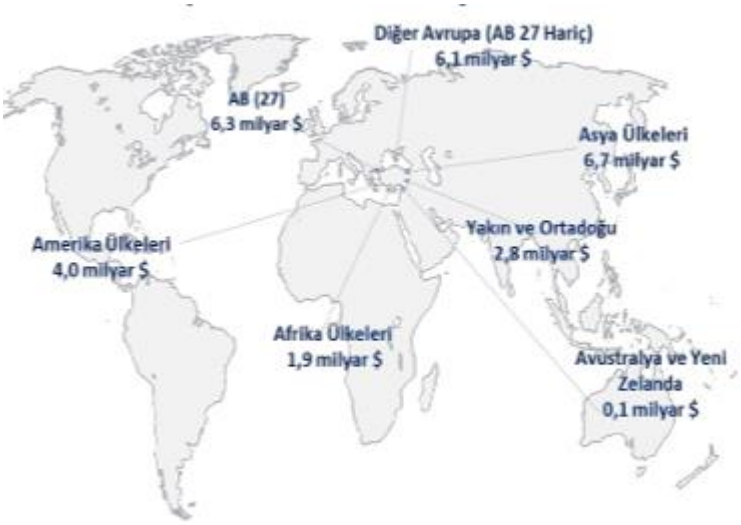

Şekil 14. 2022 Ülke Gruplarına Göre İthalat (Milyar Dolar)[141]

Ocak ayında en fazla ithalat yaptığımız ülke grupları sırasıyla; Asya Ülkeleri %50 artışla 6 milyar 695 milyon dolar, Avrupa Birliği %9,9 artışla 6 milyar 316 milyon dolar ve Diğer Avrupa Ülkeleri %101,5 artışla 6 milyar 150 milyon dolar olduğu ifade edilmektedir.

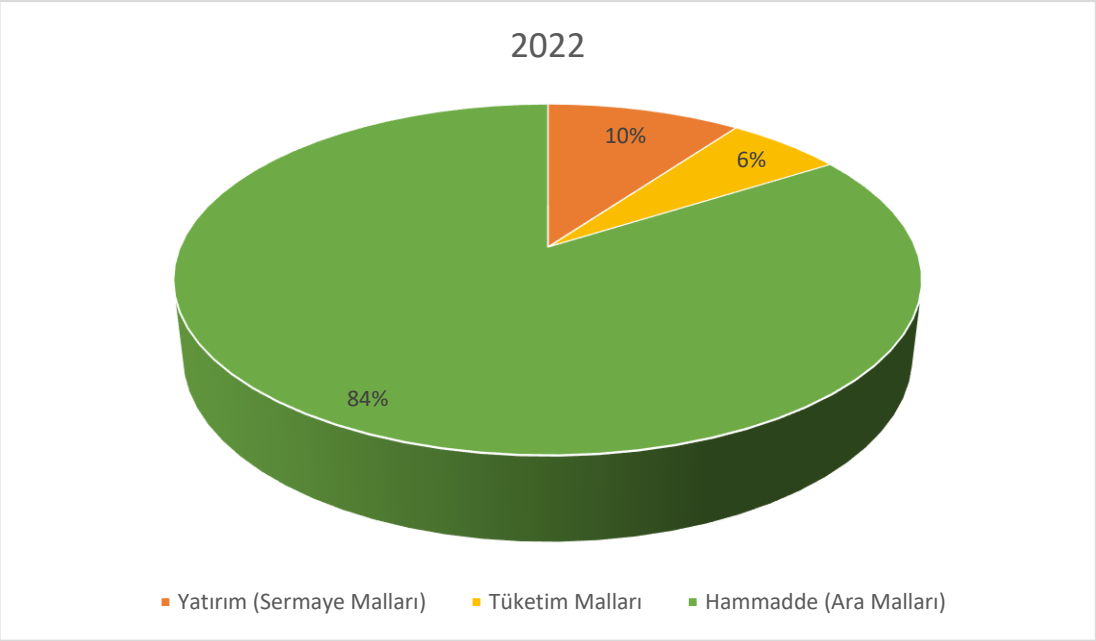

Şekil 15. Geniş Ekonomik Grupların (BEC) Sınıflaması[142]

Ocak ayında Geniş Ekonomik Grupların (BEC) sınıflamasına göre, en çok ithalat "Hammadde (Ara malları)" %70,7 artışla 23 milyar 519 milyon dolar grubunda

[141] TÜİK, 2022.
[142] TÜİK, 2022.

yapılırken, bu grubu sırasıyla “Yatırım (Sermaye) Malları" %10,2 artışla 2 milyar 777 milyon dolar ve “Tüketim Malları” %1,7 azalışla 1 milyar 723 milyon dolar grupları takip ettiği ifade edilmektedir.

2.4. 2000 Yılı Sonrasında Türkiye’nin Dış Ticaretteki Yeri

Bu bölümde, dış ticaretin önemli bir bileşeni olan ihracat sektörünün analizi incelenmektedir. İhracatın sektörlere göre dağılımı, ihracatın bölgesel dağılımı, ihracatın ürün grubuna göre dağılımı ve son olarak ihracat ile makro değişkenler arasındaki ilişki detaylı olarak ele alınmaktadır.

Tablo 8. 2000-2022 yılı arası Türkiye’nin 22 yıllık İhracat Analizi[143]

Yıllar			**İHRACAT**	
	Değer	**Değişim %**	**Dış Ticaret Hacmi Toplamı**	**İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %**
2000	27.775	4,5	82.278	51,0
2001	31.334	12,8	72.733	75,7
2002	36.059	15,1	87.613	69,9
2003	47.253	31,0	116.593	68,1
2004	63.167	33,7	160.707	64,8
2005	73.476	16,3	190.251	62,9
2006	85.535	16,4	225.111	61,3
2007	107.272	25,4	277.334	63,1
2008	132.027	23,1	333.991	65,4
2009	102.143	-22,6	243.071	72,5
2010	113.883	11,5	299.428	61,4
2011	134.907	18,5		56,0
2012	152.462	13,0	389.007	64,5
2013	151.803	-0,4	403.464	60,3
2014	157.610	3,8	399.787	65,1
2015	143.839	-8,7	351.073	69,4

[143] TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1 2022.

2016	142.530	-0,9	341.148	71,8
2017	156.993	10,1	390.793	67,1
2018	167.921	7,0	391.014	75,3
2019	171.481	2,1	374.184	84,6
2020	151.801	3.5	346.650	86,9
2021	203.094	13.2	876.800	83,8
2022*	60.987	138,5	212.920	69,5

*2022 yılı verileri geçici olarak verilmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu ile Ticaret Bakanlığı iş birliğiyle oluşturulan genel ticaret sistemi kapsamında üretilen geçici dış ticaret verilerine göre; 2022 yılı ihracat %19,8 artarak mart ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre 22 milyar 709 milyon dolar, %30,7 ithalat artışı göstererek 30 milyar 878 milyon dolar olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir[144].

Yukarıdaki tabloda 2000 yılından 2022 yılına kadar olan değerleri, değişim yüzdeleri, dış ticaret hacmi toplamı, ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmektedir. Tabloya bakıldığında 2000 yılında ihracat rakamları yaklaşık olarak 27 milyar dolara ulaşırken 20 yıl sonra bu rakamlarda yüksek artış olduğu görülmektedir. 2000 ve 2022 yılı arasında ihracat değerinin oldukça yüksek bir gelişim gösterdiği kaydedilmektedir. 2000-2022 yılı Türkiye'nin ihracatta artışla beraber yıllar arasında dalgalanmaların da olduğu görülmektedir.

2.4.1. Türkiye Dış Ticaretinin Sektörel Analizi

2000 ve 2022 yılları arasında Türkiye'nin dış ticarette gerçekleştirdiği sektörel ihracat analizi tabloda incelendiğinde genel anlamada 2000 yılından 2022 yılına kadar tarım, sanayi ve madencilik alanlarında çok fazla dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. Bu dalgalanmaların 2009 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Diğer ilgili yıllara bakıldığında 2009 yılında yaşanan ekonomik krizle alakalı olduğu belirtilmektedir. Bir önceki yıla göre 2009'da gerçekleşen ihracat 25 milyar dolar düşerek yaklaşık olarak 100 milyar dolarla ihracat gerçekleştiği bilinmektedir. Yaşanan bu durumdan sonraki 2010 yılında yeniden yükseliş olduğu görülmektedir. 2015 ve 2016 yılları arasında tekrar düşüşler gerçekleşmiş 2017-2018 yıllarında

[144] TÜİK, 2022

ihracat rakamlarında tekrar artışlar meydana geldiği anlaşılmaktadır. 2019 ve 2020 yıllarına bakıldığında sektörel bazda ciddi düşüler meydana geldiği 2021-2022 yılında bu verilerde yükselişler meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 9. 2000-2022 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaretinin Sektörel Analizi [145]

	Tarım	%	Sanayi	%	Madencilik	%	İhracatçı Birlikleri Kaydından Muaf İhracat	%	Toplam
2000	4.019	15	22.539	83	568	2			27.126
2001	4.804	15	25.671	83	574	2			31.049
2002	4.573	13	30.950	85	682	2			36.205
Değişim	-4,8		20,6		18,9				16,6
Pay (%)	12,6		85,5		1,9				100
2003	6.087	13	40.952	86	841	2			47.880
2004	7.592	12	55.219	86	1.199	2			64.010
Değişim	24,7		34,8		42,6				33,7
Pay (%)	11,9		86,3		1,9				100
2005	9.228	13	62.691	85	1.514	2			73.445
2006	9.772	11	73.908	86	2.081	2			85.761
Değişim	5,89		17,89		37,44				16,77
Pay (%)	11,39		86,18		2,43				100
2007	11.355	11	91.894	87	2.716	3			105.965
2008	13.559	11	110.682	87	3.258	3			127.499
Değişim	19,41		20,45		19,98				20,32
Pay (%)	10,63		86,81		2,56				100
2009	13.262	13	81.312	80	2.508	2	5.060	5	102.143
2010	15.040	13	93.521	82	3.659	3	1.467	1	113.686
Değişim	13,41		15,01		45,86		-71,01		11,30
Pay (%)	13,23		82,26		3,22		1,29		100
2011	17.871	13	111.442	83	3.863	3	1.731	1	134.907
2012	19.158	13	114.370	75	4.182	3	14.151	9	151.861
Değişim	7,20		2,63		8,24		717,33		12,57
Pay (%)	12,62		75,31		2,75		9,32		100,0
2013	21.341	14	119.019	78	5.035	3	6.233	4	151.627
2014	22.498	14	124.147	79	4.647	3	6.329	4	157.622

[145]TİM, https://www.tim.org.tr/tr/ihracatrakamlari.html, 2022.

Değişim	**5,4**		**4,3**		**-7,7**		**1,6**		**4,0**
Pay (%)	**14,3**		**78,8**		**2,9**		**4,0**		**100,0**
2015	**20.770**	**14**	**108.877**	**76**	**3.895**	**3**	**10.297**	**7**	**143.839**
2016	**20.229**	**14**	**107.660**	**76**	**3.787**	**3**	**10.463**	**7**	**142.139**
Değişim	**-2,6**		**-1,1**		**-2,8**		**1,6**		**-1,2**
Pay (%)	**14,2**		**75,7**		**2,7**		**7,4**		**100,0**
2017	**21.217**	**14**	**121.279**	**77**	**4.689**	**3**	**9.807**	**6**	**156.992**
2018	**22.646**	**13**	**136.325**	**81**	**4.562**	**3**	**4.555**	**3**	**168.088**
Yıllık Değişim	**6,7**		**12,4**		**-2,7**		**-53,6**		**7,1**
Pay (%)	**13,8**		**83,4**		**2,7**		**2,7**		**100,0**
2019	**12.119.228**	**14**	**138.189.557**	**15**	**4.310.206**	**30,4**	**14.959.275**	**7,8**	**180.832.722**
2020	**11.224.484**	**14**	**127.645.230**	**15**	**4.272.391**	**30,4**	**13.227.403**	**7.8**	**169.514.167**
Yıllık Değişim	**-7,4**		**-7,6**		**-0,9**		**-11,6**		**-6,3**
Pay (%)	**6,6**		**100**		**2,5**		**7,8**		**100**
2021	**24.939.408**	**13**	**101.842.222**		**132.497.546**	**75**	**14.903.131**	**4**	**176.888.484**
2022	**31.476.472**	**13**	**135.956.856**		**178.919.387**	**75**	**18.970.658**	**4**	**235.608.195**
Yıllık Değişim	**26,2**		**33,5**		**35**		**27,3**		**33,2**
Pay (%)	**13,4**		**57,7**		**75,9**		**8.1**		**100**

Sektörel bazda Türkiye'nin ihracat rakamları incelendiğinde ilk sırada en çok sanayi sektörünün yer aldığı görülmektedir. 2000 yılında sanayi alanında gerçekleştirilen ihracat rakamı 22 milyar dolar gerçekleşirken 2022 yılına bakıldığında 135 milyar dolar ihracat gerçekleştiği görülmektedir. İhracat bu sektör bazında toplam Türkiye'nin ihracat oranı yaklaşık olarak %80 den geldiğinden bahsedilmektedir. Türkiye'nin dış ticaret ekonomisine bakıldığında sanayi sektörünün önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sanayi sektöründe 2000 yılında dış ticaret 4 milyar dolar iken 2021 yılına gelindiğinde dış ticaret hacmi aralık ayında 225 milyar dolar artarak bir önceki yıla oranla %32 artış göstermiş ve 225 milyar 368 milyon dolara ulaştıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 10. 2002-2021 Yıllarında Aylara Göre İhraç Rakamlarında Yıllık İhraç Rakamları[146]

2002	T O P L A M	2.607.320	2.383.773	2.918.944	2.742.858	3.000.325	2.770.694	3.103.852	2.975.889	3.218.207	3.501.128	3.593.605	3.242.495	36.059.089
2003	T O P L A M	3.533.706	2.923.460	3.908.256	3.662.183	3.860.471	3.796.114	4.236.114	3.828.726	4.114.678	4.824.388	3.969.697	4.595.042	47.252.836
2004	T O P L A M	4.619.661	3.664.503	5.218.042	5.072.463	5.170.062	5.284.383	5.632.139	4.707.491	5.656.284	5.867.342	5.733.909	6.540.874	63.167.153
2005	T O P L A M	4.997.280	5.651.741	6.591.859	6.128.132	5.977.226	6.038.534	5.763.466	5.552.867	6.814.269	6.772.179	5.942.576	7.246.279	73.476.408
2006	T O P L A M	5.133.049	6.058.251	7.411.102	6.456.090	7.041.543	7.815.435	7.067.411	6.811.202	7.606.551	6.888.813	8.641.475	8.603.753	85.534.676
2007	T O P L A M	6.564.560	7.656.952	8.957.852	8.313.312	9.147.620	8.980.247	8.937.742	8.736.689	9.038.744	9.895.217	11.318.798	9.724.018	107.271.750
2008	T O P L A M	10.632.207	11.077.899	11.428.587	11.363.964	12.477.969	11.770.634	12.595.427	11.046.830	12.793.148	9.722.709	9.395.873	7.721.949	132.027.196
2009	T O P L A M	7.884.494	8.435.116	8.155.485	7.561.696	7.346.408	8.329.693	9.055.734	7.839.909	8.480.708	10.095.768	8.903.011	10.054.592	102.142.613
2010	T O P L A M	7.828.748	8.263.238	9.886.488	9.396.007	9.799.958	9.542.908	9.564.683	8.523.452	8.909.231	10.963.586	9.382.370	11.822.552	113.883.219
2011	T O P L A M	9.551.085	10.059.126	11.811.085	11.873.269	10.943.364	11.349.954	11.860.004	11.245.125	10.750.626	11.907.219	11.078.525	12.477.486	134.906.869
2012	T O P L A M	10.348.187	11.748.000	13.208.573	12.630.227	13.131.531	13.231.199	12.830.675	12.831.395	12.952.652	13.190.770	13.753.052	12.605.476	152.461.737
2013	T O P L A M	11.481.521	12.385.691	13.122.058	12.468.203	13.277.209	12.399.974	13.059.520	11.118.301	13.060.371	12.053.705	14.201.227	13.174.857	151.802.637
2014	T O P L A M	12.399.762	13.053.292	14.680.111	13.371.186	13.681.906	12.880.924	13.344.777	11.386.829	13.583.121	12.891.630	13.067.348	13.269.271	157.610.158
2015	T O P L A M	12.301.767	12.231.860	12.519.910	13.349.347	11.080.385	11.949.647	11.129.359	11.022.045	11.581.704	13.240.039	11.681.989	11.750.819	143.838.871
2016	T O P L A M	9.546.115	12.366.388	12.757.672	11.950.498	12.098.611	12.864.154	9.850.125	11.830.763	10.901.638	12.796.160	12.786.936	12.780.523	142.529.584
2017	T O P L A M	11.247.586	12.089.909	14.470.814	12.859.939	13.582.080	13.125.307	12.612.074	13.248.463	11.810.081	13.912.699	14.188.323	13.845.666	156.992.940
2018	T O P L A M	13.080.097	13.827.133	16.338.254	14.530.823	15.166.648	13.657.091	14.771.361	12.926.754	15.247.369	16.590.652	16.386.878	14.645.696	177.168.756
2019	T O P L A M	13.874.826	14.323.043	16.335.862	15.340.620	16.855.105	11.634.654	15.932.005	13.222.876	15.273.580	16.410.782	16.242.650	15.386.718	180.832.722
2020	T O P L A M	14.701.347	14.608.290	13.353.076	8.978.291	9.957.512	13.460.252	14.890.653	12.456.453	15.990.798	17.315.266	16.088.682	17.837.135	169.637.755
2021	T O P L A M	15.004.010	15.952.577	18.956.854	18.756.969	16.468.898	19.740.776	16.358.862	18.861.014	20.717.605	20.713.645	21.466.430	22.236.013	225.233.654
2022	T O P L A M	17.576.230	20.004.019	22.707.734										60.287.983

[146]TİM, https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari 2022

Genel bir değerlendirme yapacak olursak cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımsal sektörde ihracat yapan bir ülke halindeyken, 2022 yılına bakıldığında Türkiye'de ihracatın %80'e varan oranla sanayi ürünleri ihraç eden bir ülke konumuna gelmektedir. Bu değişikliklerden kaynaklanan ihraç mallarının toplam yıllık değerlerinde ihracat yapılan ülke sayısında da büyük bir gelişme gösterdiği görülmektedir.

Yukardaki ihraç ürünlerindeki aylara göre yıllık ihraç rakamları verilmektedir. Tabloya bakıldığında 2002 yılında toplam 36.059.089 dolar ürün ihraç edildiği görülmektedir. 10 yıl sonra bu orana bakıldığında 2012 yılında 152.461.737 dolara yükseldiği görülmektedir. 2021 yılına gelindiğinde bu rakamın 1,5 kat artarak 225.233.654 dolar toplam ihraç verileri bulunmaktadır. 2002-2021 yılları arasında toplam rakamlara bakıldığında yıllara göre dalgalanmaların olduğu görülmektedir.

2.4.2. Türkiye Dış Ticaretinin Bölgesel Analizi

Ekonomik kriz nedeniyle 2000 yılındaki üretim ve ihracat hacminin sınırlı bir oranda artarak 27,7 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Ancak 2001 yılında yaşanan devalüasyonla birlikte ulusal paranın sert bir şekilde değer kaybetmesinin ardından ihracat hacminde bir artış meydana gelmiş ve böylece ihracat değeri 2001 yılında bir önceki yıla göre önemli bir artışla 31,3 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış 2002 ve 2003 yıllarında da devam etmiştir. Türkiye'deki krize rağmen, Türkiye'den AB ülkelerine yapılan ihracat 2000-2007 yılları arasında toplam ihracatın %50 oranında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde 2008 yılı öncesinde başlayan kriz, dünya pazarlarıyla ilişkilerinin ihracat kanalıyla genişlemesine bağlı olarak hızla büyüyen ekonomileri etkilemiş, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere gelen mallara olan talebin düşmesi, gelişmekte olan ülkelerde ihracatı ve üretimi olumsuz etkilediğinden bahsedilmektedir[147]. Kriz döneminde ihracatı en fazla düşen Türkiye, aynı zamanda toparlanması daha yavaş olan ülke haline gelmiştir. Avrupa ülkelerinin krizden en çok etkilenen ülkeler arasında yer alması Türkiye'yi krize karşı daha kırılgan hale getirdiği belirtilmektedir. Ülke ihracatının önemli bir kısmı 2008 yılındaki kriz öncesi dönemde Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Bu ülkelerde talepteki gelişme ülkelerin gelirlerine çok duyarlı bahsedilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin ihracatını arttırmak veya

[147] Müge Adalet, "Dış Ticarette Son Eğilimler", Politika Notu 10-10, **Ekonomik Araştırma Forumu,** TÜSİAD – Koç Üniversitesi, 2010, s.2.

azaltmak için bu ülkelerin gelirlerini arttırmak veya azaltmak önemli düzeyde etkilemektedir[148].

[148] Suzan Ergün ve Levent Gökdemir, "Küresel Krizin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi", Turgut Özal Uluslar arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi – I, 15-16 Nisan 2010, Malatya, s.2111.

Tablo 11. Ülkelere Göre Yıllık İhracat Rakamları [149]

	2004			2010			2018			2022		
	ÜLKE	**KÜMÜLATİF**	**PAY (%)**	**ÜLKE**	**KÜMÜLATİF**	**PAY (%)**	**ÜLKE**	**KÜMÜLATİF**	**PAY (%)**	**ÜLKE**	**KÜMÜLATİF**	**PAY (%)**
1.	ALMANYA	8.852.991	13,83	ALMANYA	11.461.453,40	10,21	ALMANYA	15.821.760	9,67	ALMANYA	4.888.408,36	8,86
2.	İNGİLTERE	5.469.934	8,55	IRAK	6.026.368,23	5,37	BİRLEŞİK KRALLIK	11.046.843	6,76	ABD	3.481.898,27	6,31
3.	İTALYA	4.792.580	7,49	BİRLEŞİK KRALLIK	6.974.739,69	6,22	İTALYA	9.467.873	5,79	İTALYA	3.057.285,08	5,54
4.	ABD	4.768.927	7,45	İTALYA	6.557.692,24	5,84	BİRLEŞİK DEVLETLER	8.253.031	5,05	BİRLEŞİK KRALLIK	3.057.154,59	5,54
5.	FRANSA	3.663.143	5,72	FRANSA	6.135.972,08	5,47	İSPANYA	7.711.940	4,72	IRAK	2.446.554,12	4,44
6.	İSPANYA	2.704.779	4,23	RUSYA	4.679.476,07	4,17	IRAK	7.355.521	4,50	İSPANYA	2.352.338,79	4,27
7.	HOLLANDA	2.196.858	3,43	İSPANYA	3.648.995,96	3,25	FRANSA	7.278.409	4,45	FRANSA	2.058.774,48	3,73
8.	RUSYA	2.132.101	3,33	ABD	3.773.185,43	3,36	HOLLANDA	4.689.112	2,87	HOLLANDA	1.948.771,60	3,53
9.	IRAK	1.859.909	2,91	BAE	2.755.239,61	2,46	BELÇİKA	3.906.836	2,39	İSRAİL	1.807.921,60	3,28
10.	ISRAIL	1.334.347	2,08	İRAN	3.028.338,30	2,70	ROMANYA	3.906.244	2,39	ROMANYA	1.509.845,32	2,74
11.	ROMANYA	1.260.444	1,97	HOLLANDA	2.474.851,17	2,21	İSRAİL	3.876.674	2,37	POLONYA	1.346.574,87	2,44
12.	BELÇİKA	1.208.699	1,89	ROMANYA	2.605.778,69	2,32	RUSYA FED.	3.452.583	2,11	MISIR	1.233.604,25	2,24
13.	YUNANİSTAN	1.189.521	1,86	ISRAIL	2.086.053,79	1,86	POLONYA	3.361.737	2,06	BELÇİKA	1.101.748,36	2,00
14.	BAE	933.941	1,46	MISIR	2.325.813,71	2,07	MISIR	3.063.060	1,87	RUSYA	1.070.236,14	1,94
15.	BULGARİSTAN	845.370	1,32	LİBYA	2.011.129,98	1,79	ÇİN HALK	2.917.657	1,78	BULGARİSTAN	1.059.292,96	1,92
16.	CEZAYİR	832.613	1,30	SUUDI ARABISTAN	2.271.446,05	2,02	CUMHURİYETİ	2.634.386	1,61	FAS	858.784,42	1,56
17.	IRAN	812.239	1,27	ÇİN H.C	2.268.924,46	2,02	BULGARİSTAN	2.556.229	1,56	YUNANİSTAN	790.939,98	1,43
18.	SUUDI	789.522	1,23	BELÇİKA	1.965.625,01	1,75	SUUDİ	2.384.340	1,46	LİBYA	762.575,41	1,38
19.	ARABISTAN	713.133	1,11	SURİYE	1.854.742,83	1,65	ARABİSTAN	2.076.692	1,27	BAE	761.507,65	1,38
20.	POLONYA	644.508	1,01	AZERBAYCAN-NAHCIVAN	1.576.843,77	1,41	İRAN (İSLAM CUM.)	2.029.344	1,24	ÇİN	718.903,16	1,30
	İLK 20 ÜLKE	47.005.560	73		76.482.670	68,15		107.790.272	65,91		36.313.119	65,85
	GENEL TOPLAM	64.010.231	100		112.219.270	100,00		163.532.569	100,00		55.149.006	100,00

[149] Türkiye İhracatçılar Meclisi, "İhracat Rakamları",https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html, (20.04.2022) adresinden alınan verilerle oluşturulmuştur.

Yukarıda ki tabloya göre 2022 yılına kadar olan veriler dikkate alınarak en fazla ihracat yapılan ilk 20 ülke verileri bulunmaktadır. Bu tabloda 2004, 2010, 2018 ve 2022 yılına ait olan ihracat rakamları bulunmaktadır. Bu verilere göre 2004 yılından 2022 yılına kadar olan ihracat verilerinde Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkenin Almanya olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra en fazla ticaret yapılan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Çin Halk Cumhuriyeti, Belçika, İspanya, Fransa, Mısır, Hollanda, Romanya, Rusya, İsrail, Polonya olarak tabloda görülmektedir. Türkiye'nin, 2004'de Almanya'ya yaptığı ihracata göre 8.8 milyar dolarken 2022 yılında 4 milyon 888 bin dolar ihracata ulaştığı görülmektedir. Bu sırayı

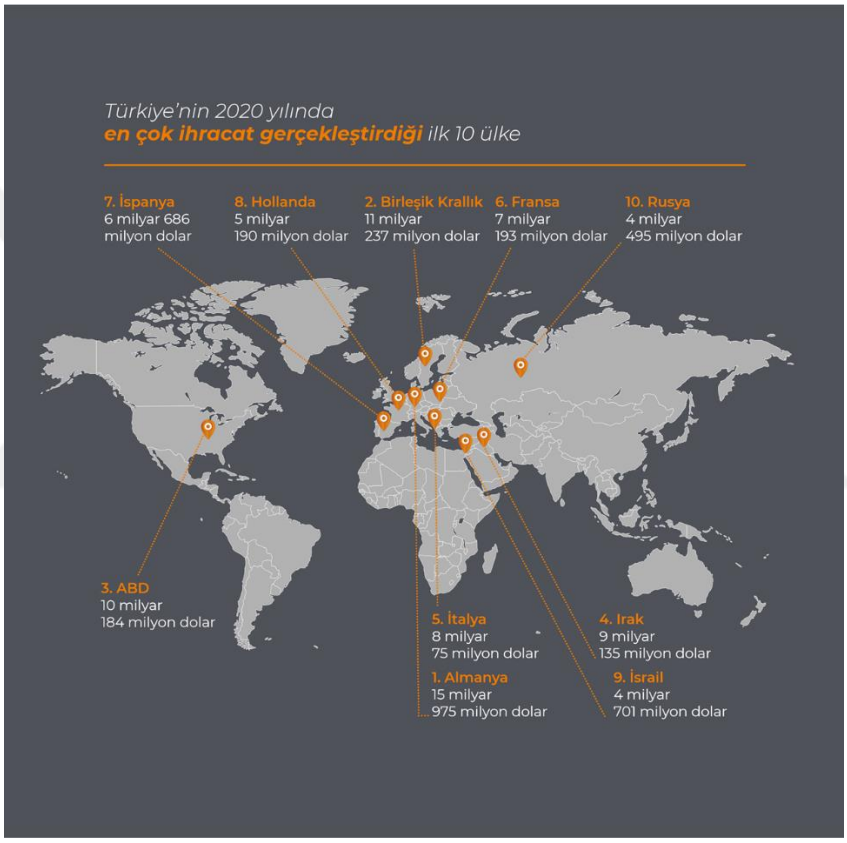

Şekil 16. 2020 yılında Türkiye'nin en çok ihracat gerçekleştirdiği ilk 10 ülke[150]

1 milyar dolarlık ihracatla 2020 yılında toplam 23 sektör ile bu rakamı aşma başarısı gösterdiği ifade edilmektedir. Toplam 226 ülke 2020 yılının tamamında ve bölgeye ihracat gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Türkiye'nin ilk 10 ülkeye En fazla ihracat yaparak payı %48,9 oranında bir gerçekleşme yaşarken ilk 20 ülkede pay %66,2 olduğu ifade edilmektedir.

2020 yılında 169 milyar 482 milyon dolarla Türkiye'nin toplam ihracat yaparak ihracat hedefi 2020 yıllık 165,9 milyar doların üzerinde olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca Türkiye'nin küresel mal ticaretindeki payı 2020 yılında, ilk kez %1'i oranında yükseldiği ifade edilmektedir. 219,4 milyar dolarla yıllık toplam ithalat tutar oranında gerçekleştiği ifade edilmektedir. 2020 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %77,2 olarak gerçekleşmektedir. 2020 yılında 388,9 milyar dolarla toplam dış ticaret hacmi gerçekleşmektedir.

2020 yılında Türkiye'nin en çok ihracat gerçekleştirdiği ilk 10 ülke şu şekilde sırayla verilmektedir; 15 milyar 975 milyon dolarla Almanya, ilk sırayı yer alırken sırasıyla 11 milyar 237 milyon dolarla Birleşik Krallık ikinci sırada, 10 milyar 184 milyon dolarla ABD üçüncü sırada yer almaktadır. 9 milyar 135 milyon dolarla Irak dördüncü sıraya yerleşmektedir. 8 milyar 75 milyon dolarla İtalya beşinci sırada yer almaktadır, 7 milyar 193 milyon dolarla Fransa altıncı sıraya yerleşmektedir, 6 milyar 686 milyon dolarla İspanya yedinci sırada 5 milyar 190 milyon dolarla Hollanda sekizinci sırada, 4 milyar 701 milyon dolarla İsrail dokuzuncu sıraya yerleşirken, 4 milyar 495 milyon dolarla Rusya onuncu sırada yer almaktadır.

2.4.3. Türkiye Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı

2000 yılından bu yana Türkiye'de ihracatın gelişimini değerlendirmek için bir diğer dağıtım grubu, ihracatın ürün gruplarına göre dağılımını incelemektedir. Bu grupta ihraç malları, mamul mallar, tüketim malları, hammaddeler gibi ihraç malları olarak sınıflandırılabilir. Türkiye, Geniş Ekonomik Grupların Sınıflaması (BEC) sınıflandırmasına göre hammadde / yarı mamul ve tüketim mallarında önemli bir ihracatçı konumunda olduğu ifade edilmektedir. En önemli ihracat grupları, endüstriyel kullanım için işlenen hammaddeler, yarı dayanıklı tüketim malları, endüstriyel ulaşıma yönelik araç ve gereçler, dayanıklı tüketim malları ve otomobillerden oluşmaktadır[151]. 2000 ve 2022' ye kadar olan ihracatın mal gruplarına göre dağılımını aşağıdaki EK 1'de verilen tablodan incelenmektedir. 2000 yılında 2009'da %10,8 kadar yükselen yatırım malları ihracat değerleri 2000 yılında toplam ihracatın sadece %7,8'ini oluşturduğunu tabloda görmekteyiz. 2010'a %10,3'e bu oranların düşük seviyelere gerilediği 2018'debu oran %11,8 oranında payla kapattığı görülmektedir. Ancak, 2000 ile 2022 yılları arasında hammadde ihracatı, toplam ihracatın ortalama Ticaret Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumunun birlikte

[151] Sarp Kalkan ve Ülkem Başdaş, "Türkiye'nin İhracat Performansı Üzerine Bir Değerlendirme", TEPAV Politika Notu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), s.5.

oluşturduğu verilere göre 2019 da bir önceki yıla oranla %2,1 arttığı görülmektedir. 2019 yılında, dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %43,5 azaldığı görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2018 yılında 75,3 iken 2019 yılında %84,6 olduğundan bahsedilmektedir[152]. 2020 verilere göre bir önceki yılın aynı döneminde %16,0 ihracatta azalma gösterdiği görülmektedir. Dış ticaret verilerine göre; ihracat 2021 yılı bir önceki yıla göre %20,1 artış olduğundan bahsedilmektedir. TÜİK verilerine göre 2022 yılı ihracat ocak ayında, bir önceki yılın göre %17,2 artarak 17 milyar 587 milyon dolar ihracat yapıldığı bilinmektedir[153].

Türkiye'de ihracatının bir diğer önemli grubu tüketim mallarından oluşmaktadır. Ancak, tüketim mallarının bu payının 2000 yılından itibaren düştüğü ve 2003 yılından itibaren bu düşüş eğiliminin hızlandığı görülmektedir. Bu gelişmenin 2018 yılında ihracatta 68.031 milyon dolar gelir elde edildiği ifade edilmektedir. Bu gelirler, 79.264 milyon dolar hammadde ve malzeme ihracatı nedeniyle gerçekleşen bu ihracattan daha düşük olduğu görülmektedir. 2000 yılından bu yana 22 yıllık dönemde istikrarlı şekilde artış gösterdiği fakat 13.734 milyon dolarla 2012 yılında bu oranın düşük seviyeler gerilediği daha sonra artış olduğu ifade edilmektedir. 2020 yılına gelindiğinde bu oran 169.638 bin dolar olduğu ve 2021'de değişim %32 oranında olduğu görülmekte ve 225.222 bin dolar ihraç gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye'nin en çok ihraç edilen ürünlere bakacak olursak; kazanlar, çelik, makineler, demir, araçlar, giysi sektöründeki ürünler ve eşyalar en fazla ihraç edilen ürünler arasında olduğu ifade edilmektedir. Otomobillerin en çok ithal edilen ve ihraç edilen ürünler arasında yer alması, muhtemelen otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmaların (Opel, Renault, Fiat, Mercedes-Benz vb.) ağırlıklı olarak montaj işiyle uğraşmasından kaynaklanmaktadır. Yani Türkiye dünyanın her yerinden otomobil parçaları montajını gerçekleştiren ihraç ülkesi konumuna gelmektedir. Türkiye'de bunun nedeni üretim faktörlerinin emek, maliyet ve işgücünün değersiz olup en düşük ücrette insanların çalışmasından dolayı olarak değerlendirilmektedir[154].

[152] TÜİK,https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2019-33848 2022.
[153] TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536 2022.
[154] Fırat Aşan, 2000 Sonrası Türkiye'nin Reel Dış Ticaretinin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, (2012), s.83.

2.4.4. Türkiye'nin İhracatının Makro Değişkenlerle İlişkisi

Dış ticaret gelişimi açısından Türkiye'de önemli görülen ihracat faaliyetlerinin döviz kuru, fiyatlar, milli gelir ve istihdam gibi bazı makro ekonomik değişkenlerle genel düzeyi karşılıklı ilişkileri bulunduğundan bahsedilmektedir.

Büyüme ve milli gelir performansı üzerine dolayısıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) Türkiye'de ihracat faaliyetlerinde önemli bir katkısı olduğu bilinmektedir.

Ek 2'de tabloda 2000 yılından 2022 yılına kadar olan 22 yıllık zaman diliminde GSYH'yi dolayısıyla ihracatta gelişimlerin milli geliri nasıl etkisi olduğu incelenerek daha iyi anlaşıldığı görülmektedir.

Ek 2'de ki tabloya bakıldığında 2000 yılında yaşanan krizden çıkmak amacıyla GSYH'de uygulamak için istikrar programının da yarımıyla miktarda yükselme yaşandığı ifade edilmektedir. Yaşanan politika faktörleri ve bankacılık sektöründen rol oynamasından kaynaklı 2001 yılında ülkenin yaşadığı en büyük kriz sebebiyle 272 milyar dolar olarak gerçekleşerek GSYH'de azalma meydana geldiği görülmektedir. GSYH ve ihracat değerinde 2010 yılında toparlanma yılı olduğu ve ihracat oranının %11,5 değerle gerçekleştiği, GSYH ise önemli oranda yükseliş artarak 114 milyar dolardan 772 milyar dolara kadar yükseliş gösterdiğinden bahsedilmektedir. GSYH, 862 milyar dolar olarak 2015 de gerçekleşirken 2016'da 863 milyar dolara yükselmiş ve 2017 yılına gelindiğinden bu değer 851 milyar dolar gerilediği ifade edilmektedir. 2018 yılında bu durumda hala düşüş yaşanırken 784 milyar dolar gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bir önceki yıla göre %15,0 artarak GSYH, 2019 yılında 4 trilyon 320 milyar 191 milyon gelir elde edilmektedir. Gayrisafi yurt içi hasılada en yüksek payı %18,3 ile 2019 yılında imalat sanayiden elde edildiği ifade edilmektedir.

2020 yılında cari fiyatlarla GSYH, üretim yöntemine göre bir önceki yılki orana göre %16,9 artarak 5 trilyondan fazla gerçekleştiği ifade edilmektedir. 2020 yılında %19,1 ile Gayrisafi yurt içi hasılada en yüksek payı 2019'da da olduğu gibi imalat sanayi almaktadır. 2021 yılında üretim yöntemiyle bir önceki yıla göre GSYH, %29,1 yükselişle 1 trilyon 386 milyar 347 milyon TL olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. Cari fiyatlarla GSYH'nin dolar bazında 188 milyar 65 milyon olarak gerçekleşmektedir[155].

[155] TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2021-37181 2022.

Tabloda ihracatın İhracat/GSYH, % oranına bakıldığında 2000 yılında 10,2, 2010 yılında 14,7, 2015 yılında 17,4, 2016 yılında 17,2, 2017 yılında 19,1, 2018 yılında 22,2, 2019 yılında 23,8, 2020 yılında 23,7, 2021 yılında 28,1 oranında gerçekleşmiş ve bu oranlara bakıldığında düzenli olarak 2015 yılından sonra GSYH'de artış gerçeklemiştir.

Ülkenin üretim yapısı esas olarak döviz kuru dalgalanmalarına bağlı olmaktadır. Döviz kurundaki dalgalanmalar ihracat fiyatlarını doğrudan etkilemektedir.

Bu durum ihraç edilen malların fiyatlarındaki değişiklikler, ihraç edilen mallara olan talebi etkilemektedir. Bu bağlantı, ihracatçı firmaların ihracat yapısının belirli türdeki hammadde ve ara ürünlerin ithalatına dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. İhracatta bu, nominal döviz kurunda bir artış anlamına gelir, bu da yerel para biriminin devalüasyonuna, yerel para biriminde ithalat fiyatlarında orantılı bir artışa ve döviz cinsinden ihracat fiyatlarında orantılı bir düşüşe yol açtığı anlamına gelmektedir[156]. Yani ulusal para birimi düştüğünde döviz kuru yükseliş kazanmaktadır. Döviz kurunun güçlenmesine yerli üreticiler açısından bakarsak, ulusal para birimi zayıfladığında ihracat fiyatları yükselecek, dolayısıyla ihracat fiyatları yükselecek ve ihracat kazançları artacak, bu da ihracat arzını ve ihracatı artıracaktır buna paralel olarak üretimde artacağı ifade edilmektedir.

Serbest kur sistemi nedeniyle Türkiye'nin döviz kuru dalgalanıyor meydana gelmekte ve bu dalgalanmalar nedeniyle döviz kuru belirsizliği, satılan malın değerlemesinde dikkate alınması gereken döviz kurunun tahmin edilmesini zorlaştırmaktadır. Döviz kuru belirsizliğine karşı ihracatçıları korumak amacıyla, ihracat hacimleri üzerinde bir etkiyi önlemek ve döviz kuru istikrarının sağlanması, ihracat istikrarını kazanmak için farklı yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yukarıdaki verilere göre rakamlar döviz kurundaki değerlenme ve ihracatın sınırlı kaldığını ve ihracatın 2000 yılında 27,7 milyar dolar olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin ihracatı 2010 yılında 113,8 milyar dolar olurken 2015 yılında 143,8 milyar dolar arttığı, 2016 yılında ise 142,5 milyar dolar ile bir düşük seviyeleri gördüğü ifade edilmektedir. Türkiye'nin ihracatı, 156,9 milyar dolarla 2017 ve 2018 yıllarında 167 milyar dolar arttığı ifade edilmektedir. 2019 yılında ihracat bir önceki yıla göre %2,1 artarak 171 milyar 531 milyon dolar arttığı, 2020 yılında ihracat bir önceki yıla oranla

[156] Şenkan Aldemir, "Türkiye Ekonomisinde Döviz Kurunun Yurtiçi İthalat Fiyatlarına Geçiş Etkisi: 1988-2004", Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Cilt.1, Sayı.2, 2007, s.54-55.

%6,3 azalarak 169 milyar 482 milyon dolar düştüğü belirlenmiştir. 2021 döneminde İhracat, bir önceki yıla oranla %32,8 artarak 225 milyar 291 milyon dolara yükselmiş 2022'de ise geçici olarak ocak ayında, %17,2 artarak bir önceki yılın aynı ayına göre 17 milyar 587 milyon dolara yükseldiği saptanmaktadır.

Bir ülkedeki bir ihracat hacmi ve istihdam düzeyi arasında bağlantı olduğu söylenebilmektedir. Diğer bir deyişle, istihdam düzeyini etkileyen ihracattaki değişimler, üretim ve ihracat hacmini de istihdam düzeyindeki değişimlerden etkilendiği açıkça görülmektedir. Ülkedeki Döviz kurları, para birimi, ekonomik ve ulusal ve küresel ekonomik, altyapı ve diğer faktörler gibi ihracat ve ihracat dışı hacimler buna bağlı artış ve düşüşler istihdamı doğrudan etkileyen unsulardan kaynaklı etkilenmektedir. Öte yandan, teknolojinin yoğun olarak kullanılmadığı ve üretimin ağırlıklı olarak emeğe dayalı olduğu gelişmekte olan ülkelerde herhangi bir üretim istihdamı zorunlu olduğu söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla üretimi artırmak için ihracat talebindeki artış nedeniyle işgücüne emeğe ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Bu durumda ihracat genelinde artış ulusal ve uluslararası bağlamda artış oluşmasına ve dolayısıyla istihdamda ve yatırımda artış göstermesine önemli derecede etkisi bulunmaktadır. İhracat hacmindeki değişiklerde işgücündeki değişimlerden etkilenmektedir.

2.5. Türkiye Ekonomisinin Büyüme Süreci ve Büyüme Rakamları

Türkiye ekonomisi ihracata dayalı ve verimlilik artışıyla desteklenen 2002 yılından bu yana sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar sayesinde hızlı ve istikrarlı bir büyüme göstermekte olduğu ifade edilmektedir. Türkiye ekonomisi dış ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstererek Dünya ekonomisi daha fazla entegre olarak bu düzeyde bir artış gösterdiği ifade edilmektedir[157].

Ek 2'de 2000-2021 yılı Türkiye Ekonomisinin Temel Ekonomik Göstergeleri tablosuna bakıldığında GSYH, Türkiye'deki dolar seviyesini 3 kata çıkartarak 2000 yılında 273 dolar seviyelerinden 2021 yılında 802 dolara yükseldiği görülmektedir. Aynı zamanda 2000 yılında kişi başına düşen milli gelir 4.229 dolardan 9.539 dolara çıktığı incelenmektedir. 2000 yılında gerçekleşen ihracatta 27 milyar dolar elde edilirken, 2021 yılında bu rakam 225.291 milyar dolara ihracat rakamı gerçekleştiği görülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümüne gelindiğinde 2000 yılı sonrasında Türkiye'nin dış ticaretteki yeri incelenmiş ve analiz yapılmıştır.

Bu verilere göre ihracat büyümesinin güçlü seyrini sürdürürken, yükselmeye katkı sağlayan emtia fiyatlarına bağlı olarak artan ithalat nedeniyle net ihracatın büyümeye katkısının azalması beklenmektedir[158]. Türkiye Ekonomisinin Büyüme Süreci ve Büyüme Rakamları Ek 4'de gösterilmektedir.

2017'de Türkiye, önemli siyasi müdahaleler, mali disiplin, güçlü finansal sistemler ve olumlu dış etkenler sayesinde 2016'nın şokunu %7,4 oranında büyüme sayesinde yönettiği ifade edilmektedir. Maliye politikası döngüsel eğilimi tersine çevirdi ve özel sektör kredileri talepte keskin bir artışa yol açtı; üretimi hızlandırmak için işgücü piyasasında ve finans sektöründeki gerilimlerin hafifletilmesine katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. 2016 yılının üçüncü çeyreğinde yaşanan durgunluğun ardından uygulamaya konulan kısa vadeli maliye politikası önlemleri ve kredi desteği,

---

[157] Rıdvan Karluk, Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2007, s.489.

[158] 109Dünya Bankası, "Türkiye Ekonomik Monitörü: Dış Açığı Dikkate Alarak: Türkiye Ekonomi Monitörü: Dış Açığı Önemsemek-Yönetici Özeti (Türkçe)",Türkiye Ekonomik İzleyicisi, DC: Dünya Bankası Grubu, Washington, 2018, s.1, http://documents.worldbank.org/curated/en/643511527656304396/T%C3%BCrkiye-ekonomi-monit%C3%B6r%C3%BC-d%C4%B1%C5%9F-a%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1-%C3%B6nemsemek-Y%C3%B6netici-%C3%96zeti erişim tarihi: 20.04.2022.

talep ve üretimde daha fazla düşüş yaşanmasını engellediğinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu önlemler yoksullukla mücadeleye de katkı sağladığı saptanmaktadır[159]. Türkiye, 184 milyar dolar ile 2002 yılında 25. sırada yer alırken bir anda mükemmel performansıyla dünyanın en iyi "yükselen ekonomilerinden" biri haline geldiği ifade edilmektedir. Yıllar içinde dört katına çıktı ve çeşitli sıralamalarda 2016 yılında Türkiye sadece 17. sıraya yükseldiği ifade edilmektedir. Ancak ülkenin ekonomik boyutunu küresel anlamda olumsuz etkilediği 2008 küresel krizinin ve daralmaya yol açtığı bilinmesi gerekmektedir[160]

Her sene Dünya Bankası'nın temmuz ayında yayınladığı satın alma gücü paritesi raporunda; Türkiye'nin kişi başına düşen geliri 2017'de 27.878 dolar olarak kaydedilirken, 2018'de 28.815 dolar olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir.

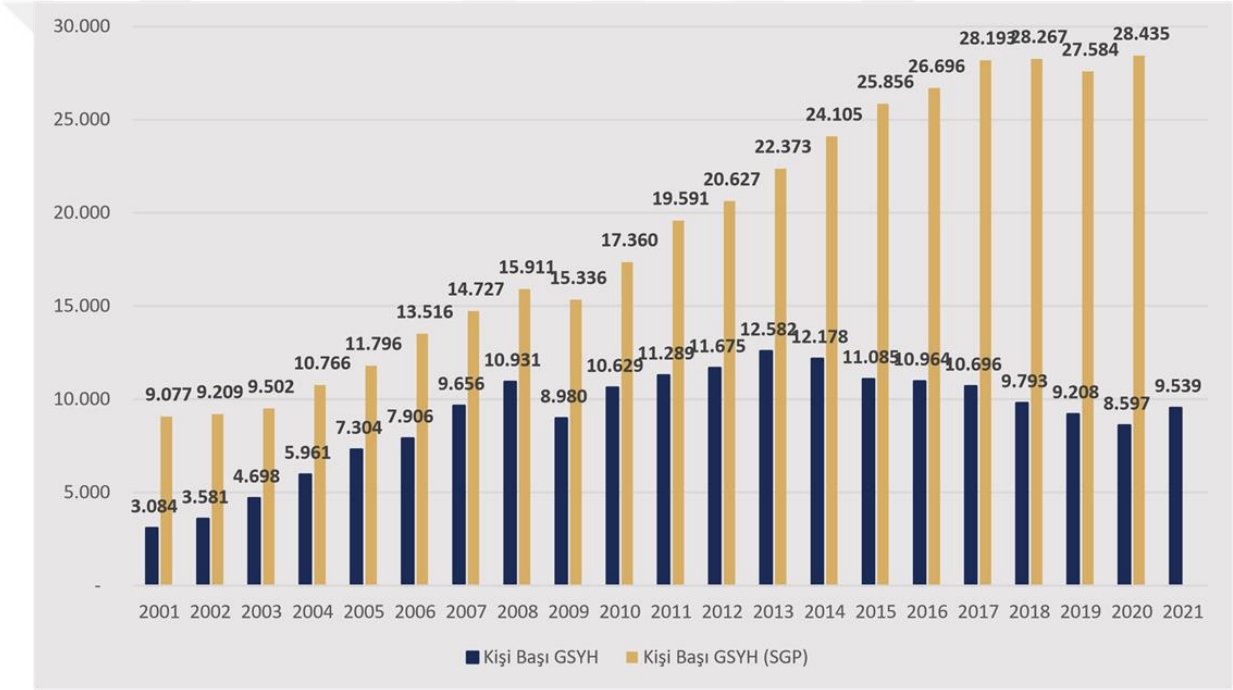

Şekil 17. 2001-2021 Avrupa Karşılaştırma Programı Kapsamında, Türkiye'nin SGP Göstergeleri[161]

[159] Dünya Bankası. "Türkiye Ekonomik Monitörü: Dış Açığı Dikkate Alarak: Türkiye Ekonomi Monitörü: Dış Açığı Önemsemek-Yönetici Özeti (Türkçe)",Türkiye Ekonomik İzleyicisi, DC: Dünya Bankası Grubu, Washington, 2018, http://documents.worldbank.org/curated/en/643511527656304396/T%C3%BCrkiyeekonomi-monit%C3%B6r%C3%BC-d%C4%B1%C5%9Fa%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1-%C3%B6nemsemek-Y%C3%B6netici-%C3%96zeti erişim tarihi: 20.04.2022.

[160] Investaz, "2017 – 2018 Dünya Ekonomi Sıralaması", 17 Nisan 2017, https://www.investaz.com.tr/blog/dunya-ekonomi-siralamasi/, erişim tarihi: 28.04.2022.

[161] TÜİK, 2022

Yukarıdaki tablo Satınalma Gücü Paritesi (SGP) ile ile ilgili göstergeler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2001 yılından 2021 yılına kadar olan verilere yer verilmiştir.

Türkiye'de 2010 yılında mal ve hizmetler 1 euro'ya 1,26 liraya alınırken, 2011'de mal ve hizmetler 1 euroya 1,31 liraya alındığı görülmektedir. Büyüme oranına bakarsanız, Türkiye'nin SGP değerinin yaklaşık %4 oranında artış gösterdiği görülmektedir. Ancak aynı dönemde euro döviz kuru %17 arttığı görülmektedir. Türkiye'de nispi enflasyon döviz kurundan daha düşük olduğu için Türkiye'de fiyatlar düşüş yaşanmaktadır.

Benzer şekilde, 2010 yılında AB ülkelerinde 100 Euro'ya Türkiye'de 63 Euro'ya mal ve hizmetler, 2011 yılında AB ülkelerinde 100 Euro'ya mal ve hizmetler Türkiye'de 56 Euro'ya satın alınabildiği ifade edilmektedir. Bu oran 2021 yılında, kişi başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH), 2002 yılına göre 3.608 dolardan yaklaşık 2,6 katına çıkarak 9.539 dolara yükseldiği görülmektedir

GSYH, 2020'de kişi başı Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) geçici verilere göre, 28.435 dolar olduğu görülmektedir.

2.6. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Sektörel Analizi

ZAMAN PERİYODU	GSYİH (Milyon $)	GSYİH BÜYÜME ORANI
2001-Q1	170.380,84	1,00
2001-Q2	179.878,50	1,06
2001-Q3	201.654,01	1,18
2001-Q4	189.616,65	1,11
2002-Q1	168.645,51	0,99
2002-Q2	194.052,56	1,14
2002-Q3	215.867,44	1,27
2002-Q4	210.776,27	1,24
2003-Q1	179.944,02	1,06
2003-Q2	201.014,28	1,18
2003-Q3	228.677,45	1,34

2003-Q4	225.197,43	1,32
2004-Q1	199.676,50	1,17
2004-Q2	224.641,66	1,32
2004-Q3	247.853,20	1,45
2004-Q4	244.441,54	1,43
2005-Q1	218.847,61	1,28
2005-Q2	242.385,68	1,42
2005-Q3	267.862,21	1,57
2005-Q4	269.942,04	1,58
2006-Q1	232.963,71	1,37
2006-Q2	265.088,95	1,56
2006-Q3	283.839,40	1,67
2006-Q4	286.558,48	1,68
2007-Q1	252.072,96	1,48
2007-Q2	273.641,71	1,61
2007-Q3	294.166,38	1,73
2007-Q4	302.456,87	1,78
2008-Q1	270.349,73	1,59
2008-Q2	279.805,33	1,64
2008-Q3	297.086,63	1,74
2008-Q4	284.243,57	1,67
2009-Q1	231.038,41	1,36
2009-Q2	260.753,25	1,53
2009-Q3	292.421,26	1,72
2009-Q4	292.699,06	1,72
2010-Q1	247.027,14	1,45
2010-Q2	281.816,39	1,65
2010-Q3	317.818,12	1,87
2010-Q4	321.002,83	1,88
2011-Q1	276.181,12	1,62
2011-Q2	314.348,67	1,84
2011-Q3	354.737,05	2,08
2011-Q4	353.177,35	2,07

2012-Q1	294.797,99	1,73
2012-Q2	330.193,22	1,94
2012-Q3	367.666,08	2,16
2012-Q4	367.962,81	2,16
2013-Q1	319.621,20	1,88
2013-Q2	362.349,58	2,13
2013-Q3	400.438,05	2,35
2013-Q4	393.671,00	2,31
2014-Q1	347.024,39	2,04
2014-Q2	372.454,33	2,19
2014-Q3	414.142,88	2,43
2014-Q4	415.372,37	2,44
2015-Q1	359.319,43	2,11
2015-Q2	399.171,85	2,34
2015-Q3	437.845,77	2,57
2015-Q4	446.905,25	2,62
2016-Q1	377.081,95	2,21
2016-Q2	419.142,32	2,46
2016-Q3	434.915,87	2,55
2016-Q4	466.708,49	2,74
2017-Q1	397.032,76	2,33
2017-Q2	441.364,75	2,59
2017-Q3	486.192,70	2,85
2017-Q4	500.630,98	2,94
2018-Q1	426.727,17	2,50
2018-Q2	467.128,76	2,74
2018-Q3	498.333,26	2,92
2018-Q4	487.421,49	2,86
2019-Q1	415.809,73	2,44
2019-Q2	459.371,56	2,70
2019-Q3	503.004,56	2,95
2019-Q4	516.153,67	3,03
2020-Q1	434.228,92	2,55

2020-Q2	412.114,85	2,42
2020-Q3	535.767,01	3,14
2020-Q4	548.979,52	3,22
2021-Q1	466.828,30	2,74
2021-Q2	503.795,59	2,96
2021-Q3	578.048,40	3,39
2021-Q4	601.664,28	3,53

Tablo 12. Uluslararası Para Fonu GSYİH Bileşenleri

Türkiye ekonomisinde, iç hareketliliği canlandırmaya yönelik planlamalar, alınan tedbirler, vergi indirimleri sayesinde anlamlı gelişmeler gözlemlenmiş. Ek olarak istihdam ve üretime yönelik teşvikler, özel sektörün piyasaya daha fazla katılımını sağlayarak finansmana erişimi iyileştirmiş, nihai olarak üretim bazlı Türkiye ekonomisinde yıllık ortalama %3,53 oranında 2001-2021 döneminde ekonomik büyüme kaydedilmiştir.

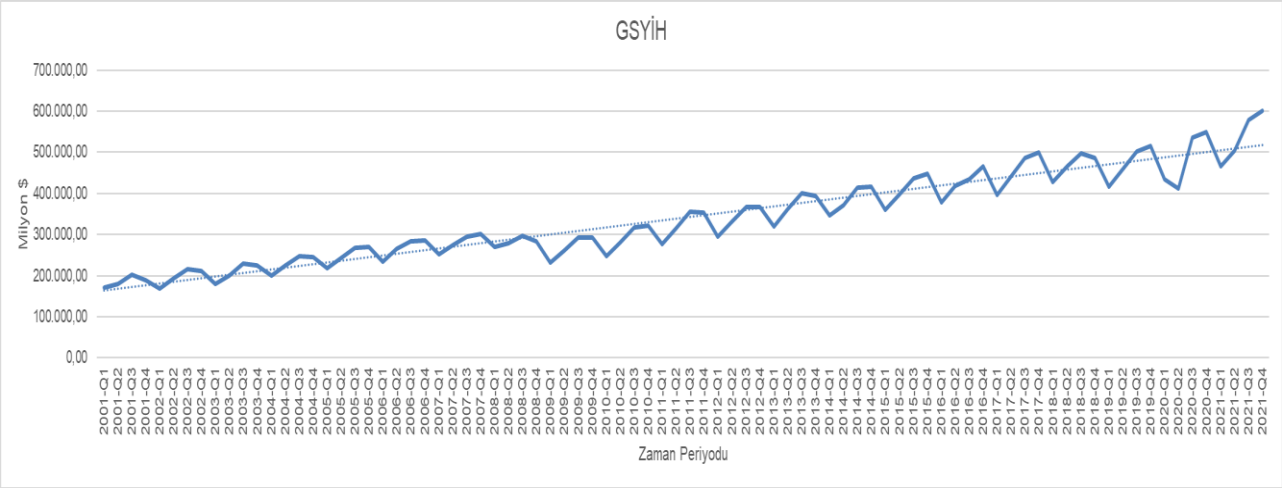

Şekil 18. 2001- 2021 Dönemler İtibarıyla GSYH Büyüme Trendli Grafiği [162]

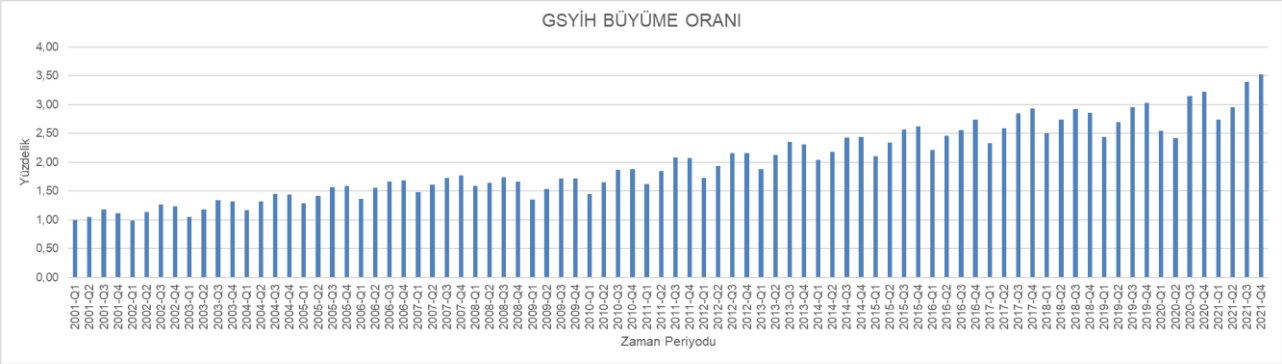

Şekil 19. 2001- 2021 Dönemler İtibarıyla GSYH Büyüme Oranı Grafiği (%)[163]

METOT

2001 yılı ve sonrasında Türkiye'deki dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisinin araştırıldığı bu çalışmada ithalat, ihracat, reel gayrisafi yurt içi hasıla ve gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde değişimi çeyreklik olarak International Monetary Fund'dan alınmıştır. Dış ticaret açığını hesaplamak amacıyla,

$$(import - export)/\ Real\ GDP$$

Formülü kullanılmıştır.

Zaman serisi analizinde en önemli kavram "durağanlık" kavramıdır. Durağanlık, bir serinin belirli bir ortalama etrafında belirli bir varyans ile dalgalanması anlamına gelmektedir. Serilerin durağanlık derecesine göre yapılacak analizler değişiklik göstermektedir. Durağanlık her ne kadar ortaya çıktığı ilk dönemlerde Dickey-Fuller testi ile sınansa da testin otokorelasyona duyarlı olması sebebiyle son yıllarda durağanlık sınamaları Augmented Dickey Fuller testi ile yapılmaktadır. Bahse konu test, otokorelasyon durumunda dahil doğru sonuçları verebildiği için literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. ADF birim kök testi sonuçları Şekil 20 ve 21' de verilmiştir.

Bunlarının yanında en önemli konulardan biri veriler üzerindeki mevsimsellik etkisidir.

Zaman serisi verilerini analiz ederken, tatil dönemlerinde satışlarda ani artışlar veya kış aylarında sıcaklıklarda düşüşler gibi yıl boyunca düzenli olarak meydana gelen mevsimsel etkilerle karşılaşmak yaygındır. Bu modeller, doğru tahminler ve bilinçli kararlar almak için önemli olabilecek, verilerdeki temel eğilimleri ve modelleri görmeyi zorlaştırabilir. İşte burada X-12 ARIMA tekniği devreye giriyor.

X-12 ARIMA, zaman serisi verilerinden mevsimsel etkilerin çıkarılması için istatistiksel bir yöntemdir. Zaman serileri analizi için popüler bir yaklaşım olan ARIMA (Otomatik Regresif Entegre Hareketli Ortalama) modelinin bir uzantısıdır. X-12 ARIMA yöntemi, hem ek hem de çarpan mevsimsel etkileri işleyebildiğinden, birden fazla mevsimsel model sergileyen veriler için özellikle kullanışlıdır

X-12 ARIMA tekniği, zaman serisini çeşitli bileşenlerine ayırarak çalışır: trend, mevsimsel ve düzensiz. Trend bileşeni, verilerin uzun vadeli davranışını temsil ederken, mevsimsel bileşen, düzenli mevsimsel kalıpları yakalar. Düzensiz bileşen, verilerdeki rastgele gürültüyü temsil eder. Bu bileşenleri ayırarak, X-12 ARIMA yöntemi mevsimsel kalıpları etkili bir şekilde izole edebilir ve verilerden kaldırabilir.

X-12 ARIMA yöntemini kullanmak için aylık veya üç aylık veriler gibi düzenli aralıklarla bir zaman serisi veri setine sahip olmanız gerekir. Yazılım daha sonra verileri çeşitli bileşenlerine ayırmak ve ARIMA modelinin parametrelerini tahmin etmek için karmaşık bir algoritma uygular. Sonuç, mevsimsel etkilerin ortadan kaldırıldığı ve verilerdeki eğilimlerin ve kalıpların belirlenmesini kolaylaştıran "saflaştırılmış" bir zaman serisidir.

Özetle, X-12 ARIMA tekniği, zaman serisi verilerini mevsimsel etkilerden arındırmak için güçlü bir araçtır. Analistler, bu kalıpları ayırarak ve kaldırarak verilerdeki altta yatan eğilimleri ve kalıpları daha net anlayabilir, bu da bilinçli kararlar vermeyi ve doğru tahminler yapmayı kolaylaştırır.

ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Null Hypothesis: D(SER01_SA) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-12.56064	0.0001
Test critical values:	1% level	-3.512290	
	5% level	-2.897223	
	10% level	-2.585861	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(SER01_SA,2)
Method: Least Squares
Date: 05/12/23 Time: 21:59
Sample (adjusted): 2001Q3 2021Q4
Included observations: 82 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(SER01_SA(-1))	-1.322237	0.105268	-12.56064	0.0000
C	0.035144	0.008022	4.381215	0.0000

R-squared	0.663540	Mean dependent var	0.001355
Adjusted R-squared	0.659334	S.D. dependent var	0.117246
S.E. of regression	0.068432	Akaike info criterion	-2.501857
Sum squared resid	0.374638	Schwarz criterion	-2.443156
Log likelihood	104.5761	Hannan-Quinn criter.	-2.478289
F-statistic	157.7697	Durbin-Watson stat	2.032132
Prob(F-statistic)	0.000000		

Şekil 20. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Yıllara Göre Büyüme Birim Kök Test Sonucu

Yapılan incelemede ekonomik büyüme serisinde pozitif yönlü trend gözlemlenmiş olup seri özgün halinde durağan olmadığından 1. Farkı alınmış olup, mevsimsellikten arındırmak için Census-12 ARIMA metoduna tabii tutulmuştur. Sonuç beklenen yöndedir, doğal halde büyümenin kaçınılmaz olduğu görüşündeydim. Cevaplanması gereken kısım ise bu büyümenin dış ticaret dengesinden ne ölçüde etkilendiğidir. Bu sebepten ötürü dış ticari denge grafiği incelenmiş olup trend gözlenmemiştir fakat ilk gözden yorum bir anlam taşımamaktadır, nicel ölçüm mutlak gereklidir. Ticari denge verileri de birim kök testiyle incelenmiştir.

Null Hypothesis: D(SER02_SA) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-8.115573	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.512290	
	5% level	-2.897223	
	10% level	-2.585861	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(SER02_SA,2)
Method: Least Squares
Date: 05/12/23 Time: 22:00
Sample (adjusted): 2001Q3 2021Q4
Included observations: 82 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(SER02_SA(-1))	-0.885738	0.109141	-8.115573	0.0000
C	-0.000216	0.001755	-0.123132	0.9023

R-squared	0.451538	Mean dependent var	-0.000253
Adjusted R-squared	0.444683	S.D. dependent var	0.021323
S.E. of regression	0.015890	Akaike info criterion	-5.422201
Sum squared resid	0.020199	Schwarz criterion	-5.363501
Log likelihood	224.3103	Hannan-Quinn criter.	-5.398634
F-statistic	65.86253	Durbin-Watson stat	1.868927
Prob(F-statistic)	0.000000		

Şekil 21. Ticari Denge Birim Kök Test Sonucu

Sonuçlar bu serinin de durağan olmadığı yönündeydi ve 1.farkta durağanlık sağlandı. Ticari denge GSYİH büyümeyle grafikler üzerinde incelendiğinde aynı yönleri zaman zaman gösterse de bunun ana sebep olduğu veya anlamlı bir büyüme etkeni olup olmadığı ancak zaman serileri uzatılıp kesiştirilerek incelenebilecektir. Bu şekilde bir inceleme ancak ARDL sınır testiyle makul derecede ölçümlenecektir. Zaman serilerindeki metot tercihi bu sebeple yapılmıştır.

ARDL Sınır Testi

Dependent Variable: SER01_SA
Method: ARDL
Date: 05/12/23 Time: 22:28
Sample: 2001Q3 2021Q4
Included observations: 82
Max. dependent lags: 2 (Fixed)
Fixed-lag linear regressors: SER02_SA
Deterministics: Restricted constant and no trend (Case 2)
Selected model: ARDL(2,2)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
SER01_SA(-1)	0.641203	0.099369	6.452740	0.0000
SER01_SA(-2)	0.380445	0.101079	3.763840	0.0003
SER02_SA	0.235208	0.495494	0.474694	0.6364
SER02_SA(-1)	-2.037781	0.670478	-3.039294	0.0033
SER02_SA(-2)	1.693608	0.462513	3.661756	0.0005
C	-0.007969	0.028553	-0.279085	0.7809

R-squared	0.989662	Mean dependent var	2.014966
Adjusted R-squared	0.988982	S.D. dependent var	0.604091
S.E. of regression	0.063409	Akaike info criterion	-2.608071
Sum squared resid	0.305572	Schwarz criterion	-2.431970
Log likelihood	112.9309	Hannan-Quinn criter.	-2.537369
F-statistic	1455.145	Durbin-Watson stat	1.868781
Prob(F-statistic)	0.000000		

*Note: p-values and any subsequent test results do not account for model selection.

Şekil 23. ARDL Sınır Testi Sonucu

Bağımlı değişken GSYİH büyüme olarak seçilmiş ve trend ya da sabit gözetilmemiştir. Bağımlı değişken geçen zamanla birlikte küçülürken bağımsız değişken dış ticari denge büyümüştür. Ters yönlü bu bağıntı ikisinin arasında net bir bağlam olmadığı yönünde sonuç verir aksi halde her iki uzantının da aynı yönde hareket etmesi beklenirdi.

ARDL Sınır Testi'nde elde edilen test istatistiği alt ve üst sınır kritik değerinden küçük ise serilerin eş bütünleşik olmadığına; büyük ise serilerin eş bütünleşik olduğuna karar verilir. Tablo 18' e göre elde edilen test istatistiği geleneksel önem düzeylerinin tamamında kritik değerden daha büyüktür bu sebeple dış ticaret açığı ve büyüme oranının eş bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır. Yani bu iki seri

her ne kadar şu an aynı trende sahip olmasalar da gelecekte bir noktada aynı trende sahip olacaklardır.

Tablo 14. Hata Düzeltme Modeli

Dependent Variable: D(SER02_SA)
Method: ARDL
Date: 05/13/23 Time: 22:19
Sample: 2001Q3 2021Q4
Included observations: 82
Max. dependent lags: 2 (Fixed)
Fixed-lag linear regressors: SER01_SA
Deterministics: Restricted constant and no trend (Case 2)
Selected model: ARDL(2,2)

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
COINTEQ*	-0.209113	0.052464	-3.985847	0.0002
D(SER02_SA(-1))	0.208977	0.107062	1.951927	0.0545
D(SER01_SA)	0.012568	0.022547	0.557423	0.5788
D(SER01_SA(-1))	0.021785	0.021578	1.009584	0.3158

R-squared	0.202548	Mean dependent var	-0.000211
Adjusted R-squared	0.171877	S.D. dependent var	0.015899
S.E. of regression	0.014468	Akaike info criterion	-5.586147
Sum squared resid	0.016328	Schwarz criterion	-5.468746
Log likelihood	233.0320	Hannan-Quinn criter.	-5.539012
F-statistic	6.603844	Durbin-Watson stat	1.969373
Prob(F-statistic)	0.000492		

* p-values are incompatible with t-Bounds distribution.

Şekil 22. Hata Düzeltme Modeli Çıktısı

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık. *
CointEq(-1)*	-0,209113	0.052464	-3,985847	0.0002

Modelde hata düzeltme teriminin katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Çıktı -1 ile 0 arasında bulunmuştur

Sonuç olarak, dış ticaret açığı ve ekonomik büyüme serilerinin eş bütünleşik olduğu ve dış ticari dengede açığın büyümesinin GSYİH büyümesini küçülteceği tespit edilmiştir.

SONUÇ

İktisat literatüründe ekonomik büyümenin nasıl sağlanacağı en önemli konulardan biri olmaktadır. İşletme okullarının ekonomik büyüme kavramına ve ekonomik büyümenin kaynaklarına farklı yaklaşımları bulunmaktadır.

Merkantilist düşünce, devletin değerli kaynakları olan altın ve gümüşteki zenginliğe göre gelişimi ölçmektedir. Fizyokratlar zenginliğin kökenlerini incelerken, merkantilistler dış ticaretin sonucunu tarımsal üretim olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca klasik iktisatçılar bu dönemde ortaya çıkan sermaye birikimini ekonomik büyümenin kaynağı olarak görmüşlerdir. Ülkeler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ihracata dayalı ekonomik büyümenin sanayileşme ile sağlanacağına inanmışlar ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelemek için büyümenin teknoloji ve iletişime katkıları açısından ekonomik büyüme ile ilgili ampirik ve teorik çalışmalar üzerinde ilerleme yapıldığından bahsedilmektedir. 20. yüzyılın sonlarında özellikle Doğu Asya'da başlayan hızlı büyüme süreci, dış ticaretin ekonomik büyüme ve verimlilik artışları üzerindeki etkisinin yanı sıra ekonomik büyüme ve büyümenin kaynakları hakkında tartışmaları ateşlediği ifade edilmektedir.

Türkiye ekonomisi ihracata dayalı ve verimlilik artışıyla desteklenen 2001 yılından bu yana sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar sayesinde hızlı ve istikrarlı bir büyüme göstermekte olduğu ifade edilmektedir. Türkiye ekonomisi dış ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstererek Dünya ekonomisi daha fazla entegre olarak bu düzeyde bir artış gösterdiği ifade edilmektedir.

Küreselleşme eğilimleri her geçen yıl dünya genelinde dış ticaretin önemini artırmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hem teorik hem de ampirik olarak kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. 2001-2021 yılı Türkiye Ekonomisinin Temel Ekonomik Göstergeleri tablosuna bakıldığında GSYH, Türkiye'deki dolar seviyesini 3 kata çıkartarak 2000 yılında 273 dolar seviyelerinden 2021 yılında 802 dolara yükseldiği görülmektedir. Aynı zamanda 2000 yılında kişi başına düşen milli gelir 4.229 dolardan 9.539 dolara çıktığı incelenmektedir. 2000 yılında gerçekleşen ihracatta 27 milyar dolar elde edilirken, 2021 yılında bu rakam 225.291 milyar dolara ihracat rakamı gerçekleştiği görülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümüne gelindiğinde 2001 yılı sonrasında Türkiye'nin dış ticaretteki yeri incelenmiş ve analiz yapılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin yapısının en çarpıcı özelliği, gelişmekte olan ülkelerde dış ticaretin ithalata bağımlı bir yapıya sahip olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ithal edilen kaynakların önemli bir kısmı ihraç mallarının üretimi için kullanılmaktadır. İhracata yönelik imalat sanayileri giderek ithalata ve ithal ürünlere bağımlı hale gelmektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığı hızla büyümekte ve ekonomik büyüme dönemlerinde ithalat ve sermaye malı ithalatı da arttırdığı ifade edilmektedir. Bu verilere göre ihracat büyümesinin güçlü seyrini sürdürürken, yükselmeye katkı sağlayan ürün fiyatlarına bağlı olarak artan ithalat nedeniyle net ihracatın büyümeye katkısının azalması beklenmektedir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları 2001-2021 dönemi ve ihracat ve ithalatın ekonomik gelişimi ile ilgili literatürde bu değişkenler arasındaki teorik ilişki çeşitli şekillerde analiz edilmiş çalışmamızda bu bilgilere yer verilmektedir. Bu çalışmalar, ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra ihracatta ve ihracata dayalı büyümeyi ve/veya ithalata dayalı büyümeyi belirleyen araştırmaları da içermektedir. Bu çalışmanın analizinde literatürde çok fazla çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilgi araştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir. Analiz sonuçları, Türkiye'nin büyümesinin ithalata dayalı olduğunu göstermektedir. Nitekim üretimde kullanılan enerji, ulusal düzeyde hammadde ve ara maddelerin temini veya üretimi tamamen veya kısmen gerçekleştirilememektedir.

Ekonomik büyüme modellerinin çalışılmasında teknoloji transferi, içsel büyüme modellerinde çalışılan mevcut kaynakların ve ara varlıkların temini gibi süreçler ithalat yoluyla yönetilebilmektedir. Bu durum, ithalat ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantı olduğu iddiasını desteklemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan ürünler hakkında, tasarruf eksikliği, sermaye eksikliği benzer nedenler yetersiz ithalata yol açmaktadır. Bu durum ekonomik büyümenin hedeflerini etkilemekte ve siyasi değişim meydana getirilmesi gerektirmektedir.

Bu çalışmanın amacı dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenerek 2001 sonrası Türkiye uygulamasında ne gibi değişimler etkili olmuştur araştırma konusu olarak ele alınmaktadır.

Ayrıca çalışma, 2001 sonrası Türkiye'ye ekonomik büyüme, ithalat ve ihracat arasındaki bağlantıyı belirlemesi açısından önemlidir. Çalışmanın ilk bölümünde; Ekonomik büyüme ve belirleyicileri, büyüme modelleri, ihracat ve ithalat detaylı olarak incelenmiştir. İkinci bölümde; Türkiye'nin ihracatının ve ithalatının 2000 ve

sonraki yıllardaki gelişimi ele alınarak, Türkiye ekonomisi için büyüme süreci ve büyüme verileri belirlenerek çalışmamızda yer verilmektedir.

Sonuç olarak, dış ticaret açığı ve ekonomik büyüme serilerinin eş bütünleşik olduğu ve dış ticaret dengesindeki açıkların GSYH büyümesinde anlamlı bir azalışa neden olacağı bulunmuştur.

Ekonomik büyüme ve ihracatta 2001-2021 yılları arasında ithalat, önemli bir rol oynamaktadır. Bu dönemde Türkiye ekonomisinin ithalatındaki artışa ilişkin hipotezin doğrulandığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla Türkiye katma değeri yüksek, ileri teknoloji gerektiren ürünler üretmeli ve ihracatı artırması gerekmektedir bu, ihracat endüstrisinin yüksek katma değerli ürünler üretebilmesi ve geliştirebilmesi için teftişleri yakından izlemeye yönelik teşvikleri güçlendirerek ve ithalatı azaltmak ve ihracatı artırmak için makroekonomik önlemler uygulayarak başarılmalıdır.

KAYNAKÇA

Abbasov, Arif. Petrol şirketlerinin uluslararası pazarlara giriş stratejileri: Türkiye Socar örneği. MS thesis. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (2019).

Acaravcı, Ali ve Kargı, Gülbeyaz. "Türkiye'de ihracatın çeşitlendirilmesi ve ekonomik büyüme." Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi 1.1 (2015): 1-16.

Adalet, Müge. "Dış Ticarette Son Eğilimler", Politika Notu 10-10, Ekonomik Araştırma Forumu, TÜSİAD – Koç Üniversitesi, 2010, s.2.

Afşar, Muharrem. "Türkiye'de eğitim yatırımları ve ekonomik büyümekte." Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2009), s.85-98.

Ağcadağ, Derya ve Govdere, Bekir. "Temel Kaynaklarla Yeni Dış Ticaret Teorileri." Journal of International Management Educational ve Economics Perspectives 9.1: 1-14.

Ahmet, Şahin. "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Teorik Yaklaşımlar ve 2000-2004 Türkiye Ekonomisi Değerlendirmesi." Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 41 (485) (2004), s. 5-19.

Akcan, A. T. (2019). "Türkiye'de Yatırım ve Askeri Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisi: 1982-2017 ARDL Sınır Testi Yaklaşımı." Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, (2019), 15 (2), 359-369. DOI: 10.17130/ijmeb.2019252099

Akça, Emrah Eray ve Bal, Harun. "Yurtdışı işçi gelirleri ve Hollanda hastalığı: Seçilmiş ülkeler için bir panel veri analizi." Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 12.2 (2017), s.49-64.

Akın, Mehmet Halit. Kurtuluş Karamustafa ve Yüksel Öztürk. "Uluslararası Ticaret Teorilerinden Destinasyon Rekabetçiliği Modellerine Geçiş: Kavramsal Bir İnceleme." Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 20.1 (2020): 203-228.

Aldemir, Şenkan "Türkiye Ekonomisinde Döviz Kurunun Yurtiçi İthalat Fiyatlarına Geçiş Etkisi: 1988-2004", Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Cilt.1, Sayı.2, 2007, s.54-55.

Alkin, Erdoğan. Gelir ve büyüme teorisi. İstanbul Üniversitesi, Gür-Ay Matbaası, (1987), s. 22

Ansal, Hacer. "Geçmiş ve gelecekte ekonomik gelişmede teknolojinin rolü." TMMOB (derl.) Teknoloji, (Ankara: TMMOB Yayınları) (2004), s. 35-58.

Apak, Sudi ve Uçak, Ayhan "Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı ve Gelişmişlik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme." Muhasebe ve Finansman Dergisi 34 (2007), s. 57-65.

Arıca, Feyza. "Türkiye'nin dış ticaret potansiyelinin genişletilmiş Linder Hipotezi çerçevesinde değerlendirilmesi: bir panel data analizi." Doktora Tezi, Çanakkale Onsekir Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, (2014): 1-210.

Aslan, Nurdan ve Terzi, Nuray. "Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi." Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 21.1 (2006): 1-14.

Aşan, Fırat. 2000 Sonrası Türkiye'nin Reel Dış Ticaretinin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, (2012), s.83.

Atamtürk, Burak. "Büyüme Teorileri ve IMF Politikalari." Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 22.1 (2007), s. 89-103.

Ay, Ahmet ve Yardımcı, Pınar. "Türkiye'de içsel ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmede dış ticaret ve beşerî sermayenin rolü (1963-2002): Pesaran'ın sınır testi ile bir eş-bütünleşme analizi." Iktisat Isletme ve Finans 22.252 (2007), s. 99-115.

Aytekin, Barış. "Adam Smith'in İktisadi Büyüme Düşüncesinden Bugüne Bakmak: Krizlerin Sürekliliği." İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi 5.1 (2017), s. 28-36.

Bağırtan, Mahsum. Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. MS thesis. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, (2018), s. 10

Barış, Serap ve Şahin, Metehan. "İktisadiyat Mecmuası'na Göre Merkantilist Dünyada Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Ticareti." Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 14.2 (2018): 301-316.

Başol, Oğuz ve diğerleri, "Kişiliğin Girişimcilik Niyeti Üzerine Etkisi: Üniversiteli Gençler Üzerine Bir Uygulama." ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources 13.4 (2011), s.7-22.

Bayraktutan, Yusuf. "Bilgi ve uluslararasi ticaret teorileri." İktisadi ve idari bilimler dergisi 1.4 (2003): 175-186.

Berber, Metin. İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Celepler Matbaacılık, Altıncı Baskı, Trabzon, (2017), s. 14.

Berber, Metin. İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, 5.Baskı, Trabzon, (2015), s. 49.

Bıenstock, Carol C., Mentzer, John T. & Bırd, Monroe Murphy. Measuring physical distribution service quality. *Journal of the Academy of marketing Science*, 1997, 25.1: 31-44.

Canıtez, Murat. Uluslararası Pazarlamada Lojistik ve Uygulamalar, Gazi Kitapevi, Ankara (2009).

Council Of Supply Chain Management Proffessionals Web Sitesi https://cscmp.org/ Erişim tarihi: (03.04.2022).

Çelik, Hüseyin. Türkiye'de İhracat Çeşitliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Yaklaşımı. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (2022): 35.

147-162. DOI: 10.18092/ulikidince.1048669

Çelik, Kenan ve diğerleri. Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi. Celepler Matbaacılık Basın Yayım ve Dağıtım (2016): 113.

Çetin, Fatih ve Basım, H. Nejat. "Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması." Amme İdaresi Dergisi 45.1 (2012), s. 121-137.

Danacı, Tuğçe ve Koçtürk, Osman Murat. "Türkiye Serbest Bölgelerinin Kümeleme Analizi ile Karşılaştırılması. "Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 15.4 (2017): 351-370.

Deviren, Nursen Vatansever. "Yeni Dış Ticaret Teorileri." Mevzuat Dergisi 7.81 (2004): 1-11 Dilek Seymen, (https://debis.deu.edu.tr/akademiktr/index.php?cat=3&akod=19912113) Erişim Tarihi: 05.05.2022.

Diken, Ayşe Özge. Endüstri-içi ticaret kavramı: nedenleri, ölçüm yöntemleri ve Türkiye ile AB arasında endüstri-içi ticaretin gelişimi (2004-2014). Yüksek Lisan Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015: 1-93.

Dilek, Şahin. Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İçi Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, 54: 174-187.

Dinler, Zeynel "İktisada Giriş, Ekin Basım Yayın Dağıtım."Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım (2009).

Dinler, Zeynel. "İktisada Giriş, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım." (2009), s. 617

Dura, Cihan. Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 2000, (16).

Dünya Bankası, "Türkiye Ekonomik Monitörü: Dış Açığı Dikkate Alarak: Türkiye Ekonomi Monitörü: Dış Açığı Önemsemek-Yönetici Özeti (Türkçe)", Türkiye Ekonomik İzleyicisi, DC: Dünya Bankası Grubu, Washington, 2018, s.1, http://documents.worldbank.org/curated/en/643511527656304396/T%C3%BCrkiye-ekonomi-monit%C3%B6r%C3%BC-d%C4%B1%C5%9F-a%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1-%C3%B6nemsemek-Y%C3%B6netici-%C3%96zeti erişim tarihi: 20.04.2022.

Ehrlıch, Isaac. "The Problem of Development: Introduction". Journal of Political Economy, S1-S11. http://www.jstor.org/stable/2937629 (1990).

Erdoğan, Seyfettin ve Canbay, Şerif "İktisadi büyüme-araştırma ve geliştirme (ar-ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme." Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4.2 (2016), s.29-43.

Ergün, Suzan ve Gökdemir, Levent. "Küresel Krizin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi", Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi – I, 15-16 Nisan 2010, Malatya, s.2111.

Ersungur, Şaban Mustafa ve Doru, Ömer. "Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik kalkınma İlişkisinin ekonometrik analizi: 1980-2010." Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt: VIII/3, (2014), 225-240.

Gül, Ekrem, Kamacı, Ahmet, & Konya Serkan. Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye örneği. *Akademik Bakış Dergisi,* 2013, 35: 1-12.

Gül, Gamze. Ekonomik büyüme, reel döviz kuru ve dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkileri: 2003-2017 Türkiye örneği. MS thesis. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

Günçavdı, Öner ve Küçükçifçi, Suat. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları ve İstihdam Etkileri (1973-1998). No. 2012/80. Discussion Paper, (2012).

Güneş, Hüseyin Haşimi. "İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları." Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 8.28 (2009), s, 126-138.

Güngör, Gonca Akgün. "Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarette savaşlı Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Araçları." Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar 596 (2014): 45-58.

Hesse, Markus & Rodrıgue, Jean-Paul. The transport geography of logistics and freight distribution. *Journal of transport geography*, 2004, 12.3: 171-184.

Hiç, Mükerrem. "Büyüme ve Gelişme Ekonomisi 10." Baskı, İstanbul: Sermet Matbaası (1994), s. 26,27

Hüseyni, İbrahim. Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizi Türkiye Örneği: 1980-2010, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Diss. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012.

İmamoğlu, İ. K., Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İhracat İlişkisi: Türkiye Ekonomisi için ARDL Sınır Testi Yaklaşımı / Foreign Direct Capital Investments And Export Relationship: ARDL Bound Testing Approach For The Turkish Economy. Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi, (2022) 6 (1), 79-96. DOI: 10.29216/ueip.1079243

Investaz, "2017 – 2018 Dünya Ekonomi Sıralaması", 17 Nisan 2017, https://www.investaz.com.tr/blog/dunya-ekonomi-siralamasi/, erişim tarihi: 28.04.2022.

İstanbul Ticaret Odası ve Orhan, Osman Z. Dünyada ve Türkiye'de lojistik sektörünün gelişimi. İstanbul Ticaret Odası, (2003).

İzgi, Berna Balcı ve Yılmaz, Hüseyin. "Türkiye'de ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat: Nedensellik ilişkisi (1992-2016)." İktisadi Yenilik Dergisi 5.2 (2018): 54-74.

Kalkan, Sarp ve Başdaş, Ülkem. "Türkiye'nin İhracat Performansı Üzerine Bir Değerlendirme", TEPAV Politika Notu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), s.5.

Kılavuz, E. & Yücer, E. N. ARDL Sınır Yaklaşımı ile Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz. Doğuş Üniversitesi Dergisi, (2022). 23 (2), 251-267. DOI: 10.31671/doujournal.1003942

Kalyoncu, Hüseyin. "Yakınsama analizine neoklasik yaklaşım: Türkiye'nin 67 ilinin gelir yakınsaması üzerine bir uygulama." Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 8.8 (2001), s. 122-147

Kamacı, Ahmet "Dış ticaretin büyüme istihdam ve reel ücretler üzerine etkisi." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. (2012), s.24

Kamacı, Ahmet "Dış ticaretin büyüme istihdam ve reel ücretler üzerine etkisi." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. (2012), s.34

Kar, A., Kılıç, E. & Pazarcı, Ş., Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin

Ampirik Analizi: Doğu Avrupa Ülkeleri Örneği. Alanya Akademik Bakış, (2022), 6 (3), 2683-2706

. DOI: 10.29023/alanyaakademik.1075306

Karaca, Orhan. "Türkiye'de bölgeler arası gelir farklılıkları: Yakınsama var mı." Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 7 (2004).

Karluk, Rıdvan. Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2007, s.489.

Karşıyakalı, Başak. Türkiye'de ekonomik büyümenin kaynaklarının analizi. (Doktora Tezi), 22. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (2008).

Kaya, Ferudun. Dış ticaret işlemleri yönetimi:(yeni mevzuat ve belgeler). İstanbul: Beta Yayınları, (2011):171.

Kaynak, Muhteşem. "Kalkınma İktisadı (4. Baskı)." Ankara: Gazi Kitabevi (2011), s. 77

Kaynak, Muhteşem. Büyüme Teorileri Giriş. Ankara: Gazi Kitabevi. (2015), s. 30-31

Kazgan, Gülten. *İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. Remzi Kitabevi, 1993.

Kombak, Gizem. Enflasyonun dış ticaret üzerindeki etkisi-Türkiye örneği. MS thesis. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2019):1-63.,

Konak, Ali. "Ticarette dışa bağımlılık ve Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkileri: 1980-2010 ekonomik analizi." (2012). s.1-27.

Köksal, Melike. "Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği." Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2016), s. 26-27

Köksal, Melike. "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi" (2016), s,

Kurt, Gökhan. 2001 ekonomik krizi sonrasında Türk dış ticaretinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2011).

Malthus, R.Thomas. "An essay on the principle of population. Printed for J. Johnson." St. Paul's church-yard, London (1798), s.1-126.

Manga, Müge ve diğerleri. "Beşerî sermaye, fiziksel sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Brics ülkeleri ve Türkiye örneği." Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24.1 (2015), s. 45-60.

Muratoğlu, Yusuf "Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği." Internatıonal Conference on Eurasian Economies, Bishkek-Kyrgyzstan. 2011, s.167-168

Özel, H., "E-7 ÜLKELERİNDE DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜMEYE

ETKİSİ. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi", (2018), (31), 358-369.

Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/38551/446789

Özçalık, Melih. Türkiye Ekonomisinde İhracatın İthalata Bağımlılığı (1990-2006 Yılları Analizi), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2007), s.71.

Özden, Miray. İktisadi büyüme ve kalkınma olgusunda dış ticaretin yeri ve önemi: Türkiye örneği. MS thesis. Namık Kemal Üniversitesi, (2014).

Özen Atabey, A. & Karakuş, M. "Türkiye'ye Yönelik Enflasyon, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi." Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (2022), 23 (3), 747-759 . DOI: 10.37880/cumuiibf.1096489

Özel, Hasan Alp. "Ekonomik büyümenin teorik temelleri." Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2.1 (2012), s. 63-72.

Parasız, İlker "Ekonomik Büyüme Teorileri." Ezgi Kitabevi, Bursa (2008), s. 77

Pata, Uğur Korkut. "Türkiye'de diş ticaret ve ekonomik büyüme ilişkileri: Toda-Yamamoto nedensellik analizi (1971-2014)." Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 31.1 (2017): 199-134.

Peker, Hasan Sencer. "Avrupa'da merkantilist uygulamalar ve Osmanlı ekonomisi ile bir karşılaştırma." Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 5.1 (2015): 1-12.

Razzaque, Mohammed Abdur. "Challenges to logistics development: The case of a Third World country-Bangladesh." International journal of physical distribution & logistics management, (1997): Cilt: 27, 24-26.

Savaş, Vural F. "İktisadın Tarihi, Siyasal Kitabevi, 4." Baskı, Ankara (2000), S.260

Seyidoğlu, Halil. "Uluslararası İktisat, İstanbul: Güzem Can Yayınları." (2015).

SlidePlayer, (2022). https://slideplayer.biz.tr/slide/10662970/, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

Smith, Adam, İktisadi Düşünceye Getirdikleri ve A. Mesud Küçükkalay. "Orta çağ İktisadi Düşüncesinde Bir Kırılma.", (2011), s. 226

Sönmez, Mustafa. Türkiye'nin İhracatının İthalata Bağımlılığı, Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayını, (2005), s.6.

Sraffa, Piero ve Dobb, Maurice. (der. David Ricardo'nun Eserleri ve Yazışmaları: Cilt. 1): Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri Üzerine. Üniversite Yayınları, (1951), s.11

Stock, James R. "Applying Theories From Other Disciplines to Logistics", International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, (1997): Cilt: XXVII/9-10, 515-539

Stock, James R. Applying theories from other disciplines to logistics. *International journal of physical distribution & logistics management*, 1997.

Şahbaz, Ahmet "Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel nedensellik analizi." Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7.1 (2014), s. 2

Şahin, Dilek ve Durmuş, Savaş. "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi." Journal of International Social Research (2018), s.11.60

Şahin, Dilek. "Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İçi Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği." Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi 54 (2016): 174-187.

Şengönül, Ahmet ve İsmail Tuncer. "Dış Ticaret Politikaları ve Uzun Dönem Büyüme." Ekonomik Yaklaşım 15.52-53 (2004), s. 161-184.

Şerefli, Meltem. "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği." Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 13.3 (2016): 136-143.

Taban, Sami "İktisadi büyüme: kavram ve modeller." (Birinci basım b.). Ankara: Nobel Yayım Dağıtım. (2008), s.83

Taban, Sami. İktisadi büyüme: kavram ve modeller, (birinci basım b.). Ankara: Nobel Yayım Dağıtım. (2008), s. 17

TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536 2022.

TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2019-33848 2022.

TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2021-37181 2022.

Uçak, Ayhan. "Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri ve işsizliğe etkisi Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri ve işsizliğe etkisi." İnsan Bilimleri Dergisi 10.1 (2013), s. 202-223.

Uçan, Okyay ve Koçak, Esra. "Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki." Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7.2 (2014), s. 51.

Ulutaş, Halil Erinç. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği (2002-2019). MS thesis. Bursa Uludağ Üniversitesi, (2021), s. 20

Ülgener, S. F. "Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınları, 7." B., İstanbul (1991), s. 410

Ülgener, S. F. Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, Der Yayınları, 7. *B., İstanbul*, 1991.

Ünsal, Erdal M. "İktisadi büyüme." Ankara: İmaj Yayınevi (2007), s. 93-94.

Ünsal, Erdal M. Makro İktisat, 8. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, (2009), s. 64-65.

Vergil, Hasan ve Sinay, Mehmet. "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bilgi Transferleri Yönünden İncelenmesi: Türkiye Örneği." Business & Economics Research Journal 4.1 (2013), s.18.

Yalman. İlkay Noyan. "Türkiye'de Dış Ticaret ve Lojistik." Yüksek Lisans Tezi Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2020):1-147.

Yardımcı, Pınar. "İçsel büyüme modelleri ve Türkiye ekonomisinde içsel büyümenin dinamikleri." Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 2006.1 (2006), s.96-114.

Yavuzaslan, Kıymet ve diğerleri. "Türkiye ve Yunanistan'ın İhracatında Linder Hipotezinin Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz." Aydın İktisat Fakültesi Dergisi 3.1 (2018): 48-67.

Yavuzaslan, Kiymet, ve diğerleri. Türkiye ve Yunanistan'ın İhracatında Linder Hipotezinin Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2018, 3.1: 48-67.

Yeldan, Erinç "İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri, Efil Yayınevi, 2." Baskı, Ankara (2011), s. 111

Yüksel, Esra & Sarıdoğan, Ercan. Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları. *Öneri Dergisi*, 2011, 9.35: 199-206.

Yüksel, Esra ve Sarıdoğan, Ercan. "Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları." Öneri Dergisi 9.35 (2011): 199-206.

Yülek, Murat A. "İdsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine." Hazine Dergisi 6 (1997), s. 1-15.

Yenisu, E., Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Gaziantep University Journal of Social Sciences, (2019), 18 (3), 1175-1193. DOI:10.21547/jss.418935